

VANGLATÖÖ EETIKAST

ULVI UULIMAA-MARGUS

Käesolev õppevahend on sissejuhatav õppematerjal korrektsiooni eriala kutse-eetika kursusele. Kursus peaks vanglaametnikele pakkuma mõtteainet hea ja halva aga ka selle kohta kuidas erinevatel positsioonidel inimesed neid mõtestavad. Siinkohal jäävad andmata konkreetset juhised ja juhtnöörid, kuidas mingis situatsioonis käituda ning milliseid otsuseid langetada. Otsustusi oma tegude eetilise üle tuleb konkreetsetes situatsioonides langetada igal ametnikul ise, millega kahtlemata kaasneb vastutus nii ühiskonna kui üksikindiviidide ees, kelle igapäevane elukorraldus on antud meie kätte.

Käesoleva õppematerjali lisades aruteluteemadena esitatud situatsioonid ja arvamused on suures osas kogutud kaugõppe üliõpilaste esseedest ja on seetõttu subjektiivsed. Konfidentsiaalsuse eesmärgil on üliõpilaste nimed jäetud avalikustamata, kuid nende sisuline väärtus seisneb selles, et tegemist on praktikute arvamuste ja igapäevases töös kogutud ning edasi antud kogemustega, mis loodetavasti aitavad käesoleva õppematerjali lugejal paremini mõista vanglatöötajate igapäevast tööd, kus tuleb tihti seista ka eetiliste valikute ees.

Autor tänab kõiki kolleege, kes on aidanud käesoleva õppematerjali koostamisel oma praktiliste soovitude ja tähelepanekutega. Eriline tänu kuulub akadeemia justiitskolledži kaugõppe üliõpilastele, kes olid nõus oma tööalaseid arvamusi ja kogemusi jagama, andes lahke loa nende avaldamiseks.

© Autoriõigused Ulvi Uulimaa-Margus ja Sisekaitseakadeemia, 2007

SISUKORD

1. EETIKA JA MORAALI MÕISTE	5
2. EETIKA JA MORAALI SEOTUS TEISTE NORMATIIVSETE VALDKONDADEGA	8
2.1. Eetika kategooriad, printsiibid ja normid.....	10
2.1.1. Moraal ja seadused	10
2.1.2. Standardid, eeskirjad ja juhendid	13
3. VÄÄRTUSED JA KOHUSTUSED EETIKAS.....	15
3.1. Väärtused	15
3.2. Kohustused.....	16
4. MORAALSE KÄITUMISE MÄÄRATLEMINE EHK EETIKA SUHTELISUS VÕI ABSOLUUTSUS ERINEVATES KULTUURIDES JA INIMESTE SEAS.....	18
4.1. Relativism	18
4.2. Absolutism	21
5. VANGISTUST RAAMISTAVAD EETIKATEOORIAD	23
5.1. Utilitarism	23
5.2. Formalism	26
6. KARISTUSÕIGUSE EETILISED ASPEKTID	29
6.1. Kuriteo ja ebamoraalse teo määratlemine.....	29
6.2. Karistuse rakendamisel avalduvad eetilised aspektid	32
6.3. Retributiivne ehk karistav eetika vangistuses	33
6.4. Preventiivne ehk ennetav eetika vangistuses	35
7. VANGLATÖÖ EETIKA	39
7.1. Vangla programmipersonal.....	41
7.2. Vanglaametnikud	44

8. VANGLATÖÖ EETIKA ERINEVAD ASPEKTID	46
8.1. Vangla teenistujate eetika normatiivsed printsiibid.....	46
8.2. Jõu kasutamine vanglas.....	48
8.3. Suhted kinnipeetavatega	51
8.3.1. Suhtlemine kinnipeetavatega.....	52
8.3.2. Vastassoost ametnik	53
8.4. Korruptsioon	54
8.4.1. Vanglatöötajate ebaeetilise käitumise võimalikud põhjused.....	58
8.5. „Hea vanglaametnik”	60
8.6. Vanglatöötajate subkultuur ehk vanglaametnike kirjutamata reeglistik.....	62
KASUTATUD KIRJANDUS	65
Avaldamata allikad	67
Soovituslik kirjandus	67
LISA 1.....	68
LISA 2.....	69
LISA 3.....	72
LISA 4.....	73
LISA 5.....	76
LISA 6.....	81
LISA 7.....	84
LISA 8.....	87
LISA 9.....	89

1. EETIKA JA MORAALI MÕISTE

Eetika mõistet kasutatakse igapäevases elus tihti. Eriti sagedane on selle mõiste kasutamine ametnike ning poliitikute käitumise ja otsuste inimestepoolses arvustamises nende eetilise suhtes.

Eetiliseks/moraalseks nimetatakse tavaliselt käitumist, mis tundub hea, ebamoraalseks käitumist, mis tundub halb või on ebasoovitav.¹

Täpsemalt **eetika** ja **moraali** mõistet selgitades saab öelda, et need terminid pärinevad kreeka ja ladina keelest (*ethos* ja *mores*) ning ammutasid oma tähenduse „*tava*” / „*komme*” mõistest.² Neid mõisteid kasutatakse tihti samatähenduslikena, kuid erialakirjanduses (ning erinevate autorite poolt) käsitletakse neid erinevalt.

Kitsamas tähenduses on eetika filosoofiline õpetus moraalist, moraalikategoriate (headus/kurjus, õiglus/ebaõiglus, kohustus, au, väärikus, õnn) lahti seletamine.

Laiemas tähenduses on eetika õpetus inimese keerulisest ja vastuolulisest olemisest maailmas³, mis kajastub argielus tema tegevuses ümbritseva suhtes.

Tegutsedes suhestab inimene end teiste inimeste, ühiskonna ja iseendaga, aga ka looduse ja inimeste poolt loodud asjadega. Inimeste teod – olgu need suunatud teisele inimesele, loodusele või asjadele – tekitavad teistes inimestes alatasa mingi huvi ning teised inimesed hindavad iga üksiku inimese teguviisi, tema suhtumisi jne.

Teiste inimeste, **nende huvide** seisukohalt võivad aga inimese (tegija) teod olla head või halvad, õiglased või ebaõiglased. Seega inimesed hindavad teiste ja enda tegusid ning nende tagajärgi oma huvide seisukohalt heaks või halvaks.⁴

Siinkohal võib näitena esile tuua 2006.a septembris puhkenud Murru Vangla skandaali, kus Murru Vangla juhtidele heideti ette nende koostööd allmaailma liidritega. Oli neid, kes tembeldasid ja mustasid Murru Vangla toonaseid juhte ning nõustusid ajakirjanduses esitatud väidetega, et tegemist on vanglaametnikele lubamatu ja häbiväärse käitumisega.

Kuid hoolimata avalikkuse halvaks panust oli palju ka neid ametnikke, kes vaikimisi mõistsid pigem hukka neid, kes skandaalil tekkida lubasid ja vangla toonased juhid ametist vallandasid. See n-ö vaikimisi Murru Vangla juhte mõistev/toetav grupp töötajaid oli samuti oma arvamuses kindel, sest nende arvamus oli kujunenud nende isikliku kogemuse ja informatsiooni baasil, mis oli neile teada ja kättesaadav.

Nagu eeltoodust selgub on inimeste huvid ja arvamused heast/halvast erinevad ning seetõttu on normaalse ühiskonna toimimiseks vajalik mingit üldisemat laadi mõõdupuud, mida saab defineerida moraali mõistega.

Moraal on ühiskonna poolt aktsepteeritud käitumisnormid, tavad, seadused jm väliselt nõutavad reeglid ja traditsioonid.⁵ See on ühiskondliku teadvuse vorm, mis peegeldab

¹ Pollock, J.M. 2007. Ethical Dilemmas and decisions in Criminal Justice. USA. Texas State University. Thomson & Wadsworth, 9

² Pojman, L.P. 2005. Eetika: õiget ja väära avastamas. Tallinn. Tartu Ülikooli eetikakeskus, 22.

³ Veimer, J. 1990. Eetikast. Tallinn. Valgus, 3.

⁴ Veimer, J. 1990. *op. cit.*, 4

⁵ Tuulik, M. 1997. Eetika, moraal, kõlblus. Tallinn. EKK Trükikoda, 4.

neid norme ja reegleid, mis on kujunenud inimeste **tegude** ja nendevaheliste ühiskonnasuhete hindamisest ja hindamiseks **hea** ja **halva** kui väärtuste seisukohalt.¹

Näiteks peame ühiskonnas tapmist, varastamist ja valetamist halvaks, kuid ühiskonna poolt antakse ka nende tegude toimepanemise piir – millal on teise inimese tapmine õigustatud (hädakaitse piiride ületamine; sõjas), millal on teiselt inimeselt vara võtmine õigustatud (maksude kogumine) ja millal on n-ö hädavale lubatud.

Kui eetika mõistet laiemalt lahti seletades selgus, et sageli hindame head ja halba enda seisukohast; juba inglise filosoof Thomas Hobbes (1588-1679) uskus, et inimesed toimivad alati sellest lähtudes, mida nad tajuvad olevat oma huvides: st nad otsivad alati rahuldust ning püüavad vältida kahju, kuid seisund kus igäüks püüdleb üksnes omakasu poole ei ole kellegi huvides.

Just seepärast toimibki moraal kui sotsiaalse kontrolli vorm ja kui enamus meist alluvad neile reeglitele alati, on pea kõigil meil parem/turvalisem.²

Eelkirjutatust nähtub, et see, mida peame eetiliseks ja moraalseks on justkui üldkehtiv ning samas tajume, et alati ei pruugi see nii olla. Refereerides Louis P. Pojmani võib öelda kokkuvõtlikult, et moraalireeglid võivad olla:

- Erinevates kultuurides ja erinevatel ajastutel universaalsed ja objektiivselt kehtivad – kuna inimõitsengu kehtestamiseks (elu jätkuvuse ja arengu edendamiseks) on kõigis kultuurides vajalikud ühesugused reeglid (ära tapa, ära varasta, pea antud lubadust).
- Need ei ole absoluutsed st, et neid ei või kunagi rikkuda või, et miski ei või neid üles kaaluda. Enamikke moraalireegleid võivad teatud kontekstides üles kaaluda teised moraalireeglid – näiteks valetamine süütu elu kaitseks.³

Selgitades lahti moraalil üldkehtivust (absoluutsust) ja samaaegselt selle universaalsust võiks öelda, et moraalimõisted on alati enam-vähem muutumatud olnud, kuid nendes kätketud sisu on erinev. See ei ole muutuv ainult ajas vaid ka erinevad ühiskonnagrupid ning üksikindiviidid mõtestavad neid samuti erinevalt, lähtudes omaenese huvidest ja arusaamadest.⁴

Lisaks filosoofilises plaanis kitsamale ja laiemale tähendusele, liigitub eetika ka erinevateks harudeks alljärgnevalt:

1. **meta-eetika** ehk analüütiline eetika uurib, mida eetika terminid „hea“, „õige“ jt tähendavad ja kas eetilised väited on õiged ning tõestatud (tegemist on eetika filosoofilise käsitlusega);
2. **normatiivne eetika** määratleb olemapidava s.o, mida inimesed peavad tegema ning defineerib inimeste moraalsed kohustused;
Normatiivne eetika jaguneb omakorda:
 3. **rakenduseetika**, mis kujutab endast etikaprintsiipide rakendamist spetsiifilistes küsimustes ja valdkondades (s.o mingi eluvaldkonna eetika);

¹ Veimer, J. 1990. Eetikast. Tallinn. Valgus, 4.

² Pojman, L.P. 2005. Eetika: õiget ja väärast avastamas. Tallinn. Tartu Ülikooli eetikakeskus, 37-39.

³ Pojman, L.P. *op. cit.*, 46.

⁴ Veimer, J. 1990. Eetikast. Tallinn. Valgus, 6.

4. *professionaalne eetika ehk kutse-eetika* on veel spetsiifilisem ja tuleneb rakendus-eetikast andes käitumisjuhiseid kindlatele valdkondadele.¹

Täpsemalt selgitades võib öelda, et kutse-eetika valdkonda kuuluvad erinevate elualade kirja pandud eetika printsiibid ja koodeksid nagu näiteks Eesti kontekstis avaliku teenistuse eetikakoodeks² (vt lisa 1), Eesti kohtunike eetikakoodeks, sotsiaal-ala töötaja eetika koodeks jms.³

Need sisaldavad üldisi käitumisprintsiipe, mis kirjapanduna annavad juhiseid, kuidas ametnik peaks tegutsema/käituma ning nende normide täitmise eesmärk ametnike poolt on inimestes usalduse tekitamine antud elukutset esindavate töötajate vastu.

Käesoleva peatüki kokkuvõtteks võib öelda, et *eetika ehk moraalireeglid puudutavad norme, mis määratlevad olemapidava ehk kõlbelise ideaali*.⁴

¹ Pollock, J.M. 2007. Ethical Dilemmas and decisions in Criminal Justice. USA. Texas State University. Thomson & Wadsworth, 10.

² Avaliku teenistuse seadus. RT I 1995, 16, 228.

³ **Loe lähemalt:** Aavik, T. & Keerus, K. jt. 2007. Eetikakoodeksite käsiraamat. Tartu Ülikooli eetikakeskus. Tartu.

⁴ Pojman, L.P. 2005. Eetika: õiget ja väära avastamas. Tallinn. Tartu Ülikooli eetikakeskus. 23; Veimer, J.1990. Eetikast. Valgus. Tallinn. 5-6

2. EETIKA JA MORAALI SEOTUS TEISTE NORMATIIVSETE VALDKONDADEGA

Moraalil leitakse olevat viis otstarvet:

1. *hoida ühiskonna sotsiaalsed sidusust* (kehtivad moraaliprintsiibid annavad meile norme ja kohustusi teiste inimeste/üksteise suhtes);
2. *leevendada inimkannatusi* (me ei tohiks üksteisega ülekohtuselt käituda, sest see paneks kannatama meie kaaslased);
3. *soodustada inimõitsengut* parandades inimeste ja ka loomade heaolu;
4. *lahendada huvikonflikte õiglaselt ja mõistlikult* kasutades välja kujunenud reegleid eeldades inimeste vastutust oma tegude eest;
5. *jagada kiitust, laistust, tasu, karistust ja süüid* vastavalt sellele, kuidas tegija teod peegeldavad moraaliprintsiipe.¹

Niisiis moraalil on iseloomulik, inimese tegevust juhtiv normatiivne aspekt ning siin sarnaneb ta teiste selliste institutsioonidega/ühiskondlike teadvuse vormidega nagu religioon, seadus ja etikett. Kuid hoolimata eetika/moraali, religiooni, seaduste ja etiketi funktsioonide sarnasusest (milleks on ettekujutus sellest, missugune peaks inimene olema) ühiskonnas, ei saa neid käsitleda samaste nähtustena. Alljärgnev tabel iseloomustab eetika, usu, seaduse ja etiketi vahekorda:

Tabel 1. Eetika, religiooni, seaduse ja etiketi vahekord²

Valdkond	Normatiivsed vastandid	Sanktsioonid
eetika	Hea ja kuri, nii nagu neid määratlevad südametunnistus või mõistus	Südametunnistus – kiitus ja laistus; reputatsioon
religioon	Õige ja väär (patt), üldiselt nii, nagu neid määratleb usuline autoriteet	Südametunnistus – igavene tasu ja karistus üleloomuliku toimija või jõu poolt
seadus	Seaduslik ja ebaseaduslik, nii nagu neid määratlevad kohtuorganid	Seadusandliku kogu poolt määratletud karistused
etikett	Sobiv ja ebasobiv, nii nagu see on kultuuris määratletud	Ühiskondlik halvaksapanu ja heakskiit

Milline aga on alljärgnevate institutsioonide vahekord?

Eetika ja religiooni vahekord?

Kuigi nii religioon, kui moraal annavad sarnaseid norme (üldinimlikke kõlblusnorme) on nende n-õ kõlbluse kriteeriumid erinevad. Religiooni puhul on tegu normidega, mis on inimesele antud ja mida inimene lõppkokkuvõttes *hirmust karistuse* ees täidab.

¹ Pojman, L.P. Eetika: õiget ja väärast avastamas. Tallinn. Tartu Ülikooli eetikakeskus, 44-45.

² Pojman, L.P. *op. cit*, 28.

Eetika/moraali puhul juhindub inimene kõlblusnormide täitmisel omast vabast tahtest.¹

Eetika ja seaduse vahekord?

Seadus on pinnapealsem, kui moraal, kehtestades vaid moraalset miinimumi (vt pt 2.1.1.). Inimene võib olla moraalselt halb, kavatseda halbu asju, kuid seni, kui ta neid ei tee, on ta seaduse silmis süütu.²

Või teisest küljest, leidub tegevusi, mis on küll õigusvastased (seadustega vastuolus), kuid ei ole automaatselt ebaetiliselt (näiteks sõidukiiruse ületamine, et kedagi autoga kiiresti haiglasse toimetada).³

Eetika ja etiketi vahekord? Etiketi määravad paljuski aja- ja kultuuritavad, kuid need tavad on üldiselt moraalselt neutraalsed selles mõttes, et moraalsus võib ju areneda ka teistsuguste etiketireeglite puhul. Näiteks söömine noa ja kahvliga või pulkadega – ei saa öelda, et kultuur, kus süüakse pulkadega on vähem moraalsem, kui kultuur, kus on tavaks söömine noa ja kahvliga.⁴ Samas aga võib öelda, et olulisemad moraalireeglid on püsinud läbi sajandite, kuid etikett muutub ja on muudetav (nt lauakombed või riiklike vastuvõtude riietumisjuhised). Etikett määratleb pigem inimese välise käitumise, mitte aga tema sisemist motivatsiooni headuse suhtes.⁵

¹ Veimer, J.1990. Eetikast. Valgus. Tallinn, 11.

² Pojman, L.P. 2005. Eetika: õiget ja väära avastamas. Tallinn. Tartu Ülikooli eetikakeskus. Tallinn, 24-25.

³ Aavik, T. & Keerus, K. jt. 2007. Eetikakoodeksite käsiraamat. Tartu Ülikooli eetikakeskus. Tartu, 14.

⁴ Pojman, L.P. 2005. Eetika: õiget ja väära avastamas. Tallinn. Tartu Ülikooli eetikakeskus. Tallinn, 26.

⁵ Aavik, T. & Keerus, K. jt. 2007. Eetikakoodeksite käsiraamat. Tartu Ülikooli eetikakeskus. Tartu, 19.

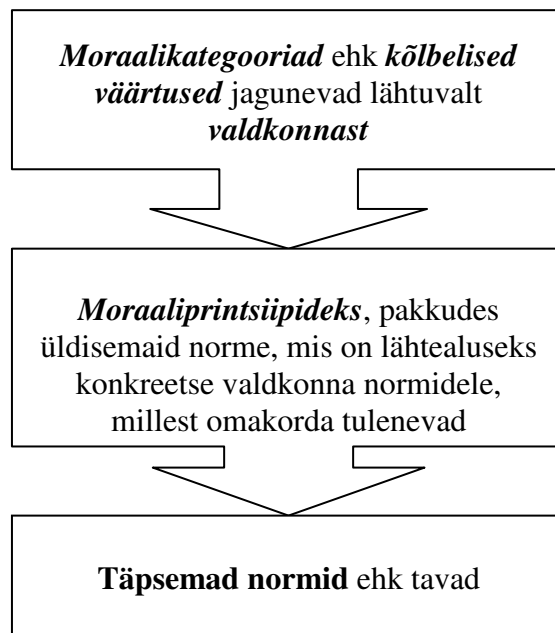
2.1. Eetika kategooriad, printsiibid ja normid

Niisiis eetika püüab määratleda seda, milline peaks inimene olema ehk kõlbelise ideaali, mis on oma olemuselt moraalinormide kõige üldisem lähtealus. Ning see, missugune peaks inimene olema konkretiseerub üldistes moraalimõistetes (normides) ja hõlmab kõiki inimtegevuse ja suhete sfääre (vt ka joonis 1).

Taolist üldistatud normatiivseid moraalimõisteid nimetatakse *moraali kategooriateks* ehk kõlbelisteks väärtusteks milleks on headus/kurjus, õigus/ ebaõigus, südametunnistus, kohus, au, väarikus, õnn.

Eeltoodud moraalikategooriaid on aga võimalik *inimetegevuse ja inimsuhete kaupa liigitada* ja igas valdkonnas on omad üldisemad normid, mis on lähtealuseks kõikidele selle valdkonna normidele. Taolist lähtenormi nimetatakse **moraaliprintsiibiks**.¹

Erinevates valdkondades kehtivatest moraaliprintsiipidest tulenevad aga *täpsemad normid, tavad* mis sanktsioneerivad/määratlevad hea/halva (õige/vale) käitumise. Neid norme võib vaadelda, kui ettekirjutust, kuidas konkreetses olukorras käituda.²

Joonis 1. Moraali kategooriad, printsiibid ja normid

2.1.1. Moraal ja seadused

Nagu eeltoodust selgus puudutavad moraalireeglid norme; laias laastus ei käsitle nad seda, mis on, vaid seda, mis peaks olema.³

Täpsemad normid ja tavad, mida saab vaadelda kui ettekirjutust, kuidas konkreetses olukorras käituda, on tihedalt seotud ka seadustega, sest mõlema (nii moraali, kui seaduste) funktsioon on sarnane – püüavad määratleda seda, missugune peaks inimene olema/kuidas ta peaks käituma.

Moraali ja seaduste ühiseks eesmärgiks on:

- edendada inimühiskonnas heaolu ;
- lahendada huvikonflikte ja
- aidata kaasa ühiskondlikule harmooniale,

kuid hoolimata sellest ei saa seaduste ja eetika vahele tõmmata võrdusmärki, sest neil kahel on mitmeid erinevusi:

¹ Veimer, J. 1990. Eetikast. Valgus. Tallinn, 5-6.

² Laanemäe, A. 2000. Eetika alused. TTÜ Kirjastus. Tallinn, 15; 94.

³ Pojman, L.P. 2005. Eetika: õiget ja väärast avastamas. Tallinn. Tartu Ülikooli eetikakeskus. Tallinn, 23.

- Eetika võib leida, et mõned seadused on ebamoraalsed, eitamata sealjuures, et need seadused on kehtivad.¹

Siinkohal näide vangla kontekstist:

1. septembril 2007. a jõustunud Vangistusseaduse (edaspidi VangS) § 34' kohaselt võib täiskasvanud kinnipeetavale maksta õppimise eest tasu. Taoline säte võib tunduda ebaõiglane paljudele nendest inimestest, kes peavad õppimise eest vabaduses ise tasuma; ka võivad ebaõiglasena tunduda õppeliigid, mille eest tasustatakse (vt Vabariigi Valitsuse 28.juuni 2007.a määrust: Kinnipeetavale õppimise eest tasu maksmise määrad ning tasu arvutamise ja maksmise kord²).

Ka võib vangile tunduda Vangistusseaduses sätestatu ebamoraalne/ebaõiglane. Nii tekkis Vangistusseaduse rakendamise alguses 2000. a detsembris eluaegsetel kinnipeetavatel küsimus, miks hoiustatakse neilt vabanemise toetust?

- Kõik moraaliseaduseid ei kajastu seadusandluses. Näiteks peetakse valetamist ebamoraal-seks, kuid samas ei ole olemas ühtki seadust, mis selle otseselt keelustaks (välja arvatud kirjalik valeandmete esitamine).
- Ebamoraalseks võib pidada ka teisest inimesest halvasti mõtlemist, temale mõttes kättemaksu ja halva soovimist, kuid nii kaua, kui sellele ei järgne reaalselt tegu ei saa seaduse silmis pahasoovijale etteheiteid teha.
- Seaduse kehtestamiseks on olemas füüsilised sanktsioonid (näiteks vangistus või trahvid), seaduse rikkujat karistatakse ja ta peab kahju hüvitama ning seaduse mitte tundmisega ei saa end kohtuniku ees õigustada. Samas moraali kehtestamiseks on „sanktsioonideks” vaid inimese enda südametunnistus ja teiste inimeste halvustav või positiivne hinnang.³
- Ebaseaduslik käitumine mõistetakse ühiskonnas üldjuhul ka moraalselt hukka, kuid ebamoraalse käitumisega lepitakse, kui seda määratletakse seaduslikuna ja see võib muutuda sotsiaalselt lubatavaks.⁴

Näiteks 2006.a suve hakul poleemikat tekitanud nudistide õigused viibida alasti Pirita rannas⁵ kogu rannapikkusel, kui riigi õigusorganite poolt selgitati, et meil ei ole alust nudistide korrale kutsumiseks ja karistamiseks, kuna nad ei rikkuvat ühtegi konkreetset seadust, tuli inimestel taolise, üldiselt ebamoraalseks peetava käitumisega, leppida. 2007.a suveks olukord lahendati, kui Pirita Linnaosa eraldas nudistidele eraldi 180 m pikkuse rannariba.⁶

Väitena, kus ebamoraalsus muutub seaduse toel sotsiaalselt lubatavaks võiks tuua homoseksuaalsete inimeste abielude legaliseerimise ja nende lapsendamisõiguse.

¹ Pojman, L.P. 2005. Eetika: õiget ja väära avastamas. Tallinn. Tartu Ülikooli eetikakeskus. Tallinn, 24.

² Kinnipeetavale õppimise eest tasu maksmise määrad ning tasu arvutamise ja maksmise kord. – RTI 10.07.2007, 45, 321.

³ Pojman, L.P. Eetika: õiget ja väära avastamas. Tallinn. Tartu Ülikooli eetikakeskus. Tallinn, 25-28.

⁴ Ellonen, E; & Kekomäki, K. jt.2002. Eetika ja Politseitöö. Tallinn. Sisekaitseakadeemia. 17-18.

⁵ Askur, A. 2006. Nudistid. Me võime igal pool alasti olla. Eesti Päevaleht Online. 26.05.2006. http://www.epl.ee/artikkel/321890_02.07.2007

⁶ Masing, K. 2007. Nudistid saavad Pirital 180 meetrit randa. Eesti Päevaleht Online. 08.06.2007. http://www.epl.ee/artikkel/389021_02.07.2007

- Seadusandluse ja moraali areng ei kulge alati ühes suunas, seadus võib ka vananeda, ühiskonna arengust maha jääda, olla moraalinormidest ees pool või hoopis seadusandja esialgsete kavatsustega vastuollu minna.¹

Näiteks 2000 a I. detsembrist rakendunud Vangistusseadus nõuab kinnipeetavatele individuaalse täitmiskava (edaspidi ITK) koostamist. Ideeliselt ei ole olnud tegemist halva ega ebamoraalse kavatsusega, kuid paraku osutus ITK rakendamine meie vanglasüsteemis komplitseerituks:

T. Kruusamaa (2004) ja A. Tamme (2006) uurimustest selgus, et kinnipeetavate vajadused nende retsidiivsusrisiki vähendamiseks selgitati küll välja, kuid vastavate vajaduste rahuldamine osutus raskeks, kuna pakutavaid võimalusi selleks ei jagu; puudusid tingimused, kus ITK-s olevate ülesannete täitmine ja selle jälgimine said toimida (nii personali ülekoormatus teiste töökohustustega, kui vangla arhidektuurilised eripärad ehk kambersüsteemi puudumine).² Ka konkreetse vangla võimalused pakkuda haridust, tööhõivet ja sotsiaalprogramme toimisid teguritena, mis muutsid kinnipeetavale koostatava ITK vaid praktilise sisuta paberandjal esinevaks formaalsuseks.

Üldiselt määratleb (kriminaal)seadus ära taodeldava eesmärgi (näiteks Vangistuseseaduse § 6) ja selle, mis on keelatud või mille eest karistatakse, samal ajal kui normatiivne eetika toob esile olemapidavat.

Seega kokkuvõtteks võib öelda, et seadused on avalikult välja öeldud kokkulepped ja inimeste kooselu normid, mis mõnikord on küll omavahel vasturääkivad, lünklikud, ebatäpsed ning sellest tulenevalt vajavad nad ka tõlgendamist. Tänu oma puudustele aga võimaldavad seadused seadusetäitjal käituda ka ebaeetiliselt.

Kuid ettekujutus seaduse vastuolust taandub, kui konkreetsest situatsioonist veidi eemalduda ning arutleda seaduse mõtte üle – „**kehtestatud selleks, et edendada heaolu, lahendada huvikonflikte ja aidata kaasa ühiskondlikule harmooniale**” – ja vaadelda seda terviku ühe osana. Püüda aru saada seaduse taustal olevast mõttest, **mõista selle vaimu** ehk **ideed**.³

Näiteks eespool toodud näite VangS § 34'kohta, kus antud sätte mõte ei ole sugugi kinnipeetavate „poputamise“ vaid seisneb selles, et motiveerida rohkem kinnipeeta-vaid hariduse ja eestikeele õppe omandamisele vanglas, mis peaks tõstma nende edaspidist seaduskuulekat toimetuleku suutlikkust vabaduses.

Samuti ei ole ka ITK ideeline eesmärk olnud sugugi mitte ametnike ressursside raiskamise vaid individuaaltöö planeerimine konkreetse kinnipeetavaga, vähendama konkreetse kinnipeetava retsidiivsusrisiki ning panemaks paika ajakava vastavate meetmete rakendamiseks.⁴

Aruteluteema ja näitena vt lisa 2

¹ Ellonen, E. & Kekomäki, K. jt. 2002. Eetika ja Politseitoö. Tallinn. Sisekaitseakadeemia, 18.

² Kruusamaa, T.2004. Kinnipeetavate karistusaja planeerimine Murru Vangla näitel. Lõputöö. Sisekaitseakadeemia, 42-43; Tamm, A. 2006. Individuaalse täitmiskava rakendamine Ämari Vanglas. Lõputöö. Sisekaitseakadeemia, 23-29.

³ Ellonen, E & Kekomäki, K. jt.2002. Eetika ja Politseitoö. Tallinn. Sisekaitseakadeemia, 19.

⁴ 2006. Eesti vanglasüsteemi ja kriminaalhoolduse aastaraamat. Justiitsministeerium. Tallinn, 21.

2.1.2. Standardid, eeskirjad ja juhendid

Lisaks seadustele toimivad erinevates valdkondades tegutsemisjuhised: standardid, eeskirjad ja juhendid. Nimetatute eesmärgiks on juhtida ametnike otsustusi, vältimaks väärat käitumist ja väärotsustust.

Standardid ehk põhimõtted on välja kujunenud kas avalikest või mitteametlikest eeskujudest ning neid kasutatakse alusena valdkonna seadusandlike aktide koostamisel ja omaks võtmisel.

Tegemist on reeglitest üldisemate ja ebatäpsemate juhistega, mis toetavad täpsemate eeskirjade välja kujundamist.¹ Need on tegevusstandardid, mis annavad vaid umbkaudseid juhendeid, mida ei ole võimalik punktuaalselt järgida.²

Näiteks Euroopa Vanglareeglistik³, mis oma põhialustes määratleb vangla töökorraldust, s.h. vangide paigutamise ja kinnipeetavate kohtlemist puudutavaid küsimusi jms. Euroopa Vanglareeglistik on soovitusliku iseloomuga ning pakub nii eetilisi, kui seadusandlikke juhiseid.

Siia võiks arvata ka vanglate põhimäärused (näiteks Harku ja Tallinna Vangla põhimäärus)⁴, kus selgitatakse vangla ning vangla erinevate osakondade funktsioone ja tuuakse välja vanglatöös järgitavad põhimõtted.

Eeskirjad ehk reeglid sisaldavad tegutsemisjuhiseid erinevates organisatsioonides ja seda alates valitsusest ning lõpetades väikeorganisatsioonide ja -ettevõtetega.

Üldiselt on eeskirjad ehk reeglid täpselt ja selgesõnaliselt sõnastatud: need ei räägi ainult sellest, mida peaks tegema, vaid näitavad ka millistes olukordades neid on sobiv/hea kasutada.⁵

Klassikalised eeskirjad ja reeglid, mis vanglateenistust reguleerivad ning mida igapäevaselt kasutatakse on:

Vangistusseadus⁶, mis määratleb ära vanglatöö eesmärgid ja annab suhteliselt konkreetsed juhiseid erinevate olukordade lahendamiseks. Näiteks vangistuse ja eelvangistuse täideviimise (2. ja 5. peatükk) jne;

Vangla sisekorraeeskirjad⁷ ja erinevad justiitsministri määrused, mis reguleerivad nii kinnipeetavate tingimisi enne tähtaega vabastamise korda kui vangistuse ja eelvangistuse täideviimise üle järelevalve korraldamist jms;

Lisaks eeltoodule, määratleb vanglas keelatud/lubatut ka igas konkreetses vanglas välja töötatud ja kehtestatud kodukord.

Juhendid võivad tuleneda n-ö professionaalsest grupist ning on tavaliselt pigem soovituslikud kui kohustuseks, näidates mingi tegevuse üldist suunitlust.¹

¹ Pollock, J. M. 2007. Ethical Dilemmas and Decision in Criminal Justice. USA. Texas State University. Thomson & Wasworth, 20.

² Aarino, A. 1996. Õiguse tõlgendamise teooria. Tallinn. Õigusteabe AS Juura, 68.

³ Euroopa vanglareeglistik. 2006. Euroopa Nõukogu Ministrite Komitee. Vastu võetud ministrite komitee 11. jaanuaril 2006 ministrite asetäitjate 952. kohtumisel.

⁴ <http://www.vangla.ee/12531> & <http://www.vangla.ee/12529> 02.07.2007

⁵ Pollock, J. M. 2007. Ethical Dilemmas and Decision in Criminal Justice. USA. Texas State University. Thomson & Wadsworth, 20-21.

⁶ Vangistusseadus. RT I 2000, 58, 376

⁷ Vangla sisekorraeeskiri. RTL 2000, 134, 2139

Praktilises elus võib taolisteks juhenditeks pidada osakondade põhimäärusi ja ametijuhendeid, mis määratlevad ära konkreetse osakonna ja teenistuja töise tegevuse eesmärgid ning kohustused.

Juhenditeks võib pidada ka erinevate kutsegruppide eetikakoodeksid jm juhtnööre (juhiseid/näpunäiteid), mis õpetavad kuidas oma tööd paremini teha ja milliseid töömeetodeid on ühes või teises ametis soovitatav ja eetiline kasutada.²

Näiteks ei ole vangla sotsiaaltöötajatel sobilik kasutada oma töös julgeoleku- ega järelevalve töömeetodeid (läbiotsimine). Samas ei pruugi erinevad sotsiaaltöö meetodid (grupitöö) sobida julgeoleku- ja järelevalve teostamiseks ning teatud ametieesmärkide saavutamiseks.

Seadusandlikud juhised ja käitumisstandardid aitavad praktilises töös määratleda õiget/valet käitumist, kuid nagu eelpool selgus ei väljendu **norm** alati sõnades ja normatiivsetes materjalides (vt pt 2.1).

On norme/tavasid, mis on kujunenud aastate jooksul suhtumiseks ning traditsioonideks ning mida märkamatuks üksteisele edasi anname ja omandame.

Tihti just sellisel kujul omandatud normid mõjutavad meie teadlikke valikuid, seda **millisel viisil me täidame ja edastame/anname normatiivseid käske ja keelde**. Siin väljendub eetika suhtumises igapäevasesse töösse – suhtumises kinnipeetavatesse, kolleegidesse, ülemustesse ja alluvatesse.

Seega eetika ei tähenda ainult käitumist vastavalt sellele, mida normatiivsed materjalid meile ette kirjutavad vaid ka seda, millisel moel me neid norme täidame ja võib sisaldada ka ettekujutust sellest, kuidas on õige vastavaid norme täita.³

¹ Pollock, J. M. 2007. Ethical Dilemmas and Decision in Criminal Justice. USA. Texas State University. Thomson & Wadsworth, 20-21.

² Pollock, J. M. 2007. *op. cit*, 20-21.

³ Pollock, J. M. 2007. *op. cit*, 22.

3. VÄÄRTUSED JA KOHUSTUSED EETIKAS

3.1. Väärtused

Mõistet **väärtus** on võimalik defineerida, kui midagi, mis on ihaldusväärne (soovitav), väärtuslik või tähtis.

Väärtused on midagi, mida me peame heaks ja mille poole püüdleme. Väärtused võivad erineda kultuuriti, ühiskonniti ja inimeseti. Millegi pidamine väärtuseks aga tähendab, et seda võetakse arvesse valikute langetamisel ning enda ja teiste tegevuste kavandamisel.¹

Väärtusi saab käsitleda **subjektiivsete** ja **objektiivsetena**, mis on pikemalt lahti kirjutatud **alljärgnevas tabelis**:

Tabel 2. Väärtuste subjektiivsus ja objektiivsus

Väärtuste subjektiivsus	Väärtuste objektiivsus
<p>Kus käsitletakse väärtusi isiklikust vaatepunktist lähtuva valikuna, mille üle ei saa ratsionaalselt arutleda, kuid mis vääriavad siiski teatavat austust.²</p> <p><i>Vabaduse kaotus ehk vangistus võib olla mõnele retsidiivsele kurjategijale asjade loomulik, isegi soovitud käik.</i></p> <p><i>Vabaduse kaotuse rakendamine võib pakkuda inimesele, midagi, millest ta väljaspool vanglat puudust tunneb – peavari, toit, arstiabi või võimalust saada haridust ja areneda kuritegelikus maailmas.</i></p>	<p>Kus usutakse, et väärtused on kõigile inimestele ühesugused ja püsivad muutumatuna.³</p> <p>Tõelised väärtused ehk nõndanimetatud lõppväärtused: elu, tervis, vabadus vääriavad alati soovimist ja kehtivad ühiskonnas meist sõltumatult.⁴</p> <p><i>Vabaduse kaotus ehk vangistus on midagi, mida paljudes ühiskondades kasutatakse karistusena, sest vabaduse näol on tegemist millegi ihaldusväärsega, millest inimkond loobuda ei soovi.</i></p> <p><i>Vabaduse kaotust peetakse traagiliseks sündmuseks, sest selle käigus katkestatakse inimese suhted ja tegutsemisvõimalused.</i></p>

Eetikas on väärtuste käsitlemine oluline, sest inimesed püüdleavad asjade poole, mida nad väärtustavad ning sõltuvalt oma väärtustest/väärtushinnangutest valivad ka viisi, kuidas nad püstitatud eesmärgini jõuavad ehk siis kuidas nad tegutsevad.

¹ Blackburn, S. 2002, Oxfordi filosoofialeksikon. Oxford University Press, 488.

² Blackburn, S. 2002, *op. cit*, 488.

³ Pollock, J.M. 2007. Ethical Dilemmas and Decision in Criminal Justice. USA. Texas State University. Thomson & Wadsworth, 14-15.

⁴ Pojman, L.P. 2005. Eetika: õiget ja väärast avastamas. Tallinn. Tartu Ülikooli eetikakeskus, 121-122.

Seega mõjutavad meie igapäevaseid valikuid hea ja halva suhtes meie väärtused – prioriteedid, millest lähtuvalt soovime saada või saavutada midagi, mis on meie jaoks oluline.

Näiteks vanglas (nii ametnikud kui kinnipeetavad) võivad indiviididena oluliseks pidada samu asju/väärtuseid, kuid lähtuvalt enda konkreetsest huvist, tehakse seda erineval määral.

Oluline on siinkohal meeles pidada, et me kõik oleme inimesed (nii meie – vangla-ametnikud, kui kinnipeetavad) kuid seisame vanglas seadusepiiri erinevatel pooltel. Reaalne erinevus meie vahel seisneb vaid selles, et kohtu poolt vanglasse paigutatud inimesed on teinud teo, mida seaduse silmis saab nimetada kuriteoks. Millised olid need kaalutlused/väärtused, mis lubasid antud tegu aga toime panna, on iga inimese sisemise eetika ehk südametunnistuse küsimus.

Väärtuste suhtelisust erinevatel inimestel aitab mõista väärtuste ülesande lahendamine.
Vt lisa 3.

3.2. Kohustused

Kohus/kohustus on see, mida peab tegema või see, mida võib teiselt nõuda.

Kohustusi võib jagada nii *üldisete*ks kui *spetsiifiliste*ks.

Üldised kohustused seovad meid teiste inimestega, kui tundmisvõimeliste olenditega. *Erikohustused* tekivad spetsiifiliseest suhetest – nagu kellegile vanemaks olemine, lubaduse andmine¹, ühiskonnas mingi rolli/staatuse omamine.

Püüdes selgitada üldiste ja spetsiifiliste (ehk erikohustuste) vahet tuleb tunnistada, et praktilises elus on tegevusi, mis on oma olemuselt vabatahtlikud ja teiste silmis kiiduväärsed, kuid ei ole sugugi kohustuslikud selle teo tagijale.

Näiteks hüppamine jõkke, et päästa uppuv inimene, riskides enda eluga, on vabatahtlik altruistlik tegu. Uppuja päästmata jätmist ei mõisteta tavakodanike seas moraalselt hukka, kui sellega kaasneks suur risk enda elule, sest riskimine enda eluga on kõrgem ja väljaspool inimeste moraalselt kohustust. Kuid kui on võimalik päästa uppuja ilma suure riskita päästja elule, on uppuja päästmine moraalne kohustus.

Võib öelda, et uppuja päästmisega ilma suure riskita päästja elule, on tegemist üldise kohustusega, see on moraalne kohustus, mis seob meid teiste inimesetaga.

Rääkides aga spetsiifilistest kohustustest, mis tekivad lähtuvalt ühiskondlikust rollist või staatusest ja mida võib selle kandjalt nõuda, on suuremad kui tavakodanikel (kes seda rolli ei kannan).

Kui vaadelda veelkord eeloleva näide esimest osa, võib öelda, et igapäevases elus on ka olukordi, mis on inimeste jaoks on ohtlikud (riskimine enda eluga) ega ole seetõttu tsiviilinimese jaoks kohustuslikud täita, kuid taoline olukord on kohustuslik lahendada ning selle lahendamist oodatakse/nõutakse päästametnikult (vetelpäästjalt).

¹ Blackburn, S. 2002, Oxfordi filosoofialeksikon. Oxford University Press, 223.

Seega spetsiifilised kohustused on teod, mida oodatakse konkreetse rolli/staatuse kandjalt: näiteks arstilt, politseinikult, päästeametnikult või hoopis vanglaametnikult ning seetõttu võib olla tegu, mis on rolli/staatuse kandjale kohustuslik, tavakodaniku poolt teostatuna vabatahtlik, teiste inimeste silmis kiiduväärne ehk moraalselt ülemäärane tegu.¹

Näiteks põgeneva vangi kinni pidamine, kus vastaval vanglaametnikul on kohustus reageerida, kuid tsiviilinimesel see kohustus puudub – tema poolt põgeneva vangi või kurjategija kinnipidamine oleks ülemäärane (kodanikujulgust nõudev) tegu, sest seda temalt ei oodata.

¹ Pollock, J.M. Ethical Dilemmas and Decisions in Criminal Justice. USA. Texas State University. Thomson & Wadsworth,13-14.

4. MORAALSE KÄITUMISE MÄÄRATLEMINE EHK EETIKA SUHTELISUS VÕI ABSOLUUTSUS ERINEVATES KULTUURIDES JA INIMESTE SEAS

„Hea“ ja „halb“ on erinevate inimeste ja ühiskonnagruppide silmis suhtelised mõisted. Nagu eelpool loetust selgus, sõltub palju konkreetsest indiviidist ning sellest, kuidas hindavad teda ümbritsevad inimesed. Palju sõltub rollist, mida kanname ning millised on üldsuse ootused rollikandja suhtes. Mida peetakse temale heaks teguviisiks või tema poolt halvaks käitumiseks?

Alljärgnevad alapeatükid seletavad veidi täpsemalt lahti, kui suhteline või absoluutne (üldkehtiv) võib olla eetiline käitumine ning kuidas mõistavad seda erinevad kultuurid ja erinevad inimesed. Viimaste taustal püütakse pakkuda ka mõtteainet, kui vajalik ja kas vanglas on oluline arvestada ning mõista teist kultuuri ehk siis süüdimõistetute kriminaalset subkultuuri¹?

Moraalset käitumist erinevate kultuurikontekstide taustal käsitletakse alljärgnevalt:

1. *relativismi* (suhtelisuse) ja
2. *absolutismi* (üldkehtivuse) seisukohalt.²

4.1. Relativism

Relativismi seisukohalt on eetika ja moraalnormid suhtelised st ei ole absoluutsed ega üldkehtivad ning seetõttu leitakse siin, et ei ole olemas üldkehtivaid moraaliprintsiipe, vaid et kõik moraalipõhimõtted olenevad kultuurist või individuaalsest valikust.

Eetilist relativismi ehk suhtelisust põhjendatakse kolme põhiargumendiga³:

1. See, mida peetakse moraalselt õigeks ja vääraks, varieerub ühiskonniti, nii et ei ole olemas universaalseid moraalistandardeid, mida kiidaksid heaks kõik ühiskonnad.

St igas ühiskonnas, nii tavaühiskonnas, kui kriminaalses subkultuuris on oma tavad ja kombed, millega arvestatakse ja mida peetakse õigeks. See, mis meie jaoks on hea ja õige ei pruugi tunduda õigena kinnipeetavatele ja vastupidi.

2. Kas indiviidi teatud teguviis on õige või väär, sõltub samuti ühiskonnast, millesse ta kuulub või on selle suhtes suhteline.

Kinnipeetava käitumine teiste kinnipeetavate hulgas võib tunduda õige teistele kinnipeetavatele, kuid mitte vangla ametnikele või tavakodanikele, samuti võib ühe kinnipeetava käitumine tunduda ebaetilisena ka teistele kinnipeetavatele või ühe

¹ **Kriminaalne subkultuur** on see, millel on sotsiaalne tähendus, mis on mõistetud, hinnatud ja üldiselt omaks võetud ennekõike kurjategijate keskkonnas (nn kriminaalses allilmas), kuid ka viimasega piirnevates ja kontakteeruvates ühiskonna marginaalsetes või sotsiaalsetes gruppides.

Sisult on kriminaalne subkultuur teadmiste, väärtuste, käitumisnormide, uskumuste, stilikaanonite jm nähtuste kogum, mis toimib konkreetsete inimeste vahendusel, kindlate sotsiaalsete suhete kaudu, vormub talle eriomases keskkonnas ja suhtlemiskeeles (märgisüsteemis) (Ilm, U. & Tender, T. 2003:19).

² Filosoofia leksikon. 1985. Eesti Raamat. Tallinn, 3.

³ Pojman, L.P. 2005. Eetika: õiget ja väärast avastamas. Tallinn. Tartu Ülikooli eetikakeskus, 59.

ametniku käitumist mõistavad hukka ka teised sama valdkonna esindajad ehk siis indiviidi teatud teguviis võib ka ühiskonna suhtes olla suhteline.

3. Seega ei ole olemas objektiivseid ehk absoluutseid moraalistandardeid, mis kehtiksid kõigi inimeste jaoks igal pool ja igal ajal.

Eeltoodust järeldub, et eetilises relativismis/suhtelisuses võib eristada nii mitmekesisust kui sõltuvust.

MITMEKESISUSE all peetakse silmas maailmas valitsevat tohutut varieeruvust selles osas, mida võidakse konkreetsetes ühiskonnas pidada moraaliprintsiibiks:

Esiteks inimkond on ääretult paindlik, lubades piiramatut arvu tavasid või erinevaid moraalikoodekseid ning nende erinevate ühiskondade moraalistandardite põhjal on raske tuletada üht „ainutõest“ moraali.¹

Siin võib vanglakontekstist tuua näiteid, kus ainuüksi ühes organisatsioonis põrkuvad omavahel erinevad kultuurid: kriminaalne subkultuur – vanglaasutuse organisatsioonikultuur.

Näiteks kinnipeetavate kriminaalses subkultuuris on tavaks ja kombeks rituaalid ehk prapiska (sissekirjutus) uustulnuka vastuvõtmiseks millega määratakse tema positsioon subkultuuri hierarhiaredelil.

Veel aastal 2003 kirjutas U. Ilm oma raamatus „Trellide ja luku taga“ Maardu vangla eeluuritavate alaealiste poisslaste kohta: „Varasemate aastate klassikalist sissekirjutamist ehk prapiskat küll ei kohaldata, kuid päris ilma prapiskata ei ole hierarhiaredelil keegi liikunud. Kõike seda tehakse loomulikult salaja, et vältida vangla administratsiooni sekkumist ja karistust.“²

Siit avaldubki tõsiasi, et see, mida peab normiks kriminaalne subkultuur ei pruugi olla õige ja heaks kiidetud vangla administratsiooni poolt.

Teiseks elavad teatud mõttes ka kõik inimesed radikaalselt erinevates maailmades. Igal inimesel on oma uskumused ja kogemused, konkreetne perspektiiv, mis annab oma varjundi tema tajudele ja seetõttu võivad erinevad inimesed tajuda üht ja sama asja erinevalt. Nende erinevad orientatsioonid, väärtused ja ootused mõjutavad nende tajusid nii, et vaatevälja teatud aspektid on rõhutatud, teised aga jäävad tähelepanuta.³

Praktilises vanglatöös väljendub see vangla erinevate teenistujate vahelises konfliktis, kus vanglas erinevat funktsiooni täitvad ametnikud tajuvad teisi ametnikke ebaeetilistena, nähes kinnipeetavat vaid oma teadmiste, kogemuste ja perspektiivi pagasist lähtuvalt. Nende subjektiivsed väärtused ja orientatsioonid mõjutavad nende tajusid tõepoolest nii, et vaatevälja teised aspektid jäävad tähelepanuta.

Inimeste taju heast ja halvast võib olla nii erinev, et üks ja sama sündmuski võib valmistada ühele rõõmu, teisele kannatust, mis võib panna ühtesid kannatama ja vastikust tundma, võib teistele pakkuda naudingut ja rõõmu.⁴ (Vt näiteid meie igapäevasest tööelust lisa 4.)

Aruteluteemaks ja mõtlemisaineks vt lisa 4.

¹ Pojman, L.P. 2005. Eetika: õiget ja väärast avastamas. Tallinn. Tartu Ülikooli eetikakeskus, 60.

² Ilm, U. 2003. Trellide ja luku taga: sissevaade eesti kinnipeetavate 20. sajandi slängi. Atlex. Tartu, 43.

³ Pojman, L.P. 2005. Eetika: õiget ja väärast avastamas. Tallinn. Tartu Ülikooli eetikakeskus, 61.

⁴ Lill, A. 1996. Aristoteles. Nikomachose eetika. Võrguteavik.
<http://www.ut.ee/klaskik/aristoteles/nikomachos/>, X raamat.

SÕLTUVUSE all peetakse silmas olukorda, kus individuaalsed teod on õiged või väärad sõltuvalt selle ühiskonna iseloomust, kus neid sooritatakse. Seda, mida peetakse õigeks või vääraks tuleb näha *kõne all oleva ühiskonna kontekstis ja olenevalt kõnealuse ühiskonna eesmärkidest, tahtmistest, uskumustest ajaloost ja ümbrusest.*¹

Siin kehtivad järgmised asjaolud:

1. Sotsiaalsed väärtused põhinevad kogukonna konkreetsetel ajalool kus moraal on lihtsalt komplekt ühiseid reegleid, harjumusi ja tavasid, mis aja jooksul on pälvunud sootsiumi heakskiidu.²

Seega kui ümbruskond kiidab mingi käitumise/suhtumise heaks, hakkab ka üksikindiviid seda heaks kiitma. Mille tegelik efekt seisneb selles, et inimene, tahtes olla teiste inimeste poolt aktsepteeritud ja hinnatud, võtab omaks ka need tavad ja kombad, mis konkreetsetes kultuuris kehtivad.

Nii on ka kriminaalse subkultuuriga, mida antakse edasi nagu tavakultuurigi põlvest põlve, mida järk-järgult uuendatakse, täiendatakse ja kohandatakse vastavalt vajadusele, kuid mis on alati seotud ajalooaga.³ Sinna värvatakse noori, kes on hüljanud või hüljatud oma vanemate poolt ja otsivad toetust eakaaslaste juurest. Allilmast seda ka leitakse ja tundmata veel allilma seadusi ja traditsioone, lubatakse neil kuritegeliku maailma romantikat nautida. Tippude käskude ja korralduste täitmine viib paratamatult sõltuvusse allilma reeglitest ja normidest.⁴

2. Moraalireeglid on alateadlikult õpitud, nagu kõndimine, kuulamine ja hingamine ning me ei tea isegi põhjust, miks need niisugused on. Nende õigustuseks on vaid see, et kui alustame oma teadlikku elu, siis on need meie jaoks faktid, mis hoiavad meid traditsiooni, tava ja harjumuste küttes.⁵

Inimese jaoks on raske võtta ühel hetkel kätte ja hakata kõndima või kirjutama teisiti, kui oleme seda seni teinud, see osutub tõsiseks katsumuseks ja harjutamiseks.

Siinkohal sobib näiteks tsitaat, kus vanglas karistust kandev noor naine kirjeldas vanglakaristuse mõju enesele:

„Vanglas on väga raske jääda inimeseks. Vahest on tunne, et ma loomastun siin eriti nüüd, kui olen saanud kodus käia. Kui ema pannkooke küpsetas ja mulle kahvli ulatas siis tekkis mul probleem – ma ei osanud enam kahvliga süüa. Ma ei osanud kahvliga midagi peale hakata ning lõpuks otsustasin, et söön sõrmedega. Siin (vanglas) kolm aastat lusikaga süües olen hoopis unustanud, kuidas kahvlit kasutatakse....“⁶

Antud tsitaat kirjeldab küll vaid väliste käitumisnormide/tavade õpitavust ja seda, kuidas keskkondade vahetamine nõuab inimeselt ümberõppimist. Väärtused aga kujunevad üksnes meie elukogemusega, ilmnevad suhtumises ümbritsevasse, on püsivavamad kui pelgalt kahvli või lusikaga söömine. Inimese isikliku elukogemuse baasil kujunenud suhtumisi/väärtusi ei ole kerge muuta ei teistel ega inimesel eneselgi.

¹ Pojman, L.P. 2005. Eetika: õiget ja väära avastamas. Tallinn. Tartu Ülikooli eetikakeskus, 60.

² Pojman, L.P. 2005. *op.cit.*, 61-62.

³ Ilm, U. 2003. Trellide ja luku taga: sissevaade eesti kinnipeetavate 20.sajandi slängi. Atlex. Tartu, 19.

⁴ Ilm, U. 1999. Süüdimõistetute kriminaalne subkultuur slängis ja tätoveeringutes. Magistr töö. Tallinna Pedagoogikaülikool. Tallinn, 9.

⁵ Pojman, L.P. 2005. Eetika: õiget ja väära avastamas. Tallinn. Tartu Ülikooli eetikakeskus, 61.

⁶ Uulimaa-Margus U. 2001. Naaskinnipeetavate arengulood ning hinnangud vangistuse mõjust edaspidisele elule ja suhetele lastega. Bakalaureusetöö. Tallinna Pedagoogikaülikool. Tallinn, 32.

4.2. Absolutism

Absolutistid usuvad, et on olemas üleskaalumatud moraalipõhimõtted, mida ei tohi kunagi rikkuda. Moraalinormid kehtivad eranditeta – lubadust ei tohi kunagi murda ja seda sõltumata situatsioonist.

Absolutistliku positsiooni esitab ilmekalt **loomuseaduse eetika** (esines esmakordselt 1. saj eKr), mis väitis, et inimolendites peituvat jumalik säde, mis võimaldab neil avastada individuaalse õnne ja sotsiaalse harmoonia jaoks olulised igavesed seadused.¹

Loomuseaduse põhiideed on järgmised:

1. Inimestel on olemuslikult Jumalast antud mõistuspärane loomus: Jumal kavandas inimesi elama ja ettekirjutatud viisil õnnelik olema;
2. Isegi Jumalat tundmata võib (Jumalast antud) mõistus kui meie loomuse olemus avastada inimhüvanguks vajalikud seadused;
3. Loomuseadused on universaalsed ja muutumatud.

Seega absolutismi kohaselt on moraaliseadused objektiivselt kehtivad²: need on tingimatud, sõltumatud, olenematud, iseseisvad ja vääramatud.³

Inimõistus võib kindlaks teha, millised kalduvused on osa meie tõelisest loomusest ja kuidas neid üksteisega suhestada. Alusväärtuseks peetakse siin elu ja elu jätkamise (järeltuleva põlvkonna) soovi, ilma milleta ei ole teisi väärtusi võimalik kindlaks teha. Teadmine ja sõprus on samuti kaks sisemist väärtust – need on absoluutselt hädavajalikud n-ö inimõitsenguks.⁴

Tõmmates paralleele väärtustega, mis kehtivad nii tavaühiskonnas, kui kriminaalses subkultuuris võime leida järgmisi ühiseid jooni:

- Vägistajad eriti pedofiilid saavad üldsuse negatiivse hukkamõistu osalisteks, kriminaalses subkultuuris tõugatakse nad alamale hierarhiaastmele, mis toob nende jaoks kaasa palju ebameeldivusi;
- Suhtumine naisterahvasse on nii tavaühiskonnas kui kriminaalses subkultuuris positiivne. Tavaühiskonnas peetakse viisakaks käitumiseks, kui naisterahvale avatakse uks, pakutakse istet. Vanglas saab naistöötaja aga erilise tähelepanu ja viisaka suhtumise osaliseks kinnipeetavate poolt.

(Esiatgu see tõenäoliselt kergendab naisterahva tööd, kuid siin tuleb tunnetada piiri ning aduda kinnipeetavate viisaka suhtumise ja käitumise negatiivseid tagamaid).

- Lubadustest kinni pidamine on positiivne norm tavaühiskonnas ning ka vanglamüüride vahel kehtiv. See, mida on lubatud, tuleb täita.

Seetõttu on tekkinud ka kirjutamata reegel vanglapersonalile, et kinnipeetavale ei tohi kunagi anda katteta lubadusi, sest vastasel korral kaotab ametnik kinnipeetavate silmis autoriteedi ja lugupidamise.

Samuti kinnipeetavale endale, teiste kinnipeetavate seas katteta lubaduste andmine, võib tuua negatiivseid tagajärgi;

¹ Pojman, L.P. 2005. Eetika: õiget ja väärast avastamas. Tallinn. Tartu Ülikooli eetikakeskus, 84-85.

² Pojman, L.P. 2005. *op. cit.*, 87

³ Filosoofia leksikon. 1985. Eesti Raamat. Tallinn, 3.

⁴ Pojman, L.P. 2005. Eetika: õiget ja väärast avastamas. Tallinn. Tartu Ülikooli eetikakeskus, 87.

- Valetamine on samuti taunitav nii vanglamüüride vahel kui väljaspool vanglat;
- Sõprus on väärtus, mis paljuski väljendub aususes oma kaaslase suhtes. Sõber on see, kellele saame loota, kui oleme hädas ning see on väärtus, mida hinnatakse nii vanglas kui väljaspool seda.
- Teadmine (informatsiooni valdamine) ning hariduse omandamine on samuti väärtused, mida hinnatakse mõlemas ühiskonnas. Vähegi enesest lugupidav vang on huvitatud enda arendamisest sel ajal, kui ta kannab karistust, olgu see siis üldhariduse või psühholoogia (millest kinnipeetavad on tavaliselt eriti huvitatud) valdkonnas, võõrkeelte omandamine või enesetäiendamine oma kuritegelikus professionis.

Arutlege:

- 1) Millistes aspektides leiate lisaks eeltoodule sarnaseid eetilisi printsiipe, mis kehtivad nii tavaühiskonnas kui kriminaalses subkultuuris?
- 2) Milles seisneb/seisnevad olulised erinevused meie ühiskonnas kehtiva kultuuri ja kriminaalse subkultuuri vahel?
- 3) Kas vanglas töötades on vajalik arvestada kriminaalse subkultuuri normidega? Palun põhjendage oma arvamust, miks?

Aruteluteemaks ja mõtlemaisaineks vt lisa 5.

5. VANGISTUST RAAMISTAVAD EETIKATEOORIAD

Joycelyn M. Pollock tõstab esile ja kirjeldab oma raamatus „Ethical Dilemmas and Decision in Criminal Justice” eelkõige kahte domineerivamat ja peamist alternatiivi tänapäeva moraalifilosoofias: **utilitarismi** ja **formalismi**.¹ Utilitarismis on paljuski esindatud eetilise relativismi, formalismis aga eetilise absolutismi seisukohad.²

Utilitarism ja formalism sobivad enim kirjeldama ja põhjendama kaasaegset karistuspoliitikat ning viimasega seonduvat vanglatöö eetikat.

5.1. Utilitarism

Utilitarismi klassikalise versiooni rajaks on inglise filosoof Jeremy Bentham (1748-1832) ning seda on hiljem täiendanud John Stuart Mill (1806-1876).

J. Benthami põhitöö oli suunatud sellele, et põhjalikult reformida õigussüsteemi. Ta ei leidnud midagi head kinnipidamises, mis lähtub vaid reeglitest ja mis ei teeni mingisuguseid kasulikke sihte.³

J. Benthami eetika sisu aluseks oli veendumus, et ainukeseks mõislikuks elumotiiviks on maksimaalse hüve (hea) saavutamine suurimale võimalikule hulgale inimestele. Lähtutakse argumentidest, mille abil enamik (maksimaalne arv) inimesi võiks saada maksimaalset hüvangut.⁴

Niisiis **utilitarism** nõuab ühiskonna hüve maksimeerimist, st suurimat hüvet võimalikult suurimale hulgale ühiskonnast. Väärtuse kandjaks on siin teo tulemus(ed)-tagajärjed. Näiteks valetamise õigsust/väärust hinnatakse selle põhjal, milliseid tagajärgi see kaasa toob.⁵

Seega utilitarislik eetika hindab tegu selle tagajärgede alusel. Kui teo tagajärjed on head, on kõik korras ja moraalihinnagu osas ei kerki üles mingit küsimust. Kui aga ei ole, siis sõltub hinnang selle teo tegija tahtest antud tagajärke. Eetiline hinnang on seda vähem negatiivne, mida tahtmatumalt negatiivne tagajärg põhjustati. Ent silmas pidades utilitarismi üldisi printsiipe⁶, jääb see hinnang igal juhul negatiivseks, sest teatavast momendist alates muutub ka lollus ebaeetiliseks.⁷

Utilitaristliku teooria kohaselt tuleb vaeseid aidata ning kurjategijaid kui võimalik, rehabiliteerida ja seda mitte õigluse nimel, vaid selle pärast, et nii on ühiskonnale kasulik. Utilitaristide motoks on, et „ära nuta taga seda, mis on läinud”. Nad usuvad, et süüdlast tuleks karistada ainult siis, kui see teeniks tõkestamise või ära hoidmise eesmärki

¹ Polloc, J.M. 2007. Ethical Dilemmas and Decisions in Criminal Justice. Thomson & Wadsworth. Texas State University, 400.

² Laanemäe, A. 2000. Eetika alused. TTÜ Kirjastus. Tallinn, 90.

³ Pojman, L. P. 2005. Eetika: õiget ja väärast avastamas. Tallinn. Tartu Ülikooli eetikakeskus, 176-177.

⁴ Laanemäe, A. 2000. Eetika alused. TTÜ Kirjastus. Tallinn.82; Gräzin, I.1990. Jeremy Bntham. Olion. Tallinn, 100-101.

⁵ Pojman, L.P. 2005. Eetika: õiget ja väärast avastamas. Tallinn. Tartu Ülikooli eetikakeskus, 175.

⁶ **Utilitarismi printsiip** kujutab endast põhimõtet, mis hindab mistahes tegu selle järgi, kuidas see suurendab või vähendab küsimuse all oleva subjekti heaolu (Gräzin, I. 1990:142).

⁷ Gräzin, I. 1990. Jeremy Bentham. Olion. Tallinn, 96-97.

st tuleks leida õige karistus, mis on süüdlasele optimaalseks heidutusvahendiks st teeks kõige rohkem head inimkonnale.

Seega kahju määr, mida põhjustatakse kurjategijale peaks olema eelistatav kahjule, mida püütakse edaspidi vältida ühiskonna huvides (näiteks, kui on karta, et inimene paneb toime uue kuriteo – isoleerime ta ühiskonnast).

Kui kurjategija karistamine ei ole millegi jaoks hea (on tõenäoline, et see inimene ei soorita enam uut kuritegu ja tema karistamine ei too ka ühiskonnale mingit kasu) tuleks kurjategija jätta karistamata.

Oluliseks peetakse siin karistuse ähvardust ning iga konkreetne karistamise akt annab tunnistust ähvarduse nurjumisest, sest kui ähvardus oleks olnud edukas, poleks tekkinud vajadust karistada.

Kuigi utilitaristid eelistavad ähvardamist (karistusega hirmutamist) reaalsele karistusele, peavad nad karistust, inimlikke nurjumisi (karistamatuse tunde tekkimist) arvestades, heidutusvahendina siiski eluliselt tähtsaks.¹

Karistust rakendatakse vaid siis, kui see osutub vältimatuks (sest iga karistus on pahe ja kannatus) ning üksnes selle nimel ja sel määral, mis võimaldab ära hoida veel suuremat pahet ja kannatust.

Utilitarismi ideede kohaselt tuleb karistamisest hoiduda neljal juhul²:

- kui ei ole suuremat pahet, mille karistus võiks ära hoida (st ei ole karta, et süüdlane paneks toime uue kuriteo);
- kui karistus ei ole efektiivne (ei hoiu tulevast pahet ära) siis kaob karistamise mõte;
- kui karistus toob veel rohkem kahju kui kuritegu ise (st võrreldes kuriteoga ebaproportsionaalselt suur/karm karistus);
- kui karistatav pahe võib kaduda ka ilma karistuseta.

Kui aga karistamine osutub ikkagi vajalikuks, siis tuleb lähtuda järgmistest põhimõtetest³:

- karistus peab üles kaaluma kuriteost saadud tulu (st kurjategijal oleks rohkem kaotada kui võita);
- raskemat kuritegu tuleb ka raskemalt karistada (proportsionaalsuse printsiip);
- karistus peab hõlmama kuriteo kõiki osi ka siis, kui kõik need osad on eraldi võetuna kuritegelikud (kajastub meie Karistusseadustikus põhikaristuse kohaldamises mitme süüteo/väärteo eest § 63);
- karistus peab olema nii väike kui võimalik, ent mitte väiksem, kui seda nõuavad kõik siin toodud reeglid (st toob kõige rohkem head ja kõige vähem halba);
- karistuse määramisel tuleb arvestada ka kurjategija motiive kuriteo sooritamisel.

Utilitaristliku teooria kokkuvõttena saab välja tuua kolm eesmärki, kus karistuse kohaldamisel on rakendatud ja rakendatakse ülaltoodud printsiipe:

- karistuse kohaldamine hirmutamise eesmärgil;

¹ Pojman, L.P. 2005. Eetika: õiget ja väärast avastamas. Tallinn. Tartu Ülikooli eetikakeskus, 177-178.

² Laanemäe, A. 2000. Eetika alused. TTÜ kirjastus. Tallinn, 85-86.

³ Laanemäe, A. 2000. *op.cit.* 85-86.

- teovõimetuks muutmisel ehk inkapatsitatsioon (et kurjategija ei saaks rohkem kuritegusid toime panna);
- kurjategija kohtlemisel.¹

Vastavalt utilitarismile on siin kurjategija karistamine või kohtlemine tulus sootsiumile (sotsiaalsele keskkonnale) ning see ei tohiks kahjustada ka kurjategijat, kui sootsiumi liiget.

Esmapilgul näib, et see teooria peaks toimima erinevates situatsioonides ning andma õigeid vastuseid igaks elujuhtumiks. Kuid kas see ikka on nii?

Utilitarismi probleemid:

- Suurim kriitika utilitaristlikule eetikale on, et siin ei arvestata üksikindiviididega ja ollakse nende suhtes ükskõiksed.²

Lähtutakse vaid enamusest ja poliitilistest otsustest, kus või mille kannatajaks võivad jääda mitmed üksikindiviidid – kas see on nende suhtes moraalne?

- Kõik inimesed on tundlikud inimolendid. On väga raske hinnata, kui palju kannatusi mingi otsus ühele või teisele toob ning tegelikult tuleb tunnistada, et „kannatust” võidakse ka teeselda, suuremana kui see tegelikult on. Näib ju peaaegu alati, et teise kannatused on meie omade kõrval tühised.³

Siinkohal saaks küsida mis on õiglane karistus – kas see, mida tunnetab ja õigeks peab kannatanu või see, kuidas tunnetab karisust kurjategija. Ning kuidas mõõta inimlikku kannatust – nii ohvri üleelamisi, kui kurjategija üleelamisi karistuse kandmise vältel?

- Kas me oleme võimelised ette nägema parimaid tagajärgi? Kohati muutub utilitarism seiukohaks, mis annab ainult tagajärjele võimaluse hinnata teo moraalset väärtust, kuid ei võimalda teguviisi planeerida ja hinnata.⁴

Me võime püüda ja püüelda heast tahtest parimate tagajärgede poole, kuid kui tagajärg ei ole enamusele hea, kas siis on tegemist ebaeetilise teoga? Paraku inimestena ei pruugi me alati ette teada, kas meie teod toovad suurimat kasu suurimale hulgale.

- Teo tagajärgede hindamisel lähtuvalt heaolu maksimeerimisest (suurim hüve suurimale hulgale) tekib ka vastuolu normaalse elu inimese kõlbeliste veendumuste vahel.

Nii näiteks utilitarismi põhimõtteid järgides tuleks ohverdada üks terve inimene organidonoriks, et mitu haiget saaksid tervist parandada?⁵

Vangla kontekstis võiks küsida: kas peaksime lubama kõigile kinnipeetavatele lühiajalisi väljasõite võrdselt, sest see teeb nad võrdselt õnnelikuks ja rahulolevaks ning seega peaks pakkuma kõigile võimalusi sotsiaalseks adaptatsiooniks?

Lähtuvalt utilitarismis esile kerkivatest probleemidest ei saa ka vanglakaristust põhjendavaks eetikatooriaks pidada vaid ühiskonna hüve maksimeerimist ja tagajärgede hindamist.

¹ Polloc, J.M. 2007. Ethical Dilemmas and Decisions in Criminal Justice. Thomson & Wadsworth. Texas State University, 400.

² Pojman, L.P. 2005. Eetika: õiget ja väära avastamas. Tallinn. Tartu Ülikooli eetikakeskus, 199.

³ Laanemäe, A.2000. Eetika alused. TTÜ kirjastus. Tallinn, 87.

⁴ Laanemäe, A.2000. *op.cit.* 87-88.

⁵ Laanemäe, A. 2000. *op.cit.* 88; Pojman, L.P. 2005. Eetika: õiget ja väära avastamas. Tallinn. Tartu Ülikooli eetikakeskus, 194.

5.2. Formalism

Eetilise formalismi puhul on tähtsal kohal kohustus ja selle täitmine ning teo moraalsus ei sõltu tagajärjest vaid tegija motiivist või kavatsusest.¹ Seega siin ei määra teo õigsust ja väärust selle tagajärjed, vaid *teatud jooned teos eneses* või *reeglis*, mille üksikjuhukuks või näiteks tegu on. Eesmärk ei õigusta siin kunagi abinõu. *Ebaõiglane toimimine on väär* isegi siis, kui see maksimeerib oodatavat kasu.²

Eetilise formalism on iseloomulik I. Kanti eetikale, kes oli arvamusel, et mingist absoluutsest seisukohast (kategoriline imperatiiv³) saab tuletada kõik sisukad moraaliprintsiibid ja ka vajalikud otsused igasugustes sotsiaalsetes tingimustes ning elusituatsioonides.⁴

Immanulel Kanti (1724-1804) arvates on eetilises olulisim inimese⁵ *hea tahe*. See tähendab, et kui keegi teeb heast tahtest/soovist teo, millel kahjuks on halvad tagajärjed, siis ei tähenda see, et ta on olnud ebaeetiline – tegija tegu jääb moraalseks. Aga kui keegi sooritab väliselt altruistliku teo, millel on tegelikult varjatud motiivid, siis on tegemist ebamoraalse teoga.

Moraalne väärtus tuleneb kohustustest perekonna, maa ja riigi ning kogu ühiskonna ees. Kohustus on see, mis käsib inimesel moraalselt tegutseda ning moraalsed kohustused on vahetud ja absoluutsed käsud, mida kõik toimijad (inimesed) mõistavad tänu oma ratsionaalsele mõistusele. Seega moraalne on moraalireegleid järgida seetõttu, et need on meie inimlikud kohustused teiste inimeste suhtes.⁶

Tähtis ei ole mitte reaalne eesmärk, vaid tahtlikult ja eetiliselt tegutsemine, maksku see mis maksab. Kanti teooria on reministsents (meeldetuletus) Vanast Testamendist: sina pead käske täitma. Seega on tema arvates oluline tahtlikult järgida õigeekspektavaid kõlblusnorme, sõltumatult neist väärtustest, mida neid norme järgides võib saavutada.⁷

Niisiis kõlblusnormid on inimesest eraldiseisvad ning igal inimesel on reaalses elus valikuvabadus toimida kas teda kohustava/absoluutsete inimloomuse seaduste (südametunnistuse) järgi või seda mitte kuulata.

Teisiti öelduna: kui looduseaduste puhul toimib paratamatus (need kehtivad meie tahtest ja soovist olenemata), siis inimloomuse seaduse (südametunnistuse) järgimisel on inimene vaba – ta võib sellele kuuletuda või mitte.

Antud valikuvabadus, mis inimesel on, on I. Kanti arvates seletamatu, kuid ühtlasi kõige inimväärsem antus, millest sõltub inimese väärtus ja väärikus.

Seega I. Kant tõi välja ka asjaolu, alati ei sõltu kõik inimesest, inimeses on nagu kaks osa:

¹ Pollock, J.M. 2007. Ethical Dilemmas and Decisions in Criminal Justice. Thomson & Wadsworth. Texas State University, 37.

² Pojman, L.P. 2005. Eetika: õiget ja väära avastamas. Tallinn. Tartu Ülikooli eetikakeskus, 215-216.

³ **Kategoriline imperatiiv** (käsk, tungiv nõue, käskiv kõneviis) väljendab kõigile kohustuslikuks peetavat moraalnormi so kõlbluse tingimatu nõue, mis on moraalil aluseks, ürgselt omane mõistusele, igavene ja muutumatu (Vääri, E & Kleis, R. 2006:424).

⁴ Filosoofia leksikon. 1985. Eesti Raamat. Tallinn, 90.

⁵ Pojman, L.P. 2005. Eetika: õiget ja väära avastamas. Tallinn. Tartu Ülikooli eetikakeskus, 222.

⁶ Pollock, J.M. Ethical Dilemmas and Decisions in Criminal Justice. USA. Texas State University. Thomson & Wadsworth, 37.

⁷ Kerner, G. 1996. Kolm kuulsat filosoofi: Mill, Kant, Starte. AS Kuldsulg, 90-93.

- meeleline ehk inimese bioloogiline osa, mis allub looduseadustele ja kus ei sõltu kõik inimese tahtest ning
- intelligibiidne ehk vaimne osa, milles inimene on autonoomne ja vaba ise oma valikuid tegema. Valikuvabadus omakorda on aga tingimuseks *kateoorilisele imperatiivile*.¹

Kateooriline imperatiiv dikteerib põhimõtted, on absoluutne ja tingimusteta kõlades järgmiselt:

Ma ei tohi kunagi käituda teisiti, kui ainult sellise maksiimi järgi, mille suhtes ma võiksin soovida, et see saaks üldiseks seaduseks (kehtiks üldise käsuna).

See tähendab, et tegelikult ei vaja inimene mingit teadust ega filosoofiat selleks, et teada, kuidas käituda, et olla aus, hea ja õiglane. Tuleks vaid ise teha ja tegutseda nii nagu tahaksime, et kõik tegutseksid. Kateoorilise imperatiivile on kohustus alluda igal mõistusega olendil.²

Rakendades kateoorilist imperatiivi vangla igapäevases töös võiks küsida:

Kas ma soovin, et minu käitumine/tegevus võiks saada üldiseks seaduspärasuseks vanglas, millest lähtuksid kõik teenistujad?

Kokkuvõtteks võib öelda, et eetiline formalism on absoluutne süsteem – kui miski on vale, siis on see vale kogu aeg (nagu tapmine ja valetamine). Teo eetilise hindamisel osutub määravaks üksnes see, mis on meis endis – *meie motiivide* ja *tahte laad* – mis tagab meie tegude moraalse õigsuse ja ka meie tegude kõlbelise kiiduväärsuse.

Formalistlik eetika karistuse kohaldamisel:

Nagu eelpool toodud, on formalistliku eetikat läbivaks ideeks absoluutsed moraaliprintsiibid, mille kohaselt moraalireegleid ei või rikkuda mitte mingisugusel juhul ning ebamoraalset tegu ei õigusta miski.

Sellest lähtuvalt toimib ka reegleid järgiv eetika kriminaalõiguses, kus ta toetab (vt ka pt 6.3):

➤ *Kättemaksu ideed karistuses*

Immanuel Kanti arvates kujutab karistus endast kateoorilist imperatiivi (kohustust), kus karistus on tasu süü eest. Karistus on kateooriline imperatiiv selles mõttes, et keelab kuriteo eest karistust mitte kohaldada ning karistuse kohaldamisel mistahes otstarbekuse või kasulikkuse kriteeriumidest lähtuda.

Karistatakse siin selle alusel, ilma igasuguste vabanduste ja ettekäändeteta, et inimene on teinud teo, mis ei ole respektieritav ja moraalne inimühiskonnas ning seetõttu mitte ühelgi tingimusel ei tohiks selle teooria kohaselt jätta karistust kohaldamata (kättemaksu idee).

➤ *Lunastusidee karistuses*, mille kohaselt hoiavad absoluutsed moraaliprintsiibid üleval ideed, et kurjategija on võlgu karistuse, sest vastasel korral ei ole kohane teda aktsepteerida teiste inimeste seas – siit tuleneb võimaluse andmine kurjategijale (lasta tal oma süü karistusega lunastada).³

¹ Tuulik, M. 2002. Eetika ja moraal. Ilo. Tallinn, 103.

² Tuulik, M. 2002. *op, cit*, 104.

³ Sootak, J. 1997. Kriminaalpoliitika. Tallinn. Juura, Õigusteabe AS, 61-62.

Seega eetiline formalism kätkeb eneses selgeid vaateid karistuse ehk retributsiooni poolt, mille kohaselt:

- karistus on loomulik = loomuseadus, sest inimesel on loomulik vajadus reageerida halvale käitumisele;
- teine argument karistuse poolt on leida printsiip, mis kehtestab asjaolu, et kui üks inimene rikub süütu inimese õigusi, siis ta vastutasuks kaotab (proportsionaalselt toimepanduga) enda mõne õiguse.¹

Probleemid eetilises formalismis:

- Formalism ei paku eetilisi lahendusi ekstreemsetes olukordades. Näiteks juhul, kui otsutame valetada, et päästa teise inimese elu või hoidmaks valetades ära tema kannatusi. Kas siis tuleks meid pidada ebamoraalseteks ja ebaeetilisteks?
- Moraal on limiteeritud kohustustega, kuid me võime küsida, kas kõik meie kohustused baseeruvad moraalil? Samuti ei ole selge, millal on meil kohustus valetada? Ka võime olla konflikti ees, kus kaks kohustust on teineteisega vastuolus.
- Mõningatel juhtudel võib olla küsitav tegija motiiv ja kavatsus tulemuse suhtes, sest me ei tea ega suuda alati hinnata, millal on kavatsus teha head?

Võib olla küsitav, kas tegijal oli kavatsus teha head vaatamata positiivsele või negatiivsele resultaadile ning seejärel tunnistada tegu moraalseks. Hea motiiv ei pruugi olla alati õigustatud, me võime küll lähtuda headest motiividest kuid tekitada sellega suurt kahju. On olukordi, kus tuleks siiski arutleda teo tagajärgede üle ja selle üle, et teo oletatavat tulemust peaks siiski eelnevalt hindama.²

¹ Pollock, J. M. 2007. Ethical Dilemmas and Decision in Criminal Justice. USA. Texas State University. Thomson & Wadsworth, 402.

² Pollock, J. M. 2007. *op.cit.*, 39.

6. KARISTUSÕIGUSE EETILISED ASPEKTID

Eelpool anti ülevaade eetika suhtelisusest/absoluutsusest ja kahest keskemast uusaja eetilise kontseptsioonist utilitarismist/formalismist, mis kätkevad eneses ka karistusõiguse¹ eetilisi printsiipe.

Allpool käsitletakse eelpool toodud veidi kitsamalt, aitamaks mõista, miks me võime kuriteo sooritanuile mõistetud karistust pidada õiglaseks.

6.1. Kuriteo ja ebamoraalse teo määratlemine

Üksikisikuna võime oma individuaalses maailmas omaks tunnistada kuitahes erilisi eetilisi põhimõtteid, kuid ühiskond on inimeste ühistegevuse vorm, kus üksikliige ei või tegutseda ükskõik kuidas ning ei ole lubatud seegi, et üksikisik toetub oma väärtussüsteemis vaid intuitsioonile. Sotsiaalne ühistegevus eeldab osalemist ühiskondliku tegevuse erinevates vormides, mistõttu peavad ka üksikisiku väärtuseisukohad olema teatud määral samalaadsed teiste isikute väärtuseisukohtadega ja avalikult kontrollitavad.²

Seetõttu on ühiskonnas loodud ka normid (kirjutatud reeglid) mis aitavad määratleda, millistel juhtudel on tegu nii ebamoraalne, et me hakkame seda määratlema kuriteona ning peame vajalikuks teo tegijat avalikult karistada.

Inimese ja tema kõlbelse käitumise määratlemisel eetika seisukohalt kasutatakse mitmeid erinevaid aspekte, mille abil antakse sündmustele või inimestele eetiline hinnang.

Eelpool käsitletud peatükkide raames kerkisid nende aspektidena esile:

1) **tegu (akt)** – tavaelus jagame need õigeteks ja valedeks.

Termin õige on mitmetähenduslik – mõnikord tähendab see „kohustuslikku“, mõnikord „vabatahtlikku“. Viimane võib omakorda jaguneda „neutraalseks“ ja „ülemääraseks“.

Vale või väär tegu on tegu, mille tegemisest on meil kohustus hoiduda, see on tegu, mida ei ole lubatud teha;

2) **tagajärjed** – kus lähtutakse teo eetilise hindamisel selle tagajärgedest, mis on suuremale enamusele kõige parem ja toob kõige rohkem õnne;

3) **motiiv** – kus mingi teo ammendavaks hindamiseks on tähtis võtta arvesse toimija kavatsusi;

ja

¹ **Karistusõigus** kujutab endast formaalselt õigusnormide kogumit, mis kehtestavad teo karistatavuse tingimused ja selle järeloomid (karistused). Sisuliselt on tegemist sotsiaalsete normidega, mis on suunatud ühiskonna põhiväärtuste kaitsele ning süütegude ärahoidmisele ja tõkestamisele (Sootak, J. 2003; 14).

² Aarnio, A. 1996. Õiguse tõlgendamise teooria. Tallinn. Õigusteabe AS Juura, 213.

- 4) *iseloom*¹ – tuleneb vooruseetikast, mille kohaselt ei ole oluline mitte ainult teha õiget asja, vaid omada hea olemiseks ja õigesti toimimiseks tarvilikke kalduvusi – motivatsiooni, emotsioone ja moraaliharjumusi.²

Kuid millistel juhtudel on tegu nii ebamoraalne, et me hakkame seda määratlema kuriteona ning peame vajalikuks tegijat avalikult karistada?

Püüdes vaadata kuriteo ehk süüteo (süü) mõistet eetika positsioonilt siis sageli räägitakse siin moraalsest vastutusest või süütundest.

Keskaja õigusfilosoofia lähtus süü küsimuses eelkõige patu mõistest, kusjuures patu sisu seisnes *õigusvastases käitumises*. Karistuse määramise seisukohalt oli aga oluline *kuri tahe*, mis ei pidanud tingimata väljenduma avalikult.³

Lähtuvalt valgustusfilosoofiast (A. Feuerbachi karistusõigusteooriast) ei piisa teo kuulutamiseks süüteo (kuriteo) selle käsitlemisest rünnakuna jumalike või eetiliste normide vastu, vaid üldiste *üldinimlike väärtuste* ja *huvide vastu*.⁴ Nii ei kuulu karistusõiguse kaitse alla moraalivastased teod, mis küll võivad pälvida üldsuse hukkamõistu.

Näiteks Karistusseadustiku (edaspidi KarS) § 2 määratleb karistamise aluse, milleks on süütegu ja mis oma olemuselt tähendab õigusvastast tegu.⁵ Sama seaduse § 3 lg 2 liigitab süüteod kuritegudeks ja väärtegudeks, mille eristamine toimub meie igapäevases elus nende eest seaduses ette nähtud karistuste järgi.⁶

Saksa õigusteadlased (J. Goldchmidt ja E. Wolf) töötasid 20. sajandi esimesel poolel välja teooria, mille kohaselt kriminaalõigus kaitseb riigist sõltumatuid põhiväärtusi n-ö olemasolevaid põhiväärtusi (elu, tervis, vara), haldusvastutus tuleneb aga riigi tegevusest avaliku korra, heaolu, hügieeni jms kindlustamisel.

Seega *kuritegu on õigushüve*⁷ (edaspidi *hüve*) *kahjustamine*, haldusüleastumine aga riigi poolt kehtestatud korra rikkumine ehk eetiliselt neutraalne mittekuuletumine täitevvõimule.⁸

Samas tunnistab hüvede kaitsele rajatud karistusõigus ka vajadust arvestada teo kriminaliseerimisel mitte ainult vajadust kaitsta hüve, vaid ka teos ilmnevat negatiivset suhtumist hüvesse ehk teisisõnu inimese käitumises sisalduvat negatiivset suhtumist elementaarsetesse sotsiaaleetilistesse väärtustesse.⁹

¹ Pojman, L.P. 2005. Eetika: õiget ja väärast avastamas. Tallinn. Tartu Ülikooli eetikakeskus, 32-37.

² Pojman, L.P. 2005. *op. cit.*, 258.

³ Sootak, J. 1998. Eetiline või normatiivne etteheide?: Süü mõistest kriminaalõiguses. Akadeemia /2, 298-299.

⁴ Sootak, J. 2003. Karistusõiguse alused. Tallinn. Kirjastus Juura, 70.

⁵ Sootak, J. & Pikamäe, P. 2004. Karistusseadustik: kommenteeritud väljaanne. Tallinn. Kirjastus Juura, 292.

⁶ Sootak, J. & Pikamäe, P. 2004. *op. cit.*, 41-42.

⁷ **Õigushüve**- võib määratleda kui inimeste sotsiaalseks koosluseks vajalikku elulist hüve, sotsiaalset väärtust, mille kaitsmiseks tuleb rakendada karistusvõimu. Õigushüve võib olla individuaalne (elu, tervis, kehaline puutumatus) või kollektiivne (riik, avalik rahu). Näiteks varguse korral on õigushüveks omand või valdus, mida rikutakse. Tapmise korral inimelu, kui selline (Sootak, J. 2003:69).

Võib öelda, et tuleneb eetilisest absolutismist, kus moraaliseadused on objektiivselt kehtivad ning mille alusväärtuseks peetakse elu ja elu jätkamise soovi, ilma milleta ei ole teisi väärtusi võimalik kindlaks teha.

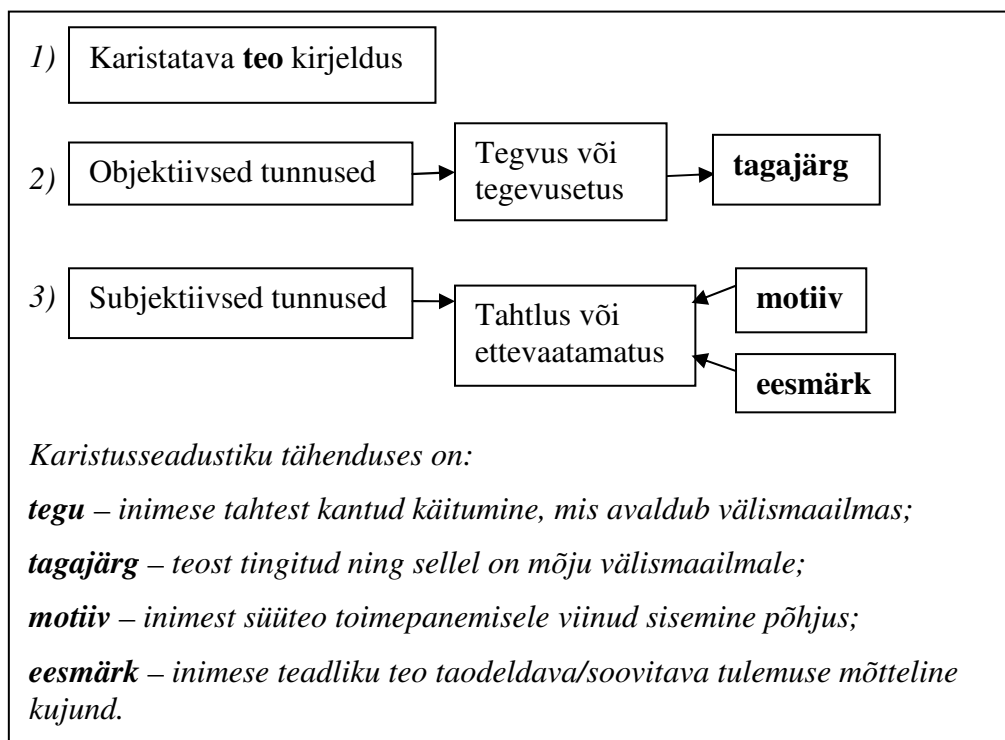
⁸ Sootak, J. 2003. Karistusõiguse alused. Tallinn. Kirjastus Juura, 71.

⁹ Sootak, J. 2003. *op.cit.*, 73.

Refereeritud eetikateooriatega seostades, võib paralleele tõmmata I. Kanti filosoofiaga, kus kuritegu on õiguskorra ehk kohustuste eiramine, samuti (kuri)teos ilmneva *negatiivse suhtumise* taga võiks näha tegija *halba tahtet*.

Siinkohal on oluline mees pidada, et lõplikult ei ole õnnestunud välja töötada ega tõestada absoluutset süüteomõistet. Süütegu või kuritegu saab defineerida üksnes teatud kultuuri- ja ühiskonnasuhetes.¹

Eesti Vabariigis kehtiv Karistusseadustik liigitab süüteod kuritegudeks ja väärtegudeks ning selleks, et määratleda süütegu võib vaadelda KarS 2. Peatükki, kus määratletakse süüteokoosseisu tunnused KarS § 12, mis on kokkuvõtlikult välja toodud alljärgneval joonisel²:

Joonis 2. Süüteokoosseisu tunnused

Seega, nii eetilist, kui kuritegeliku tegu hinnatakse sarnaste kriteeriumide alusel, kuid kui eetika loob ideaalne ja pakub meile olema pidavat, siis karistusõigus kehtestab eetilise miinimumi. Kui karistusõigus kehtestaks vähem, kui eetilise miinimumi, jääksid inimeste kooseluks vajalikud olulised reeglid karistusähvarduseta (näitena vt ka lisa 2) ja ühiskondlikku korda ähvardaks kokku kukkumine (näiteks kui ei karistataks varguse või tapmise eest). Kui karistusõigus aga kehtestaks rohkem, kui eetilise miinimumi, on oht, et karistusõigust kasutatakse mõnede huvigruppide eetiliste vaadete pealesundimiseks.³

Seega on karistus oma olemuselt avalik sotsiaaleetiline väärtusotsus, toimepandud rikkumise ja selles süüdi oleva isiku riiklik hukkamõist. Siinjuures on tegemist reaalse

¹ Sootak, J. 2003. *op.cit.*, 62-63.

² Sootak, J. & Pikamäe, P. 2004. Karistusseadustik: kommenteeritud väljaanne. Tallinn. Kirjastus Juura, 55-59.

³ Aavik, T. & Keerus, K. jt. 2007. Eetikakoodeksite käsiraamat. Tartu Ülikooli eetikakeskus. Tartu, 14.

kahju tekitamisega süüdlasele, mis avaldub tema õigustesse tungimises ning selles avalduvate hüvede (vabadus, vara, maine jms) kahjustamises.¹

6.2. Karistuse rakendamisel avalduvad eetilised aspektid

Eelpool selgus, et karistusõigus on (absoluutseid) hüvesid kaitsev ja *sotsiaaleetilisi* käitumismustreid tagav õigusharu *karistades* rikkujat tema *mitteaktsepteeritud käitumise eest*.

Alljärgnevalt vaatleme lähemalt, millised on need eetilised aspektid, mis avalduvad karistuse rakendamisel:

1. Karistus(õigus) tegeleb inimese ja tema sotsiaalse eksistentsi *kõige olulisemate hüvede* (elu, tervis, omand) *kaitsemisega*², mis oma olemuselt seostub eetilise absolutismiga. Alusväärtuseks peetakse siin elu ja elu jätkamise soovi, ilma milleta ei ole teisi väärtusi.

Seostades eeltoodud vanglaga võib lihtsakoeliselt lisada: vang on vanglas karistust kandmas just sellel põhjusel, et on rikkunud olulisi inimhüvesid ning karistades teda hüvede kahjustamise eest kaitseb ühiskond neid väärtuseid, mida ta rikkus.

2. Karistus(õigus) tagab *õiguskorra kaitse* reguleerides inimeste käitumist sotsiaalse kontrolli abil, mida teostatakse ühiskonnas erinevate institutsioonide kaudu. Toimib nii riiklik sotsiaalne kontroll (formaalne sotsiaalne kontroll) kui mitteriiklik ehk mitteformaalne sotsiaalne kontroll (perekonna, ühingute, kiriku jms näol).³

Tagades korra ja ühiskondlike normide kaitset läbi erinevate sotsiaalse kontrolli vormide toetab karistus ühiskonnas kehtestatud/valitsevaid eetilisi väärtusi ning aitab sellega kaasa ühiskondliku harmoonia kehtestamisele – et ühiskonnas valitseks kord.

Inimeste poolt tunnetatakse, et õiglus siiski valitseb ilma, et ise tuleks n-ö „kätte maksta“ tekitatud kahju eest.

3. Kui karistus(õigus) kaitseb riikliku sekkumisega olulisemaid hüvesid (elu, tervis, vara) ning sellega toetatakse eetilisi väärtusi siis ei saa jätta tähelepanuta ka *teoviisi*, vajadust kaitsta sotsiaal-eetilisi käitumisväärtusi. Hüvede kaitse ei saa jätta tähelepanuta ka teo enda eetilist taunitavaust. Seetõttu ei peeta alati oluliseks mitte ainult hüve kahjustamist, vaid ka teo viisi– pettust, vägivada jms⁴ ehk tegu iseenesest.

Teoviisi, peetakse oluliseks, sest riik, sekkudes ja reageerides ebamoraalsele käitumisele seadusandluse abiga toetab ka ühiskonnas kehtestatud *käitumisväärtusi* – neid käitumismustreid, mida me oma ühiskonnas peame ja oleme tunnistanud heaks/õigeks või vähemasti neutraalseteks.

4. Seadusandlike normide ehk sanktsioonide kohaldamine tähendab ka seda, et *kurja teinuid mõjutatakse* neid karistades. Samas tähendab sanktsiooni kohaldamine ka, et

¹ Ginter, J. & Laos, S. & Sootak, J. 2002. Eesti karistuspoliitika: üleminek totalitaarriiklikust õigusriiklikku kriminaalõigusesse. Tartu Ülikooli õigusteaduskond, 28.

² Sootak, J. 2003. Karistusõiguse alused. Juura. Tallinn, 18.

³ Sootak, J. 2003. *op. cit*, 18.

⁴ Sootak, J. 2003. *op. cit*, 18-19.

karistus(õigus)el on ülesanne mitte ainult mõjutada inimeste käitumist *vaid taastada rikutud õiguskord ja õiglus*.¹

Seega karistus kaitseb ühiskonna põhiväärtusi ja õiguskorda kahel viisil:

- *repressiivselt* ehk tehtud ülekohtu eest tasudes st kurjategijale kätte makstes;
- *preventiivselt* ehk uut ülekohtu ära hoides.²

Preventsioon ja repressioon ehk retributsioon kajastuvad Eestis rakendatavas vanglakaristuses eelkõige vangistuse eesmärkidena – kinnipeetava suunamises õiguskulekale käitumisele ja õiguskorra kaitsmises (VangS § 6).³

6.3. Retributiivne ehk karistav eetika vangistuses

Ajalooliselt on välja kujunenud mitmeid erinevaid karistusteooriaid, mis kõik on erineval viisil püüdnud põhjendada, et karistuse kohaldamine on süüteo toimepanemise faktist tulenevalt paratamatult vajalik. Nii võib karistuse õigustatust põhjendavate absoluutsete teooriatena nimetada erinevaid teooriaid (jumaliku päritolu teooriat; lepinguteooriat, materiaalsel kättemaksu – I. Kant; kasulikkust – J. Bentham jne), mida tänapäeval käsitletakse teineteisega läbipõimunud vormis, mis toetuvad õiglusele kui karistust iseenesest kandvale ideele.

Need vormid on:

- *Tasumis- ehk kättemaksu*idee, mis leiab, et kui süüdlasele on mõistetud õiglane, tema süüle vastav karistus, on sellega taastatud ka õiguskord.⁴
See tähendab, et ühiskonnaliikmetelt ei saa oodata, et pärast sündinud ülekohtu tehtaks nägu, nagu ei oleks midagi juhtunud ning elataks õigusrikkujaga rahumeeli kõrvuti edasi. Riikliku sekkumise puudumisel tuleks selle asemele eraviisiline karistusõigus või lihtsalt omakohus. Sellise olukorra vältimiseks rakendatav riiklik karistus on õigustatud *sotsiaalpsühholoogiliselt*.⁵
- *Lunastus*idee, mis asetab rõhu kurjategija süüle ja näeb karistuses kurjategijale antud võimalust oma tegu sisimas heastada. Karistuse põhjendamine lunastusideeega lähtub eeldusest, et karistamine puhastab süüdlase hinge seal olevast kurjusest.⁶ Antud seisukoht tuleneb paljuski kristlikust eetikast, seega tähtsustab see karistamist ja karistust, mida taludes peaks ilmnema kurjategija patukahetsus, mis omakorda annab ühiskonnale võimaluse talle andestada.⁷
Seega olenemata konkreetsest süüdlase soovist või võimest eetiliselt puhastuda, annab riik (kohus) kurjategijat karistades (näiteks vangistust mõistes) selliseks autonoomseks kõlbeliseks sammuks võimaluse igale kurjategijale, selles seisnebki

¹ Sootak, J. 2003. Karistusõiguse alused. Tallinn. Kirjastus Juura, 19.

² Sootak, J. 2003. *op. cit.*, 19.

³ Vangistusseadus. RT I 2000, 58, 376.

⁴ Sootak, J. 2003. Karistusõiguse alused. Tallinn. Kirjastus Juura, 147.

⁵ Sootak, J. 2003. *op. cit.*, 142.

⁶ Sootak, J. 2003. *op. cit.*, 147-148.

⁷ Pollock, J.M. 2007. Ethical Dilemmas and Decisions in Criminal Justice. USA. Thomson & Wadsworth, 391.

karistusõiguse *individuaaleetiline* aspekt¹ mille kohaselt on kurjategija inimene, kellega arvestatakse.

Tänapäeval on J. L. Mackie (1982) on kirjeldanud kome spetsiifilist retributsiooni tüüpi:

- ***negatiivne retributsioon***, mille kohaselt inimest, kes ei ole süüdi, ei tohi karistada kuriteo eest;
- ***positiivne retributsioon***, nõuab seda, et inimene, kes on süüdi peab saada karistatud;
- ***salliv retributsioon***, sisaldab eneses mõtet, et inimene, kes on süüdi võib saada karistatud.

Need põhimõtted määratlevad, kes peavad saama karistatud ja piiravad ka karistuse määra, mis peab olema tasakaalus tekitatud kahjuga – seega karistus peab katma kuriteo kõiki osi.

Eeltoodud retributsiooni tüübid sisaldavad ka ideid halastusest ja vastutuse vähendamisest² ehk siis kurjategijat karistades arvestatakse kuriteo sooritamise erinevate tahkudega: motiivi, teo ja tagajärjega.

Tänapäeval arutletakse ka palju teemadel, kui pikk on õiglane karistus tõsise/raske kuriteo eest ning et oluline on arvestada ka kurjategija isikuga.

Olulised seisukohad siin on:

- noort kurjategijat ei karistata raske kuriteo eest kohe karmilt vaid talle antakse teine võimalus pelgalt selle pärast, et noortes usutakse olevat potentsiaali muutumiseks;
- naisele ei tohiks mõista vangistust, sest tal võib olla laps hooldada;
- paadunud ehk retsidiivne kurjategija peaks saama suurendatud karistuse, sest ta on n-ö parandamatu.³

Siinkohal võime loomulikult küsida kas ikka on õiglane jätta nooruk karistamata, sest ta võib veel muutuda või jätta naise karistamata, kellel on laps hooldada, kuigi nad sooritasid tõsise ja raske kuriteo? Nagu tundub, on seda tüüpi individualiseeritud õiglus vasturääkiv ratsionaalse õiglusega, sest karistus siiski baseerub küsimustel: kes on kurjategija ja mis oli tema kuritegu.⁴

Mis on mõõdukas karistuse määr?

See on raske küsimus karistajatele, sest määratud vangistuse aastad ei ole pelgalt numbrid. Mõne jaoks ei ole pikk vangistus probleem, kuid teisele osutub ka lühike vangistus nii raskeks, et sooritab enesetapu.

Sellest olenevalt püütakse karistuse mõistmisel arvestada ka kurjategija isikut ning lähtuvalt sellest mõista talle ka vastav karistus, mis hirmutaks/heidutaks kurjategijat edaspidi kuritegusid toime panemast.⁵

Nagu selgub on karistusel ja karistamisel mitmeid erinevaid tahke. J. Benthami ideede kohaselt peaks karistus tooma maksimaalselt kasu ja tekitama minimaalset kahju, mis lähtuvad eelkõige ühiskonna reaalsestest huvidest ja vajadustest.

¹ Sootak, J. 2003. Karistusõiguse alused. Tallinn. Kirjastus Juura, 142.

² Pollock, J.M. 2007. Ethical Dilemmas and Decisions in Criminal Justice. USA. Thomson & Wadsworth, 391.

³ Pollock, J.M. 2007. *op. cit.*, 392.

⁴ Pollock, J.M. 2007. *op. cit.*, 392.

⁵ Pollock, J.M. 2007. *op. cit.*, 393-394.

6.4. Preventiivne ehk ennetav eetika vangistuses

Nagu eelpool selgus ei saa karistus olla eesmärk iseeneses, vaid ta peab ka püüdma karistatavaid tegusid edaspidi ära hoidma.¹ Sellisel juhul on tegemist preventsiiooni ehk ennetamisega.

Vangla kontekstis võib preventsiiooni seletada riigipoolse tegevusena, mille abil püütakse kurjategijat hoida eemal tulevikus toime pandavatest/plaanitavatest kuritegudest.

Preventiivsed teooriad on oma olemuselt relativistlikud/suhtelised, mille maailmavaateline alus tuleneb valgustusideest ning postivistlikust maailmapildist, mille järgi inimese käitumine on millestki tingitud/põhjustatud ja inimene ise aga kasvatatav ja mõjutatav.²

Preventsiooniteooriad jagunevad oma olemuselt *üld-* ja *eripreventiivseteks*³ ning nendes eristatakse kolme meetodit:

1. *hirmutamine*: kus kurjategijat või potsensiaalseid kurjategijaid ähvardatakse karistusega, et nad enam kuritegusid toime ei paneks;
2. *kahjutuks tegemine ehk teovõimetuks muutmine (inkapatsitatsioon)*: kurjategija isoleerimine, ka surma mõistmine, sellisesse olukorda panemine, kus ta enam ei saa kuritegusid toime panna;
3. *kohtlemine /ravi*: kurjategija kohtlemine, tema mõjutamine sellisel viisil, mis õpetaks talle teisi toimetulekuvõtteid.⁴

Hirmutamine:

Kriminaalõiguses eristatakse kaht liiki hirmutamismetoodikat – *üldine hirmutamine* ja *spetsiifiline hirmutamine*.

- *Üldine hirmutamine* tähendab seda, et karistuse kohaldamisega loodetakse hirmutada teisi, potsensiaalseid kurjategijaid, et need hirmust saada karistatud jätavad kuriteo sooritamata.⁵

Siin antakse karistusähvarduse kehtestamisega potsensiaalsele kurjategijale vastumotiiv ja loodetakse, et ta loobub süüteost teda ähvardava karistuse mõjul.⁶

Loomulikult võib küsida, kas on eetiline karistada üht inimest teiste hirmutamise eesmärgil vangistusega?

Viimast ei peeta küll tänapäeval üheski kriminaalõiguslikus süsteemis eetiliseks, kuid utilitaristlikust seisukohast (suurim hüve suurimale hulgale) on see õigustatav.⁷

- *Spetsiifiline hirmutamine* tähendab seda, et karistuse kohaldamisega hirmutatakse konkreetset süüdlast, et ta ei paneks edaspidi rohkem toime õigusrikkumisi.

¹ Sootak, J. 2003. Karistusõiguse alused. Kirjastus Juura. Tallinn, 151.

² Sootak, J. 2003. *op. cit.*, 151.

³ **Üld- ja eripreventiivsed karistusteooriad**: loe läemalt: Sootak, J. 2003. Karistusõiguse alused. Kirjastus Juura. Tallinn, 151-158; Ginter, J. & Laos, S. & Sootak, J. 2002. Eesti karistuspoliitika: üleminek totalitaarriiklikust õigusriiklikku kriminaalõigusesse. Taru Ülikooli Õigusteaduskond, 19-24.

⁴ Pollock, J.M. 2007. Ethical Dilemmas and Decisions in Criminal Justice. USA. Thomson & Wadsworth, 395.

⁵ Pollock, J.M. 2007. *op. cit.*, 396.

⁶ Sootak, J. 2003. Karistusõiguse alused. Tallinn. Kirjastus Juura. 152.

⁷ Pollock, J.M. 2007. Ethical Dilemmas and Decisions in Criminal Justice. USA. Thomson & Wadsworth, 396.

Kuigi üldine hirmutamine on omamoodi teed rajanud spetsiifilisele hirmutamisele ning kaasajal on konkreetse kurjategija heidutamine eelkõige esmaseks eesmärgiks, on sel ka omad puudused. Tihti on küsitav, kui suur on vangistuse see määr, mis omab inimesele hirmutavat efekti? Kas 3 kuud või 15 aastat?

Praktika on näidanud, et karistusel on spetsiifiline hirmutamiseefekt vaid juhul, kui ta on lühike. Pikema ja raskema karistuse korral see efekt kaob.¹

Näiteks Eesti karistusõiguses esineb spetsiifiline hirmutamine ehk nn „šokivangistus“². KarS § 73 lg 2 kohaselt on kohtul võimalik, kui ta leiab, et tähtajalise vangistuse ärakandmine süüdimõistetud poolt ei ole otstarbekas, määrata mõistetud karistus täitmisele osaliselt.³

Kahjutuks tegemine (teovõimetuks muutmine) ehk inkapatsitatsioon:

Karistuse kohaldades muudetakse süüdlane ühiskonnale kahjutuks/teovõimetuks nii, et ta ei saa enam kuritegusid toime panna. Praktikas tähendab see pikaajalisi ja tingimusteta vabaduskaotuslikke karistusi.⁴

Siinjuures ei ole tegemist klassikaline karistuse ideega, mille eesmärgiks on tekitada valu ja kannatust n-ö patukahetsuse esilekutsusmiseks, vaid hoida süüdlane eemal riskist/võimalusest panna toime uus kuritegu. Seega teovõimetuks muutmise ehk inkapatsitatsiooni põhiküsimuseks on uute kuritegude ennetamine⁵, mille käigus ei püüta kedagi kahjustada, vaid püütakse saavutada head ühiskonnale ehk kaitsta ühiskonda konkreetse kurjategija võimalike kuritegude eest.

Antud seisukohta on võimalik rakendada kahel viisil:

- **Kateooriline inkapatsitatsioon**, mis tähendab seda, et kõikidele raske kuriteo sooritanutele määratakse pikaajaline vangistus vastavalt teo raskusele.
- **Selekteeriv inkapatsitatsioon** lähtub ideest, et kuna enamik kuritegusid kontsentreerub võrdlemisi väikesele kurjategijate grupile, oleks mõistlik isoleerida need kroonilised retsidivistid. Kuigi idee tundub hea, tekivad ka siin probleemid. Tekib küsimus, kuidas me saame kindlaks teha kes potentsiaalsetest kurjategijatest sooritavad ka realselt kuriteo?

Seega ka kahjutuks tegemise ehk inkapatsitatsiooniga seondub mitmeid küsimusi, mis puudutavad just kriminaalõiguslikku mõtteviisi ja eetikat. Inglise uurija Andrew von

¹ Pollock, J.M. 2007. *op. cit.*, 396.

² **Šokivangistus** kujutab endast sümbioosi vangistusest ja tingimisi vabastamisest. Kui tavapärase vangistusest tingimisi vabastamise puhul mõistetakse süüdimõistetule vangistus ning lähtuvalt tema poolt sooritatud teost ja tema isikust jäetakse kogu vangistus tingimuslikult kohaldamata, siis šokivangistuse puhul mõistab kohus esmalt isikule vangistuse, siis vabastab ta selle kandmisest osaliselt, st kohus määrab, et milline osa mõistetud vangistusest tuleb kohe ära kanda ja millisele osale laieneb tingimisi vabastamine.

Näiteks Austrias peab täitmisele pööratud vangistus kestma vähemalt üks kuu ja ei tohi ületada ühte kolmandikku kogu karistusaja kestusest. Et takistada šokivangistust kandva isiku sattumist halvemasse olukorda tavalisest, st tingimusteta vangistust kandvatest isikutest, kellel avaneb võimalus vabaneda vanglast tingimisi pärast 1/3 või 1/2 karistuse ärakandmist, selleks määratakse reeglina šokivangistuse kestuseks Eestis kuni kuus kuud. Taanis seevastu ei või nn „šokivangistuse“ tähtaeg ületada 3 kuud. (Mardim, M. 2005:21-22)

³ Karistusseadustik, RT I 2001, 61, 367.

⁴ Laine, M. 1997. Sissejuhatus kriminoloogiasse ja hälbiva käitumise sotsioloogiasse. Tallinn. Eesti Riigikaitse Akadeemia, 133.

⁵ Pollock, J.M. 2007. Ethical Dilemmas and Decisions in Criminal Justice. USA. Thomson & Wadsworth, 397.

Hirsch kritiseeris neid ideid teravalt, sest eetilisel on vale karistada inimest nende võimalike tulevaste kuritegude eest. Antud juhul aga toimuks otsustamine nende inimeste isiksuse mitte aga nende poolt kordasaadetud tegude alusel.¹

On leitud, et kahjutuks tegemise ideed rakendades võib teha kahte tüüpi eetilisi vigu:

- a) vabastada kurjategija, kes paneb tulevikus toime kuriteo;
- b) mitte vabastada kurjategijat, kes ei pane tulevikus kuritegu toime.

Meie karistuspoliitikas valitseb tendents, mille kohaselt püüame anda võimaluse noortele, kuid paraku peab tunnistama, et suur osa kord karistatutest sooritavad taas õigusrikkumise.²

*Näiteks Eesti vanglasüsteemi ja kriminaalhooldsuse aastaramaatus 2006 esitatud andmete kohaselt oli 2006.a varem kriminaalkorras karistamata kinnipeetavatest vaid 14% ja kriminaalhooldusalustest 43 %.*³

Samas võime oletada, et retsidiivne kinnipeetav, kes kannab vanglas karistust kolmandat või enam korda, sooritab vabaduses uue kuriteo.⁴

Tegelikult aga ei pruugi see nii olla. Stephen Farrall ja Adam Calverley (2006) on välja toonud erinevaid põhjuseid, mis võivad tingida kurjategija kriminaalsest karjäärast loobumist.

Näiteks:

- 1) *uus roll ühiskonnas (abiellumine; väärrika ja inimest rahuldava legaalse töö leidmine);*
- 2) *vangistuse negatiivne kogemus;*
- 3) *elukeskonna muutus s.h. sotsiaalse kontrolli ja ümbritsevate inimeste mõju;*
- 4) *kurjategija tugevad emotsionaalsed läbielamised, mis omakorda tingivad temas hoiakute muutumise.*⁵

Eesti vanglatöös on inkapatsitatsioon igapäevane, see rakendub:

- Eelvangistuse kohaldamises. Riik määrab potentsiaalsele kurjategijale tõkendi „vahistamine“, mis seisneb vastavalt Kriminaalmenetluse seadustiku⁶ § 130-le, temalt vabaduse võtmises ja mille eesmärgiks on tema edaspidise vääritud käitumise (uue kuriteo sooritamine; asitõendite rikkumine/võltsimine; kannatanu mõjutamine) ennetamine.
- Reaalses pikaajalises ja eluaegses vangistuses, millega riik hoiab kurjategijat eemal võimalusest ühiskonnas uus kuritegu sooritada ehk karistuse vältel tagab õiguskorra kaitse st, et konkreetne süüdimõistetud ei saa reaalse vangistuse vältel ühiskonnas toime panna uusi rikkumisi.

¹ Laine, M. 1997. Sissejuhatus kriminoloogiasse ja hälbiva käitumise sotsioloogiasse. Tallinn. Eesti Riigikaitse Akadeemia, 133-135.

² Pollock, J.M. 2007. Ethical Dilemmas and Decisions in Criminal Justice. USA. Thomson & Wadsworth, 398.

³ Eesti vanglasüsteemi ja kriminaalhoolduse aastaraamat 2006. Justiisministeerium. Tallinn, 52, 55.

⁴ Pollock, J.M. 2007. Ethical Dilemmas and Decisions in Criminal Justice. USA. Thomson & Wadsworth, 398.

⁵ Farrall, S. & Calverley, A. 2006. Understanding desistance from crime: Theoretical directions in resettlement and rehabilitation. UK by Bell & Blain Ltd. Glasgow, 172-194.

⁶ Kriminaalmenetluse seadustik, – RT I 2003, 27, 166. § 130.

Paraku ka inkapatsitatsiooni võimalike vigadega kokku puutumine võib reaalses vanglatöös olla igapäevane dilemma. Valmistades kinnipeetavat ette tingimisi enne tähtaega vabanemiseks langeb eetilise vastutus paljuski vanglatöötajatele, kellel tuleb vormistada kinnipeetava kohta omapoolne iseloomustav materjal.

Tegelikult me ei tea, vaid prognoosime erinevaid tegureid arvestades, kas konkreetne inimene on ühiskonnaohtlik ja võib uue kuriteo sooritada.

Kohtlemine/ravi:

Kohtlemine on kurjategija selline mõjutamine, et ta tulevikus enam ei paneks toime uusi õigusrikkumisi. Igapäevases vanglatöös väljendub see kinnipeetavatele hariduse omandamise võimaldamises, sotsiaalprogrammides, psühholoogilises nõustamises, religioosses teeninduses, vanglavälises suhtlemises ehk sotsiaalsete kontaktide hoidmises ja kindlasti ka vangla distsipliini mõistlikus rakendamises.

Kohtlemine on vaieldamatult karistuse üks humaansemaid aspekte, sest see väljendub pigem kinnipeetava, kui inimese toetamises, kui tema karmis kohtlemises. See lähtub utilitaristlikust ideest ja kujutab endast lõpptulemusena kasu saamist kogu ühiskonna jaoks.

Usutakse, et kohtlemine on efektiivne ainult juhul, kui see on vabatahtlik¹, st et kinnipeetav ise soovib midagi teha selle heaks: tegeleda enda probleemkäitumise, puuduliku hariduse ja toimetulekuoskustega, et peale vangistust suuta elada õiguskuulekalt.

Eesti vanglasüsteemis kajastub kohtlemine vangistuse ühes eesmärgis (VangS § 6): kinnipeetavate suunamine õiguskuulekale käitumisele. Siinjuures ei peeta õiguskuuleka käitumise all silmas kinnipeetava parandamist ja ümberkasvatamist, vaid üksnes tema suunamist sellisele eluviisile peale vabanemist, kus ta peaks suutma käituda nii, et ei pane enam toime kuritegusid.²

Taolist, sotsiaaleetiliselt neutraalset eesmärki, kus riik piirdub vaid isiku suunamisega õiguskuulekale käitumisele, võib pidada demokraatlikuks nii kinnipeetava kui vangla suhtes.

Kinnipeetava suhtes võib ülalmainitud vangistuse eesmärki pidada eetiliseks, sest siin ei üritata ähvarduse ega sunni abil tema käitumist mõjutada. Siin arvestatakse kinnipeetava vaba tahe ja otsustamisvabadusega ning ta otsustab ise, kuidas käituda, teadvustades samal ajal ka oma vastutust ühiskonna ees.

Vangla suhtes võib ülalmainitud eesmärki pidada eetiliseks, sest riik ei määra siin vanglale ülemääraseid ülesandeid. Kui ühest küljest leitakse (õigusriiklik lähenemine), et inimest ei tohi käsitleda karistusobjektina siis teisest küljest (sotsiaalriiklik vaatekoht) välistatakse see, et teadud kinnipeetavad n.ö „kantakse maha“ kui lootusetud juhtumid ehk välistatakse üldse nende resotsialiseerumine.

Taoline vangistuse eesmärk – suunamine õiguskuulekale käitumisele – annab siiski võimaluse igale inimesele end „vabas ühiskonnas ilma õigusrikkumisteta teostada“.³

¹ Pollock, J. M. 2007. Ethical Dilemmas and Decisions in Criminal Justice. USA. Thomson & Wadsworth. 399.

² Ginter, J. & Kruusamäe, M. & Sootak, J. 2004. Eesti karistuspoliitika: vabaduskaotuslikud karistused. Üleminek totalitaarriiklikust karistusõigusest õigusriiklikku karistusõigusesse. Tartu Ülikooli Õigusteaduskond. Kirjastus Juura. Tallinn, 22.

³ Ginter, J. & Kruusamäe, M. & Sootak, J. 2004. *op. cit.*, 22.

7. VANGLATÖÖ EETIKA

Vangla juriidiline määratlus on antud Vangistusseaduse § 105, mille kohaselt on vangla Justiitsministeeriumi valitsemisalas olev valitsusasutus, mille ülesandeks on vangistuse ja eelvangistuse täideviimine.¹

Antud õppematerjalis käsitletakse vanglat kinnise asutusena, kus toimub vangistuse (karistuse kinnine) täideviimine. Eelvangistust, mida reaalses elus viib täide samuti vangla, siin lähemalt ei käsitleta, sest tegemist ei ole karistuse vaid tõkendiga ning kohtu poolt kohaldatud tõkendi täitmisega ei lange vangla personalile samalaadset vastutust, mis kaasneb vangistuse eesmärkide ellu viimisega.

Vangla personali koosseisu, kes tegelevad vangistuse ellu viimisega võib vangistusseadusest tulenevalt eristada erinevatesse erialagruppidesse:

- vanglaametnikud, kelle põhiülesandeks on avaliku võimu teostamine kinnipeetavate valvamisel, järelevalveteenistuse korraldamisel, eeluurimise läbiviimine;
- sotsiaaltöötajad, kelle ülesandeks on sotsiaaltöö korraldamine vanglas;
- meditsiinipersonal, kelle ülesandeks on kinnipeetavate tervise jälgimine, kinnipeetavate ravimine, vajadusel suunamine väljaspool vanglat asuvasse raviasutusse;
- abipersonal, kelle ülesandeks on mitmete abifunktsioonide täitmine vanglas;
- õpetajad, kes moodustavad täiesti iseseisva grupi, sest ei tööta Justiitsministeeriumi, vaid Haridusministeeriumi alluvuses.²

Joycelyn M. Pollock (2007) jagab aga korrektsiooni institutsiooni personali kahte gruppi:

- korrektsiooni ohvitserid ja valvurid ehk meie kontekstis vanglaametnikud;
- vangla programmipersonal (kohtlemise/ravi elluviijad) ehk grupp kuhu kuuluvad õpetajad, nõustajad (sotsiaaltöötajad), psühholoogid, kaplanid jt, kes tegelevad kinnipeetavatele programmide korraldamise ja ellu viimisega.

Need grupid täidavad vanglas erinevat funktsiooni ja tegelevad küsimuste/probleemide lahendamisega erinevast eetilisest aspektist.³

Näiteks:

Julgeolekuosakonna põhiülesanded on ennetada ja avastada õiguserikkumisi ning korraldada vanglas uurimist ja jälitustegevust, järelevalveosakonnal tuleb korraldada ja kontrollida ööpäevaringset valvet ja järelevalvet ning korraldada kinnipeetavate ja vahistatute vastuvõtmist vanglasse, kinnipeetavate ja vahistatute vanglatevahelist saatmist, kokkusaamisi ning pakkide vastuvõttu ning vangistusosakonna põhiülesanded on korraldada kinnipeetavate vastuvõtmist, kinnipidamist ja järelevalvet.

¹ Vangistusseadus, – RT I 2000, 58, 376

² Sootak, J. & Pikamäe, P. 2001. Kriminaaltäitevõigus. Ilo, 72-75.

³ Pollock, J.M. 2007. Ethical Dilemmas and Decisions in Criminal Justice. USA. Thomson & Wadsworth, 420.

Sotsiaalosakonna põhiülesanded aga on korraldada kinnipeetavate ja vahistatute sotsiaalhoolekannet, sotsiaal- ja psühholoogilist nõustamist, usuliste vajaduste rahuldamist, huvialategevust, raamatukoguteenuse osutamist ning suunata kinnipeetavaid ja vahistatuid hariduse omandamisele.¹

Lähtudes vaid oma tööspetsiifikast võib nimetatud vangla osakondade ja erinevate ametnike vahel ette tulla üksteise vääritlemist, mida võidakse tunnetada omavahelise vastu töötamisena (vt lisa 6 toodud näide 1) ning mille vältimiseks ei süüvita ka teiste osakondade töö spetsiifikasse.

Meie oludes on sotsiaaltöötajate ja vanglaametnike koostööga seonduv problemaatika leidnud kajastamist Ch. Punni (Punn 2005) ja E. Mälgu (Mälk 2006) magistritöös.

J.-M. Pollock on ülatoodud probleemi selgituseks välja toonud asjaolu, et vanglas kontrolli funktsiooni esindavad ametnikud ehk vanglaametnikud soovivad/näevad üldjuhul vangla programmipersonali omamoodi järelevaataja rollis, kes viivad läbi spetsiaalseid programme selleks, et oleks kergem kontrollida kinnipeetava käitumist.

Programmipersonalile võib aga tunduda järelevalve ametnike suhtumine kinnipeetavatesse vaenulikuna, millega nad ise kutsuvad esile konfliktsituatsioone enda ja kinnipeetavate vahel.²

Vanglal, kui täidesaatval institutsioonil, tuleb aga vangistust täide viies antud konflikt lahendada.

Esmapilgul tundub loogiline vangistuse eesmärke jagada kahe erineva personaligrupi vahel (programmipersonali ja vanglaametnike vahel) lähtuvalt nende tööfunktsioonidest. Tegelikult töötatakse aga ühise eesmärgi – kinnipeetavate suunamine õiguskulekale käitumisele ja õiguskorra kaitsmise – nimel.³

Ühenteooriate⁴ kohaselt, mille põhiidee seisneb püüdluses arvestada karistuse mõistmisel küll süüte raskust ja tegija süü suurust, kuid pidada samal ajal silmas õiguskorra kaitsmise huvisid ning lähtuda eesmärgist aidata õiguserikkujal üle saada sotsiaalseerumisraskustest⁵ on eelnimetatud vangistuse eesmärgid ühendatavad.

- Õiguskorra kaitsmine tähendab ühiskonna kaitstust kinnipeetava poolt võimalike toimepandavate kuritegude eest;
- Kinnipeetavate suunamine õiguskulekale teele ehk karistuse täideviimine peab looma eeldused, et vabanenud isik oleks võimeline lahendada probleeme ja konflikte ilma kuritegusid toime panemata;

ning nende eesmärkide saavutamine on võimalik ainult erinevate osakondade koostöös.⁶

¹ Tallinna Vangla põhimäärus. – RTL, 18.12.2001, 133, 1929

² Pollock, J. M. 2007. Ethical Dilemmas and Decision in Criminal Justice. USA. Thomson & Wadsworth, 444.

³ Punn, C. 2005. Vangla sotsiaalosakonna, vangistusosakonna ja julgeosakuosakonna koostöö probleemidest. Tallinna Ülikool. Tallinn, 23.

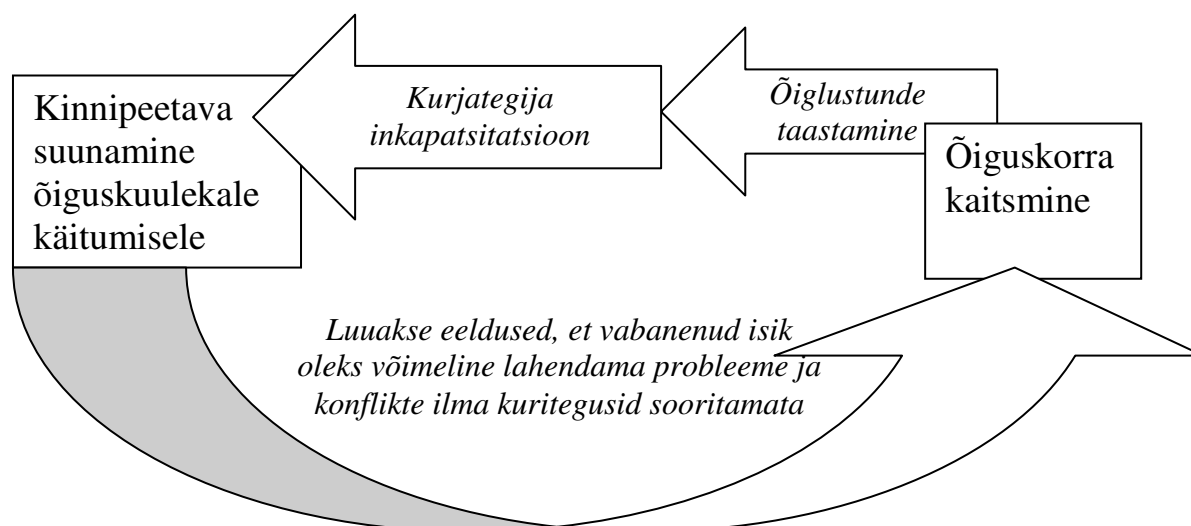
⁴ **Ühendteooriad**- absoluutsete ja relatiivsete teooriate vastandlikkus oli ilmselge, kuid praktilise elu vajadused ning mõlemasuunalistes kontseptsioonides esinevad ratsionaalsed ideed on viinud välja mitmetesuguste ühendteooriateni., kus oli otstarbekas edendamise huvides realiseerida mõlemaid. Saksa õigusteaduses seostatakse eelkõige A. Merkeli (1899) nimega. (Sootak, J. 2003:159).

⁵ Sootak, J. 2003. Karistusõiguse alused. Tallinn. Kirjastus Juura, 159.

⁶ Punn, C. 2005. Vangla sotsiaalosakonna, vangistusosakonna ja julgeosakuosakonna koostöö probleemidest. Tallinna Ülikool. Tallinn, 23.

Järelikult kaitstes õiguskorda, karistades kurjategijat vangitusega, taastame me ühiskonnas õiglustunde, hoiame vangistuse ajal kurjategija eemal võimalusest panna toime uusi kuritegusid ning loome võimalusi ka tema suunamiseks õigskuulekale käitumisele.

Teisest eesmärgipositsioonist vaadatuna aga saaks käsitleda vangistuse eesmärkide ühildatust järgmiselt: kui kinnipeetavate suunamisega õigskuulekale käitumisele luuakse eeldused, et vabanenud isik oleks võimeline lahendama probleeme ja konflikte ilma kuritegusid toime panemata on edaspidi tagatud ka õiguskord (vt joonist 3).

Joonis 3. Vangistuse eesmärkide ühildatus

7.1. Vangla programmipersonal

Vangla programmipersonali (kohtlemise elluviijad) näol on tegemist teenistujatega, kes töötavad vanglas, kuid kes ei ole vanglaametnikena määratletud, samas aga oma igapäevases töös tegelevad otseselt kinnipeetavatega.

Vangla programmipersonali ülesandeks on korraldada ja teostada vanglas kinnipeetavate (ja vahistatute) sotsiaalhoolekannet, sotsiaal- ja psühholoogilist nõustamist, usuliste vajaduste rahuldamist, huvialategevust, raamatukoguteenuse osutamist, hariduse omandamise võimaldamist ning läbi nende arendavate tegevuste suunata kinnipeetavaid õigskuulekale käitumisele.

See kujutab endast preventiivset tööd, mis karistuspoliitika seisukohalt on suunatud kuritegude ära hoidmisele ning väljendub praktikas kurjategijate vastavas kohtlemises ja suhtumises neisse.

Filosoofilisest aspektist vaadatuna võiks öelda, et sotsiaaltöö valdkond vanglas lähtub:

- Humanistlikust maailmavaatest, mille kohaselt arvatakse, et inimesel on õigus inimväärseks eluks sõltumata tema võimest osaleda ühiskonnaelus kasulikul viisil. Inimeseks olemine on väärtus iseenesest ja inimese arenguvõimalusi vaadeldakse piiramatuina. Arenemine inimlikuks inimeseks vastab inimese olemusele ja kasvatusel

on selles keskne koht. Kusjuures kõigil inimestel on kasvueeldusi, kui vaid välised tingimused nende eelduste realiseerimise tagavad.¹

- Utilitaristlikust eetikast, kus püütakse tagada suurimat hüvet suurimale hulgale ning mille kohaselt tuleb vaeseid aidata ning kurjategijaid kui võimalik, rehabiliteerida, mitte õigluse nimel, vaid selle pärast, et see on ühiskonnale kasulik.²

Võib öelda, et vangla programmipersonalil on kujunenud omamoodi vastutus oma klientide (kinnipeetavate) ees, mis reaalses elus seab nad tegelikult paljude eetiliste dilemmade ette.³

Alljärgnevalt on toodud mõned eetilised dilemmad, millega tuleb vangla programmi-personalil igapäevaselt kokku puutuda:

1. Programmipersonal (eriti psühholoogid, sotsiaaltöötajad, kaplanid) peavad enda professionist tulenevalt olema oma kliendi suhtes lojaalsed. Seda nii oma ametieetikast lähtuvalt kui ka seetõttu, et neile on kujunenud vanglasituatsioonis omamoodi kliendi (kinnipeetava) esindaja roll, mis paneb neid ka vastutama oma kliendi ees.

Konfidentsiaalsuse nõuet ja vastutust kliendi ees tunnetades võib programmi-personali esindajatel tekkida eetiline dilemma vangla, kui organisatsiooni või kinnipeetava vahel – eriti juhul, kui neile usaldatakse kinnipeetavate poolt informatsiooni selle kohta, mis puudutab vangla julgeolekut.

Eetilist dilemmat tekitab siin asjaolu, et antud professioni eesmärk on aidata klienti kuigi see tundub olevat vastuolus vangla keskkonnaga, mida rõhutab karistus.

Kahjuks tuleb tunnista, et praktilises vanglatöös peetakse programmipersonali lojaalset suhtumist kinnipeetavatesse valeks ning lisaks eelarvamustest tingitud vastuoludele teiste osakondadega, tekivadki olukorrad⁴, kus töötaja kallutab kaalukaasi kinnipeetava kasuks, sest on tajunud pidevat kolleegidepoolset negatiivset suhtumist.

2. Teine dilemma millega programmipersonal kokku puutub on sotsiaalprogrammide administreerimine. Kui on teada, et programmi on võimalik läbi viia, tuleb teha otsus, kes konkreetselt saavad selles osaleda. Ideaalis valitakse kinnipeetavad konkreetsesse programmi vastavate kriteeriumide alusel (näiteks probleemkäitumise põhjused: sõltuvusprobleemid, agressiivsus jms), kuid raskeks võib valiku teha soovijate rohkus ja motiiv programmis osalemiseks. Dilemmat tekitab asjaolu, kas need inimesed ikka soovivad siiralt vastavas programmis osaleda või on neil selleks mõni muu motiiv.⁵

Näiteks kinnipeetav soovib lihtsalt n-ö „positiivse linnukese” pärast osaleda sotsiaalprogrammis, et edaspidi oleks kohtule esitada faktilisi tõendeid, enda õiguskäitumisele orienteeritusest või avaldada soovi osaleda kiriku pühapäevasel usutalituses, et kohtuda kirikus teiste kinnipeetavatega, kellega igapäevaselt kohtuda ei ole võimalik.

¹ Tiko, A. & Pints, P. 1997. Inimkäsitlused ja eetika sotsiaaltöö lähtekohana. Tallinna Pedagoogikaulikool. Tallinn, 7.

² Pojman, L.P. 2005. Eetika: õiget ja väärast avastamas. Tallinn. Tartu Ülikooli eetikakeskus, 177.

³ Pollock, J.M. 2007. Ethical Dilemmas and Decision in Criminal Justice. USA. Thomson & Wadsworth, 420.

⁴ Pollock, J.M. 2007. *op. cit.*, 443.

⁵ Pollock, J.M. 2007. *op. cit.*, 442.

Taolistes olukordades tuleb ametnikel püüda (koostöös teiste osakondadega) kindlaks teha kinnipeetavate tõeline motiiv, sest valikut „heade näitlejate“ kasuks tehes, võivad vajalikust programmist ilma jääda need kinnipeetavad, kes seda tõepoolest vajavad ja soovivad.

3. Veel üheks raskeks eetiliseks küsimuseks peetav asjaolu sotsiaalprogrammide rakendamisel on, et neid määratakse ka kinnipeetavatele, kes ei soovi seda.¹

Eesti kontekstis võime küsida, kas on eetiliselt õige määrata kinnipeetavale nn kohustused individuaalses täitmiskavas (ITK-s) ehk sundida teda õppima, töötama, osalema sotsiaalprogrammides, kui ta seda ise ei soovi?

Võime küll öelda, et vastavalt seadusandlikele aktidele² on see kinnipeetava vaba tahe, kas ta täidab ITK-s sisalduvaid soovituslikke ettepanekuid, kuid samas on üldteada, et kohus arvestab kinnipeetava tingimisi enne tähtaega vabastamisel tema ITK täitmist.

Antud situatsioonis saab küsida, kas tegemist on siiski kinnipeetava vaba tahtega? Või loob riik hoopis tingimused, mis kohustavad kinnipeetavat ITK-d täitma ja kas see on eetiline?

Siinkohal sobib näiena tsiteerida 2004.a intervjuueritud noormeest, kes kirjeldas vanglakaristuse mõju enesele:

„... Ausalt öeldes esimene karistus muutis mind lausa positiivses suunas. Läksin vangistuse ajal ülikooli, kuid mitte selle pärast, et õppida – see oli teisejärguline – ma tahtsin väljasõidule saada. Samuti võtsin ma osa igasugustest sotsiaalprogrammidest, mitte selle pärast, et need mind nii väga oleks huvitanud – lihtsalt ajaviiteks. ... Ausalt öeldes vabanendes olid teised plaanid, aga oma mõju neil programmidel oli ja elu läks teisiti.”³

(Nimetatud noormees oli tesitkordselt vanglas, sest 3a katseaja lõpul sooritas varguse. Esmakordselt sattus vanglasse raske isikuvastase kuritoeo eest /autori märkus/)

Jätkuks eeltoodule saab eesti vangistuse kontekstist leida veel näiteid, kus riik loob motivatsioonitingimused kinnipeetavatele: näiteks VangS § 34', mis sätestab kinnipeetava õppimise tasustamise (vt ka pt 2.1.1.).

Seaduse taoliste sätete eesmärk on tegelikult tõsta kinnipeetavate hulgas huvi ja taht sotsiaalprogrammide ja hariduse omandamise vastu ning need täidavad utilitaristlikku eesmärki – ühiskonnale on kasulik, kui vangistuse ajal on kinnipeetav läbinud mõne talle vajaliku sotsiaalprogrammi (mis annavad oskusi edaspidiseks normikohaseks toimetulekuks) ja omandanud hariduse/kutsehariduse (mis tõstab tema teadmisi, oskusi ja arendab eetilisi tõekspidamisi⁴).

Käesoleva peatüki kokkuvõtteks võib öelda, et vangla on keskkond, mis modifitseerib oluliselt sotsiaaltöö iseärasusi ning seab sellele piire, mida ei ole vabas ühiskonnas rakendatavas sotsiaaltöös (koolides, haiglates, KOV-s, MTÜ-s). Vangla sotsiaaltöö

¹ Pollock, J.M. 2007. *op. cit.*, 442.

² Kinnipeetava individuaalse täitmiskava koostamise ja rakendamise juhend. – RTL 2000, 126, 2014

³ Uulimaa-Margus, U. 2004. Vangide hinnangud ja arvamused kasvukeskkonna ning vangistuse mõjust nende elule. Magistritöö. Tallinna Pedagoogikaülikool. Tallinn, 75.

⁴ Vangistusseadus. – RT I 2000, 58, 376. § 34,

toimub tingimustes mis ei toeta, ega saagi toetada kõiki neid võimalusi, mida sotsiaaltöö pakkuda võiks.¹

Seetõttu tuleb programmipersonali ametnikel kokku sobitada oma professionaalse eetika, (milles põimuvad vasturääkivad küljed, olla n-ö truu nii kliendile kui institutsioonile (vanglale)) ning teha valik ja leida kesktee mitme väärtussüsteemi vahel.²

Programmipersonali ametnik peab nägema kurjategijas arenevat inimest (humanistlik lähtekoht), kuid ei või unustada, et antud inimene on kurjategija (realistlik lähtekoht): sooritanud ühiskonnaohtliku teo, mis väärts vangistust ja millest olenevalt on talle seatud piirangud.

Oma töös valikuid tehes tuleb jääda sotsiaaltöö teostajal kliendi suhtes diskreetseks, kuid samal ajal peab ta töötama ka kooskõlas vangistust reguleerivate seadustega.³

7.2. Vanglaametnikud

Sia pesonaligruppi kuuluvaks võib pidada julgeoleku-, järelevalve- ja vangistusosakonna töötajaid, kellede igapäevaseks ülesandeks on teostada kinnipeetavate ja vahistatute kinnipidamist ning järelevalvet, julgeoleku tagamist vanglas või eeluurimise teostamist vanglas toimepandud kuritegudes.⁴

Sisuliselt kujutab vanglaametnike töö endast nii repressiivset kui preventiivset tööd:

- **Repressioon (karistamine)** väljendub siin mõistetud vangistuse rakendamises st, et vanglale tuleb kindlustada kinnipeetava hoidmine vanglas temale määratud karistusajal ning tuleb võtta tarvitusele meetmed kinnipeetava põgenemise vältimiseks.⁵
- **Preventiivne töö** vanglaametnikel väljendub eelkõige julgeoleku ja korra tagamises vanglas, mille sisuks on võimalike vanglasiseste korratuste ära hoidmine nii ühe kinnipeetava poolt (uute kuritegude sooritamine, näljastreik, enesetapp või –vigastamine) kui ka mitmete kinnipeetavate osavõtul.⁶ Ehk teisisõnu vanglaametnike preventiivne töö väljendub inkapatsitatsioon, kus karistuse vältel hoitakse kurjategija eemal võimalikest tema poolt toime pandavatest kuritegudest.

Seega läbi repressiivsete ja preventiivsete eesmärkide/tegevuste kaitsevad vanglaametnikud meie riigis kehtestatud õiguskorda.

Filosoofilisest aspektist vaadatuna võiks öelda, et vanglaametnikud lähtuvad oma töös :

- Formalistlikust eetikast, milles on tähtsal kohal kohustus ja selle täitmine ning teo moraalsuse määrab siin hoopis tegija motiiv või kavatsus.

Formalism vanglaametnike töös väljendub paralleelselt kinnipeetavatele nende kohustuste ja vangla sisekorraeskirjade täitmist nõudes ning kinnipeetavate õiguseid tagades ja nende arvestades.

¹ Punn, C. 2005. Vangla sotsiaalosakonna, vangistusosakonna ja julgeolekuosakonna koostöö probleemidest. Magistritöö. Tallinna Ülikool. Tallinn, 74.

² Pollock, J.M. 2007. Ethical Dilemmas and Decision in Criminal Justice. USA. Thomson & Wadsworth, 444.

³ Pollock, J.M. 2007. *op. cit.*, 445.

⁴ Vangistusseadus. – RT I 2000, 58, 376. § 110

⁵ Sootak, J. & Pikamäe, P. 2001. Kriminaaltäitevõigus. Ilo. Tallinn, 120.

⁶ Sootak, J. & Pikamäe, P. 2001. *op. cit.*, 120.

Oma olemuselt nõuab kahtlemata taoline töö teenistujalt täpset normide tundmist ning täitmist, mille tulemusena tagatakse kord ja julgeolek vanglas.

- Utilitaristlik filosoofia väljendub vanglaametnike teenistuskohustuses teistlaadselt kui vangla programmipersonalil.

Vanglaametnike teenistuskohustuste hulka ei kuulu ainult reeglite järgimine ja nende rikkumise eest karistamine vaid (näiteks julgeolekuosakonna põhiülesanded) ka õigusrikkumiste ennetamine ja avastamine¹, mis paraku on tingitud vajadusest, et vangistuses viibib ka isikuid, kes ei ole ei ole suunitletud õiguskäitumisele (ei ole resotsialiseerumisvõimelised) või ei soovigi seda teha² vaid pigem on huvitatud oma kuritegeliku karjääri arendamisest.

Üldisemas plaanis vaadatuna võib taolist kuritegude ennetamisele suunatud tööd käsitleda utilitaristlikust vaatekohast, kus on oluline teo tagajärg (suurim kasu ühiskonnale), mitte tegu iseenesest, sest praktikas esineb olukordi, kus antud töö spetsiifikat mittetundvatele kolleegidele võivad tunduda teostatavad töömeetodid ebaeetilised.

Kitsamas plaanis vaadatuna, võib aga öelda, et jälitustegevus kuritegude ennetamise eesmärgil nõuab kahtlemata tugevat formalistlikku suhtumist: head tahet, oma kohustuste täitmist riigi ja ühiskonna huvides ning ***täpset kinni pidamist formaalsetest reeglitest ning kriminaalse subkultuuri reeglite tundmist***, sest jälitustegevuse käigus viimasega mitte arvestamine (näiteks julgeolekuagendi avalikustamine või temalt saadud informatsiooniga lohakas ümber käimine) võib ***kaasa tuua letaalseid tagajärgi*** julgeolekuagendile.

Kokkuvõtteks võib öelda, et ***vanglaametnike lätekoht/suhtumine kinnipeetavasse on realistlik***, mis kajastub igapäevastes töistes hoiakutes kinnipeetavasse: vanglaametnike vaatevinklist nähakse kinnipeetavaid eelkõige inimestena, kes on toime pannud kuriteo (millest olenevalt nad kannavad vanglakaristust) ja kes vastavalt oma käitumisele vanglas väärivad ka vastavat kohtlemist, mis avaldub kinnipeetavate distsiplinaarses karistamises ning soodustuste võimaldamises/mitte võimaldamises arvestades reaalseid fakte.

Arutlege erinevaid eetilisi dilemmasid programmipersonali ja vanglaametnike vaatevinklist (vt lisa 6).

¹ Tallinna Vangla põhimäärus. – RTL 2001, 133, 1929. §11

² Ginter, J. & Kruusamäe, M. & Sootak, J. 2004. Eesti karistuspoliitika vabaduskaotuslikud karistused. Üleminek totalitaarriiklikust karistusõigusest õigusriiklikku karistusõigusesse. Juura. Tallinn, 23.

8. VANGLATÖÖ EETIKA ERINEVAD ASPEKTID

8.1. Vangla teenistujate eetika normatiivsed printsiibid

Hoolimata erinevatest funktsioonidest vanglas ja seadusandlikust määratlusest on vangla sotsiaaltöötajad ja vanglaametnikud siiski vangla teenistuses olevad avalikud teenistujad. Vanglaametnikud moodustavad iseseisva teenistusrühma avaliku teenistuse sees¹ ning vangla programmipersonal (sotsiaalosakonna töötajad) jäävad avalikeks teenistujateks, kellele laienevad (lähtuvalt Vangistusseaduse § 58 lg 3) vanglaametnike sotsiaalsed tagatised.²

Seega mõlemal teenistujate rühmal tuleb täita nii Avaliku teenistuse seadusest (edaspidi ATS) kui Vangistusseadusest tulenevaid kohustusi, et olla ametnikuna moraalne (vt pt 3.2):

ATS § 28. Ametivanne, mille sisu on alljärgnev:

"Töotan olla ustav Eesti põhiseaduslikule korrale ning kohusetundlikult ja täpselt täita ülesandeid, milleks usaldatud amet mind kohustab. Tean, et avaliku teenistuse eetikakoodeksi ja teenistuskohustuste rikkumise eest on seadus kehtestanud vastutuse."³

Avalikku teenistusse asudes ja vannet andes (sellele alla kirjutades) võtab ametnik endale kohustused, mida tal tuleb täita riigi ees (kelle teenistusse ta asub) ning koos sellega tuleb teadvustada ka vastutust, mis kaasneb teenistuskohustuste rikkumisega.

Ametivande andmine on kohustuslik nii programmipersonali kui vanglaametnikele.

ATS § 59. Teenistuskohustuste täitmine ja õigusaktide järgmise kohustus.

Antud sätte kohaselt peab teenistuja oma teenistuskohustusi täitma täpselt, õigeaegselt, kohusetundlikult, otstarbekalt ja omakasupüüdmatult, lähtudes avalikest huvidest. Lisaks oma ametiülesannetest peab teenistuja lähtuma ka avaliku teenistuse eetikakoodeksist (vt lisa 1) ning teistest, ametiasutuse siseselt kehtestatavatest eetikakoodeksitest.⁴

Antud seaduse sätet analüüsidest võib öelda, et oma igapäevaseid kohustusi täites tuleb ametnikel lähtuda eelkõige ühiskonna huvidest, sellest, mis on ühiskonnale kõige kasulikum. Antud sättes on ka märgitud, et oma ülesannete täitmisel tuleb lähtuda nii oma eriala eetikakoodeksist, kui avaliku teenistuse eetikakoodeksist. Paraku Eestis vanglaametnikel eetikakoodeks puudub, mistõttu vanglaametnike normatiivse eetika aluseks võib käesoleval hetkel pidada avaliku teenistuse eetikakoodeksit.

Sotsiaaltöötajatel jt programmipersonali ametnikel aga tuleb ühendada enda eriala eetikakoodeks avaliku teenistuse eetikakoodeksiga, mille tõlgendamisel tuleb kindlasti lähtuda ka vangla funktsioonidest ühiskonnas.

Palun tõlgendage avaliku teenistuse eetikakoodeksit vanglatööst lähtuvalt (vt lisa 1).

¹ Sootak, J. & Pikamäe, P. 2001. Kriminaaltäitevõigus. Ilo. Tallinn, 73.

² Lang, K. 2003. Vanglateenistus: teine muudetud trükk. Sisekaitseakadeemia. Tallinn, 8.

³ Avaliku teenistuse seadus. – RT I 1995, 16, 228

⁴ *op. cit.*

Ja Vangistusseadusest tulenevad kohustused:

VangS §132. Ametisladuse hoidmise kohustus, mille kohaselt ei tohi vanglaametnik avaldada talle seoses teenistusülesannete täitmisega teatavaks saanud asjaolusid, sh kinnipeetavate isiklike suhteid puudutavaid asjaolusid.¹

Oma põhiolemuselt tähendab see, mis on kinnipeetava kohta seoses teenistusülesannetega teatavaks saanud ametnikule, ei kuulu avaldamisele selleks mitte vajalikele inimestele väljaspool tööd.

Ametisladuse hoidmine on oluline eetiline printsiip sotsiaaltöö eetikakoodeksis ning teistes valdkondades (psühholoogide ja kaplanite kutsetöös)

VangS §133. Teatamiskohustus, mille kohaselt vanglaametnik on kohustatud viivitamatult teatama kõikidest karituse täideviimisel esile kerkivatest tähtsatest juhtudest, mis puudutavad vangla sisekorraeskirjade täitmist ja vangla julgeolekut, samuti tähelepanekutest kinnipeetava kohta, mis aitavad kaasa karituse täideviimise eesmärkide saavutamisele.

Kuigi antud seaduse säte räägib konkreetselt vanglaametnikest, ei saa väita, et n-ö programmipersonalil see kohustus puudub, sest avaliku teenistujana tuleb neil lähtuda ka kohustustest, mida sätestavad nende ametijuhend ja organisatsioon, kuhu nad kuuluvad.

Praktilises vanglatöös on vangla sotsiaaltöötaja (jt programmipersonali ametnikud) alati seotud nn topeltmandaadiga: ühelt poolt on tegemist vangla koosseisuliste ametnikega, kes on seotud vangla muu personaliga ja omavad juurdepääsuõigust igasugusele kinnipeetavatega seotud teabele ning peavad tagama vangla julgeoleku.²

Nagu eelpool käsitletud, ei tohiks me vangistuse eesmärke vaadelda lahutatuna, vaid ühtse eesmärgina, mis teineteist täiendavad.

Näiteks kinnipeetava rikkumise suhtes „silma kinni pigistades“ (nt ametnik teab, et kinnipeetaval on vanglas mobiiltelefon, mida ta kasutab väidetavalt oma lähedastega suhtlemiseks), ei ole tegemist kinnipeetava suunamisega õiguskaualekäitumisele ega ka õiguskorra kaitsega.

Kinnipeetavatele on vanglas loodud legaalsed võimalused oma lähedastega suhtlemiseks ning antud juhul rikkumisele mitte reageerimine tähendaks seda, et me lubame taolisi rikkumisi sooritada – anname neile isegi moraalse õigustuse.

VangS § 134. Vormiriituse kandmise kohustus, mille kohaselt kannab vanglaametnik vormiriitust³, mis eristab vanglaametnike väliselt ülejäänud vangla personalist. Vorm sümboliseerib võimu ja autoriteetsust, mis on vajalikud kinnipeetavate seas korra kehtestamiseks: võim loob distantsi kahe erineva grupi vahel (kinnipeetavad/vanglaametnikud).

Vormiriituse kandmise kohustus sotsiaaltöötajatele ei laiene, sest kuigi nad on vangla koosseisus olevad ametnikud peavad nad oma ülesannete edukaks täitmiseks olema võrdseks vestluspartneriks ka kinnipeetavatele⁴ ja osutama neile moraalset abi/toetust. Vorm aga loob distantsi töötaja ja kinnipeetava vahele: see pärsib omakorda võimalusi sotsiaaltöö tegemiseks kinnipeetavatega.

¹ Vangistusseadus. – RT I 2000, 58, 376

² Sootak, J. & Pikamäe, P. 2001. Kriminaaltäitevõigus. Ilo. Tallinn, 74.

³ Sootak, J. & Pikamäe, P. 2001. *op. cit.*, 74.

⁴ Sootak, J. & Pikamäe, P. 2001. *op. cit.*, 74.

Lisaks avaliku teenistuse seadusest ja vangistuseseadusest tulenevatele moraalsetele kohustustele on ülalmainitud seadustes esile toodud ka teenistusalased piirangud, mis sätestab ametnikele eetilisel lubamatu/keelatud käitumise.

Avaliku teenistuse seaduses (§ 71-76) sätestatud piirangud on üldisemat laadi ja kehtivad kõigile avalikele teenistujatele, millest lähtuvalt ei või ametnik töötada muul töökohal, kui see kahjustab teenistuskoha mainet; samuti ei või kasutada enda isiklikes huvides ametkohustustest tulenevalt talle usaldatud asutuse vara jms.

Tegudeks, mida ei ole lubatud teha võib pidada ka ATS-i § 84 sätestatud:

- teenistuskohustuste süülist täitmata jätmist või mittenõuetekohast täitmist sh joojnuna teenistuses viibimist;
- tegu, mis on vastuolus üldtunnustatud kõlblusnormidega ja ametile esitatavate eetiliste nõuetega. Siin ei peeta oluliseks seda, kas niisugune tegu pandi toime teenistuses või väljaspool teenistust (tööaega). Ametnikel tuleb arvestada lisaks riigi huvidele ka nende ootustega, mida üldsus neile esitab.

Lisaks avaliku teenistuse seadusest tulenevatele piirangutele on vanglaametnikule keelatud (lähtuvalt VangS § 135) osaleda streikides, pikettides ja muudes teenistusalastes surveaktsioonides, sest vastasel korral läheks avalik teenistuja vastuollu riigiga, kellele ta on töötanud olla ustav ning taolise sätte mõte seisneb ka selles, et tagada vangla kui eriinstitutsiooni töö ja seeläbi üldine turvalisus ühiskonnas.

Ametnikele lubatud/keelatud käitumise kokkuvõtteks saab öelda, et seadustest sätestatud piirangud kehtivad võrdset nii vanglaametnikule kui programmpersonali ametnikele.

Lisaks teenistusalastele kohustustele määratlevad eelpool mainitud seadused ära ka printsiibid (VangS § 159; ATS § 84. ja § 118), millega ametnikel tuleb kanda vastutust oma väära käitumise eest.

Kitsamas plaanis on ametniku seaduses sätestatud kohustuste rikkumise tagajärjeks küll vastav karistus, kuid laiemas plaanis on ta diskrediteerinud kogu ametnikkonda.

Seetõttu ongi oluline meeles pidada, et ametniku staatusega antakse üksikindiviidile küll teatav **võim**, millega kaasneb ka **vastutus**. Vangla teenistuse kontekstis on see võim antud kinnipeetavate üle ning riigil tuleb siin vastutada (vangistuse perioodil) inimese turvalisuse üle.

Oluline on meeles pidada, et ühiskondliku rolliga käib kaasas ka inimeste ootus rollikandja suhtes (k.a kinnipeetavate), et teenistuja käituks kõlblisel viisil ja oleks oma käitumisega moraalseks eeskujuks.¹

8.2. Jõu kasutamine vanglas

Jõu kasutamine vanglas on sõltuvalt situatsioonist mõnikord hädavajalik tegevus, mida reguleerivad vastavad eeskirjad ja normid.

Oluline on siinkohal meeles pidada, et ka õigustatud jõu kasutamine on absoluutselt viimane alternatiiv, mis tähendab, et jõudu kasutatakse siis, kui see on sobivaim võimalus midagi lõpetada või ära hoida.¹

¹ Ellonen, E. & Kekomäki, K. jt. 2002. Eetika ja politseitöö. Sisekaitseakadeemia. Tallinn, 74-75.

Eesti vanglates reguleerib jõu kasutamist Vangistusseaduse § 71, mille lõike 1 kohaselt on erivahendite ja teenisturelvade kasutamine vanglaametniku poolt lubatud *ainult äärmuslikel juhtudel*, kui kõik ülejäänud meetmed alljärgnevate olukordade/situatsioonide puhul on end ammendatud.

Eri vahendit või teenistusrelva võib kasutada:

- kinnipeetava põgenemise takistamiseks;
- põgenenud kinnipeetava tabamiseks;
- relvastatud või mõne muu ohtliku esemega varustatud kinnipeetava kahjutuks tegemiseks, kallale tungi kõrvaldamiseks või
- kõrvaliste isikute sissetungimise takistamiseks;

kuid siinjuures *tuleb hoiduda inimese tervist kahjustamast suuremal määral, kui see on antud juhul vältimatu*.

VangS § 71 lõike 2 ja 3 kohaselt võib vanglaametnik kasutada teenistusülesannete täitmisel ka füüsilist jõudu ja enesekaitsevahendeid *enda ohutuse tagamiseks*, olles eelnevalt kehtestanud enda või teiste isikute/objektide ümber ohutsooni.²

Seega peab füüsilise jõu, erivahendi või relva kasutamine olema minimaalne, et oleks kaitstud nii riigi huvid kui ka üksikindiviidi õigused.

Eetilisest absolutismi ja relativismi avavas ja käsitlevas peatükis oli juttu, et lapsi ja naisi hoitakse ja kaitstakse igas ühiskonnas. Antud norm kehtib ka vangla keskkonnas, kus VangS § 71 lg 4 kohaselt on tulirelva kasutamine naiste ja alaealiste vastu keelatud, välja arvatud *nende põgenemisel vanglast või olukorras, kus nais- või alaealine kinnipeetav kasutavad relva vanglaametnike või muude isikute suhtes*.

Lisaks eeltoodule piirab vanglaametniku jõu, relva ja erivahendite kasutamist ka Vangistus- ja eelvangistus- täideviimise üle järelevalve korraldamise määrus, mille § 66 kohaselt tuleb *vanglaametnikul hinnata ka enne jõu kasutamist sündmuse laadi, valitsevat olukorda ja õigusrikkuja isikut*³, et oleks välistatud ülemäärane kinnipeetava tervisliku seisundi kahjustamine.

Samas ei ole eelmainitu vaid ainus koht vanglas, kus vanglas on lubatud jõu ja sunni rakendamine kinnipeetava suhtes. Üldsuse ja ühiskonna huvidest lähtuvalt on see lubatud ka:

- VangS § 18 lg 2 kohaselt, kus karistust kandma saabuvalt isikult võetakse DNA-proov ning juhul, *kui kinnipeetav keeldub proovide andmisest võib kohaldada ka sundi*;
- VangS § 51 kohaselt võib sundi rakendada ka kinnipeetava isikliku hügieeni valdkonnas, kui ta ise ei hoolitse oma hügieeni eest vajalikul määral ja see võib kaasa tuua reaalse ohu kinnipeetava või teise isiku tervisele. Siinjuures sunni kasutamine ei tohi ohustada kinnipeetava elu ega kahjustada tervist.⁴ See tähendab, et valitud vahend peab olema proportsioonis soovitava eesmärgiga – nn sundpesu rakendamisel ei tohiks kasutada tervist ohustavaid kemikaale ega liiga külma vett.⁵

¹ Pollock, J. M. 2007. Ethical Dilemmas and Decision in Criminal Justice. USA. Thomson & Wadsworth, 431.

² Vangistusseadus. – RT I 2000, 58, 376

³ Vangistus- ja eelvangistus- täideviimise üle järelevalve korraldamise määrus. – RTL 2003, 45, 658

⁴ Vangistusseadus. – RT I 2000, 58, 376

⁵ Koitla, M.2005. Jõu kasutamine vanglas Talinna Vangla näitel. Lõputöö. Sisekaitseakadeemia. Tallinn, 22.

- Samuti on põhjendatud kahtluse korral vastavalt Kriminaalmenetluse seadustiku (edaspidi *KrMS*) § 88 lg 3 alusel õigus võtta isiku läbivaatusel proove ja ekspetiisimatejali – näiteks leidmaks kriminaalasja tõendamiseseme asjaolusid. Lähtudes *KrMS* § 100 lg 2 p1-st, juhul kui kahtlustatav või süüdistatav keeldub võrdlusmaterjali andmisest ja menetlustoimingu eesmärgi on võimalik saavutada sunniga¹, kohaldatakse selleks sundi.

Näiteks: sundkorras kinnipeetavalt uriinianalüüsi võtmine.

Peale üksiksituatsioonide, kus vaid äärmuslikel juhtudel on lubatud jõu ja erivahendite kasutamine, kasutatakse vanglates ka spetsiaalseteks operatsioonideks taktikaliselt ette valmistatud meeskondi (Eestis vanglates Relvastatud Üksus), mis on maailma vanglapraktikas suhteliselt uus võimalus kasutada legaalselt ja võimalikult ohutult jõudu.

Probleemile lähenemine tundub esmapilgul küll jõuline, kuid tegelikult hoiab see ära vigastusi nii kinnipeetavatel, kui töötajatel, mis tõsiste konfliktide korral võiksid tekkida.

Vastava treeningu saanud meeskond suudab kinnipeetava(d) rahustada või kahjutuks teha enne kui nad jõuavad füüsilist kahju tekitada (ametnikele või rikkuda vangla vara). Samas meeskonna riietus tagab neile turvalisuse: nad on varustatud ja kaitstud erivahenditega ning mask-kiiver annab anonüümsuse, mis on vajalikud vältimaks kinnipeetavate viha üksikute meeskonnaliikmete suhtes.²

Ebaseaduslik jõu kasutamine vanglas väljendub kinnipeetavate füüsilises väärkohtlemises vanglaametnike poolt, kus karistatakse:

- ühte kinnipeetavat ilma õigusliku aluseta või
- kogu kinnipeetavate gruppi ühe kinnipeetava rikkumise eest (näiteks põgenemiskatse).

USA uurijad on toonud välja ka mõned põhjused, mis on tinginud või võivad tingida ametnike taolist käitumist:

- Töötajad ei tunne end turvaliselt ning taolise kohtlemisega püütakse hirmutada teisi kinnipeetavaid, et nad hirmust sarnase kohtlemise ees, hoiduksid käitumast nagu kannatanu (näiteks vanglatöötajaid rünnanud kinnipeetav). Läbi kinnipeetavate hirmutamise loodetakse siin kaitsta töötajaid;
- Teiseks ebaseadusliku jõu kasutuse motiiviks võib olla ka asjaolu, et kinnipeetavad ei pruugi saada oma käitumise eest karistatud läbi legaalsete kanalite;
- Vanglatöötajate sisemine kultuur ehk mitteformaalne organisatsioonikultuur tolereerib või lausa edendab taolist suhtumist. Drastilisemad uurimused USA-s (Crouch ja Marquart 1989) on näidanud, et mõnedes organisatsioonikultuurides on taoline käitumine kujunenud rituaaliks, millega tõestatakse enda tööalast kompetentsust teiste töötajate silmis.³

¹ Kriminaalmenetluse seadustik, – RT I 2003, 27, 166

² Pollock, J.M. 2007. Ethical Dilemmas and Decision in Criminal Justice. USA. Thomson & Wadsworth, 433.

³ Pollock, J.M. 2007. *op. cit.*, 432-433.

8.3. Suhted kinnipeetavatega

Vanglatöös on olulised ka *suhted kinnipeetavatega* ning *suhtumine* neisse. See on oluline aspekt, kus võib erinevate ametnike seas esile kerkida erinevat *suhtumist* ning eetilise/ebaetilise *suhtlemise* vääritimõistmisi.

Üldiselt peetakse kinnipeetavate ja vanglatöötajate vahelisi suhted teineteist vihkavateks, kuid tegelikult ei pruugi see nii olla. Suhtumisi teineteisesse (nii kinnipeetavate, kui personali poolt) on erinevaid.

Muidugi tuleb vihkava suhtumise olemasolu kinnipeetavate poolt töötajate suhtes tunnistada ja teadvustada, kuid reaalsituatsioonis püüavad siiski enamus kinnipeetavatest leida kuldse kesktee ning elada vaherahus nii töötajate kui teiste kinnipeetavatega.

Samas saab nentida, et vangla töötajaskond jaguneb oma suhtumiselt kinnipeetavatesse samuti kaheks:

- ühed, kes suhtuvad kinnipeetavatesse hästi;
- ja teised, kes väljendavad oma negatiivset suhtumist neisse¹ (vt lisa 7 näiteid 1-2).

Töötajate poolt võib taoline negatiivne suhtumine väljenduda nn ebameeldivate kinnipeetavate elu raskemaks tegemises:

Näiteks n-ö „legaalne ahistamine“ kinnipeetavate suhtes võib väljenduda unustamises (töötaja „unustab“ kinnipeetava kokkusaamisele saatmata, või „unustada“ kinnipeetava kinnisesse kambrisse rohkemaks kui vaja jms).

Taalise ebaetilise käitumise põhjuseid võib olla mitmeid. Näiteks:

- tavaametniku suhteliselt jõuetu roll oma ülemuste või teiste jõustruktuuride suhtes, mis omakorda võib avalduda liigses võimusoovis ning tahtes seda võimu näidata ja kasutada;
- vanglaametnikud töötavad sellise kontingendiga, kes käituvad nende suhtes provotseerivalt ning vihkavad neid vaid nende ühiskondliku rolli tõttu.²

Eeltoodu kokkuvõtteks võib öelda, et taolist erinevat ametnikepoolset suhtumist tekitavad järgmised asjaolud:

- Ühest küljest teevad kinnipeetavad ise võimatuks nende suhtes sümpaatia säilitamise. On leitud, et uus ja kogemusteta töötaja on üldjuhul kinnipeetavate suhtes esialgu pigem positiivselt või neutraalselt meelestatud, kui negatiivselt. Oma provotseeriva käitumise ja halvustava suhtumisega ametnikesse kutsuvad kinnipeetavad esile ka ametnike halvustavat suhtumist endasse.
- Teisest küljest on kinnipeetavad tavalised inimesed: nende seas on sõbralikke, lõbusaid ja hea huumorimeelega inimesi, kes on head suhtlejad ning kellega on meeldiv ja huvitav vestelda.³

Seega hoolimata erilaadsetest suhtumistest vastaspoolde, eelistavad suurem osa mõlema grupi esindajast (nii kinnipeetavad kui töötajad) eksisteerida ja toimida vanglasituatsioonis rahulikult kõrvuti, samaaegselt teadvustades vajadust suhtuda üksteisesse respektiga, mis on igapäevases töös saavutatav.

¹ Pollock, J.M. 2007. *op. cit.*, 433.

² Pollock, J.M. 2007. *op. cit.*, 428.

³ Pollock, J.M. 2007. *op. cit.*, 428.

Hoolimata teineteise respektimisest tuleb aga vanglatöös meeles pidada, et tõsise konfliktsituatsiooni tekkimisel (töötajate/kinnipeetavate vahel) valivad erinevad osapooled enda grupi kuhu nad kuuluvad ja on lojaalsed sellele.¹

8.3.1. Suhtlemine kinnipeetavatega

Lisaks suhtumise ehk teo/käitumise taunitavuse küsimusele „vastasesse“, on vanglas oluliseks kutse-eeetika probleemvaldkonnaks ka **suhtlemine kinnipeetavatega**, millest üks tõsisemaid teemasid on, kui suhted kinnipeetavatega muutuvad personaalseks/isiklikeks.

Suhete n-ö „isiklikeks“ muutumine võib väljenduda töötaja liigeses usalduses konkreetse kinnipeetava suhtes, kus töötaja usub pigem seda infot, mida kinnipeetav talle jagab ning jätab tähelepanuta kinnipeetava kuriteo(d) ning selle/nende tõsiduse.

Oht taolises suhtlemisviisis seisneb selles, et kinnipeetavaid uskudes (nende verbaalseid väiteid usaldades) hakatakse eneselegi märkamatuks tegema eeliseid n-ö „lemmik“ kinnipeetava(te)le. Taoline käitumine aga ohustab omakorda ametniku professionaalset hindamisvõimet ja objektiivsust kinnipeetava suhtes.

Taoline „lähedus”/”sõprus” kinnipeetava ja töötaja vahel võib tekkida nii lühema kui pikema aja jooksul ning selle põhjuseks võib olla mitmeid asjaolusid.

Näiteks võib „sõprus“ kinnipeetava ja töötaja vahel tekkida olukorrast, kus ametnik ei ole kolleegide seas tunnustatud, vaid pigem saab moraalset tunnustust ja toetust kinnipeetavatelt. Kuid ka ametnik, kellel ei ole kolleegidega probleeme võib kinnipeetavatega liialt „sõbruneda“².

Vt näiteid ja aruteluteemasid lisa 7. Näide 3 ja 4.

Kaasaegses ja praktilises vanglatöös rõhutatakse palju kinnipeetavate inimväärikat kohtlemist ja vajadust respektierida kinnipeetavaid isiksustena. Ei ole välistatud ka olukorrad, kus tuleb kinnipeetavate subkultuuriga arvestada. Sellisel juhul tekib küsimus, kust läheb kohustuse ja kohustust ületava teo piir, kust andeksantava ja keelatu piir?

Paraku valikud tuleb konkreetsel ametnikul enesel langetada, kuid n-ö „piirisituatsiooni“ ületamise ohtu võivad aidata mõista alljärgnevad teooriad, mida on kirjeldatud politseiõpikus „Eetika ja politseitöö“:

* Villiers (1988) kirjeldab töös pettumise tekkimist järgmisel viisil:

1. alguses on entusiasm;
2. tegelikkusega kokkupuutumine;
3. pettumine töö ideaalides;
4. küünilisus ja endassetõmbumine;
5. **ebaetiline tegutsemine**

¹ Pollock, J.M. 2007. *op. cit.*, 427.

² Pollock, J.M. 2007. *op. cit.*, 426-427.

Näiteks mõned politseieetika uurijad on seisukohal, et ebaeetilise ametniku karjäär kulgeb etappide kaupa. Larry Sherman'i (1996) nägemus vanglakonteksti ületooduna ja tõlgendatuna (näitena vt lisa 7 näide 3 toodud esseed: „Manipuleerimine vanglas“):

- Kõik algab töötaja kogetud tugevast moraalsest läbielamisest: seadusi ei tõlgendata erapooletult, kohtunikud ei tegutse alati õiglaselt, süütuks kannatavad. Õiglussüsteem ei ole täiuslik!
- Ametnik saab teada, et ka teised kolleegid kalduvad mõnikord ausast teest kõrvale;
- Konkreetne ametnik hakkabki võtma endale üht-teist sealt, kus pakutakse (kinnipeetavate poolsed teened ja „abid“);
- Oma tegusid tõlgendatakse, kui mitte kellelegi kahju tegemist, pigem kinnipeetava kui inimese, aitamisena;
- Lõpuks jõutakse regulaarsete ettekatsetud rikkumisteni.¹

Kui ametnik laseb endale pakkuda tasuta lõunaid, siis nn libeda tee teooria kohaselt toimub kõik väikeste sammude kaupa.² Kommist ja kinnipeetava poolt joonistatud postkaardist võib saada (alati ei pruugi) samm šokolaaditahvli või -karbini ning sealt edasi suuremate kingitusteni, mille „tänuks“ ametnik viib vanglast välja kinni peetu kirja (mis kirja saatja sõnul võib Eesti Postis kaduda) või tuua kinnipeetavale vanglasse midagi hädatarvilikku.

Väikestest niredest saab oja ja loomulik piir talutava eksituse ja karistatava üleastumise vahelt kaob. Siit järeldub, et hoiduma peab ka tühiste rikkumiste eest.³

Eeltoodu kokkuvõtteks võib öelda, et kinnipeetavatega samastumine ja sõprussuhete loomine on ametniku jaoks lubamatud teod ehk ebaeetilised. Märkamatult võivad nendest välja kasvada illegaalsed teened kinnipeetavatele ning lõpptulemusena ka seaduste rikkumised.

Need on põhjused, miks tuleb vanglatöötajal olla tähelepanelik ja vaoshoitud. Töös kinnipeetavatega peab toimima ülemuse-alluva suhe, vanglatöötajal **tuleb osata kombineerida nii usaldus kui umbusaldus**.⁴

8.3.2. Vastassoost ametnik

Tihti tekitab vastassoost (vastassugupoolest) vanglatöötaja eelarvamuslikke küsimusi vangla juhtkonna seas (kas võtta teenistusse või mitte), sest reaalses töös on probleeme naistöötajate ja meesvangide ning meestöötajate ja naisvangide vahel esinenud läbi aegade.

Näiteks 17. ja 18. sajandil olid naissoost vangid majutatud koos meessoost vangidega eeluurimisvanglasse ning selle tulemusel olid naised vägistatud ja seksuaalselt ahistatud või nad müüsid endid ise toidu ja muu väärtusliku eest.

¹ Ellonen, E. & Kekomäki, K. jt. 2002. Eetika ja politseitöö. Sisekaitseakadeemia. Tallinn, 77-78.

² Ellonen, E. & Kekomäki, K. jt. 2002. *op. cit.*, 78.

³ Ellonen, E. & Kekomäki, K. jt. 2002. Eetika ja politseitöö. Sisekaitseakadeemia. Tallinn, 78.

⁴ Pollock, J.M. 2007. Ethical Dilemmas and Decision in Criminal Justice. USA. Thomson & Wadsworth, 427.

Kuigi 18.saj naisvangid eraldati meesvangidest, jätkus nende seksuaalne ahistamine hoopis meessoost valvurite poolt. Spetsiaalseid naistevanglad, kus naisvange valvasid naissoost valvurid, ehitati alles 1800 ja 1900 alguses.

Praktiliselt kuni 1970.a valitses USA-s, tendents, kus naistevanglates oli mehed vaid selle asutuse kõrgeimateks ülemateks ning meestevanglates töötasid naised ametikohtadel, kus neil puudus kokkupuude kinnipeetavatega, sest kardeti:

- *et nad võivad sattuda kinnipeetavate füüsilise vägivaldga ohvriks ega suuda kontrollida kõiki kinnipeetavaid;*
- *et nad võivad mõjuda seksuaalselt „ahvatletavana” meessoost kinnipeetavatele.*

Samas on leitud, et naisvalvurid, kes töötavad meessoost vangidega, teevad oma tööd kohati paremini, kui meessoost valvurid. Kinnipeetavad hindavad naisterahva kohalolekut ja nad austavad naistöötajaid, kes kuulavad neid ning on nende suhtes vähem vastuseisvad ja autoritaarsed kui meessoost valvurid.

Kuid hoolimata austusest, mida naistöötajad kinnipeetavates enda suhtes tekitavad, on leitud, et naistöötaja ja meessoost kinnipeetava vahel võivad tekkida ka probleemid.

Näiteks naistöötaja võib meessoost vangiga valesti tõlgendada. Või kui naivalvuri töömaneer on aktiivsem kui meeskolleegi oma, võib kinnipeetav seda tõlgendada kui naistöötaja soovi luua personaalset suhet (lähisuhet).

Tänapäeval puudutab kriitika naistöötajate suhtes eelkõige järgnevat asjaolusid:

- naistöötajad on füüsiliselt nõrgemad ja sellest olenevalt ei ole hädaolukorras võimelised end kaitsma;
- võivad sattuda meessoost kinnipeetavate manipulatiivse hirmutamise või võrgutamise objektiks;
- tekitavad oma käitumisega seksuaalseid pingeid vanglas.

Kokkuvõtteks võib öelda, et kuigi praktilises elus on olnud olukordi, kus on arenenud n-ö romantilised suhted vastassoost töötaja ja kinnipeetavate vahel ja isegi samasooliste töötaja ja kinnipeetava vahel, on oluline teada ja meeles pidada, et ***lähisuhete loomine kinnipeetavatega on ebaeetiline.***

Vanglas töötades ***peab*** vastassoost ametnik õppima suhtlema kinnipeetavatega nii, et oleks selge ja üheselt mõistetav, et lähisuhete loomine konkreetse ametnikuga on välistatud.¹

8.4. Korruptsioon

Lähtuvalt Korruptsioonivastase seaduse § 5, saab selgitada **korruptiivse teo** ja **korruptsiooniohtliku suhte** mõistet alljärgnevalt:

Korruptiivseks peetakse tegu, mis on ametniku poolt tema ametiseisundi kasutamine omakasu saamise eesmärgil, mis seisneb ametniku õiguspärastes või õigusvastastes otsustes/toimingutes või nende tegemata jätmises.

¹ Pollock, J.M. 2007. *op. cit.*, 448-449.

Korruptsiooniohtlik suhe on ametniku suhe teise isikuga, mis on tekkinud või võib tekkida Korruptsioonivastase seaduse 3. või 4. peatükis sätestatud töökohta-, tegevus- või toimingupiirangute rikkumise tagajärjel ametiisiku poolt, mida § 26 abil tõlgendades võib öelda, et vanglakontekstis on korruptsiooniohtlik suhe, mis on tekkinud kinnipeetavalt või nende lähedastelt kingitusi vastu võttes või soodustustega nõustumises ning mille vastuvõtmine ja tegemine võib otse või kaudselt mõjutada ametniku töö või teenistuskohustuse erapooletut täitmist.¹

USA uurijad McCarthy (1991,1995), Souryal (1999) ja Tom Murton (1970) on arutelude käigus püüdnud välja tuua tüüpilisemaid korruptsioonijuhtumeid vanglates ning on uurinud nende iseärasusi/põhjuseid.

Põhimõtteliselt väljendub korruptsioon vanglates vargustes, kaubitsemises, kavaldamises/reetmises ja oma autoriteedi väärtarvitamises kinnipeetavate suhtes.²

Eelpool mainitud teadlaste korruptsioonikäsitlusi kokkuvõtlikult esitades võib öelda, et korruptsioon vanglas võib väljenduda alljärgnevates tegevustes:

- **Väärkohtlemine/ahistamine**, mis võivad väljenduda töötaja vägivaldses käitumises kinnipeetava suhtes (vägistamine) või isegi kolleegide ja alluvate suhtes, mida pannakse toime edaspidiste rikkumiste ennetamise eesmärgil või seetõttu, et seda peetakse organisatsioonikultuuris normaalseks tegevuseks.
- **Enda autoriteedi kasutamises isikliku/personaalse kasu eesmärgil** (smuugeldamine, vargused, välja pressimine kinnipeetavalt;
- **Vanglatöötaja poolt kinnipeetavatele vanglasse alkohoolsete jookide, narkootiliste ainete jm keelatud esemete sisse toomine** või töötaja kuulumine narkootiliste ainete levitajate hulka;
- Samuti ka **kinnipeetavatele lubatud ainete ja esemete** (näiteks: kohvi, šokolaadi, sigarettide jms) **sisse toomine ja jagamine** sh ka kinnipeetavate kirjade vanglast välja viimine (milline tegevus loob aluse isiklike või keelatud suhete tekkimisele);
- **Kinnipeetavatele keelatud tegevuste kaitsmises ja aktsepteerimises**. Näiteks töötaja poolt kinnipeetava lubamine keelatud territooriumile, kus see peksab teisi kinnipeetavaid või kinnipeetaval keelatud eseme (mobiiltelefoni) olemasolust teadmine ja selle olemasolust vastavatele ametnikele mitte teavitamine;
- **Nais- või meestöötaja isiklikes suhetes vastassoost kinnipeetavaga**, sh kaasa arvatud tegevus, kui vanglatöötaja saadab kinnipeetavale raha ja muid personaalseid ülapidamisvahendeid või külastab kinnipeetavat teises vanglas ja kirjutab talle.³

2006.a Justiitsministeeriumi poolt teostatud uurimuses „Valvurite rikkumisi (sh korruptsiooni) soodustavad tegurid vanglas“ on välja toodud järgmised rikkumiste tüübid, mida vanglatöötajad võivad sooritada:

- **Passiivsed rikkumised**, mille puhul on tegemist järelevalve rolli puuduliku täitmisega töötajate poolt (näiteks kinnipeetavate ja töötajate familiaarne suhtlemine; kinnipeetavatele n-ö „süütute“, kuid vangla sisekorraeskirjades mitte lubatud asjade lubamine – sõrmused, püksirihmad, toataimed jms);

¹ Korruptsioonivastane seadus. – RT I 1999, 16, 276. § 26

² Pollock, J.M. 2007. Ethical Dilemmas and Decision in Criminal Justice. USA. Thomson & Wadsworth, 433.

³ Pollock, J.M. 2007. *op. cit.*, 433-435.

- **Kergemad aktiivsed rikkumised**, kus karistusseadustikuga vastuollu ei minda, näiteks kohtumiste ja suhtlemise lubamine erinevate osakondade kinnipeetavate vahel, helistada lubamine väljaspool graafikut, vabama liikumise võimaldamine kinnipeetavale, ajakirjade jm olmeasjade (sh ka suitsude andmine) toomine kinnipeetavale;
- **Raskemad aktiivsed rikkumised**, keelatud esemete ja ainete toomine kinnipeetavatele raha eest; kinnipeetavalt raha laenamine ning keelatud suhted töötaja ja kinnipeetava vahel.¹

Miks töötajad panevad toime rikkumisi?

Põhjuseid taolise käitumise kohta võib olla mitmeid.

Crawley (2004) on oma uurimuses välja toonud, et vanglatöötaja ja vang on omavahel emotsionaalselt rohkem seotud kui politseinik ning seadusrikkuja. Mitmed vangid veedavad aastaid samas vanglas ning mitmed vanglatöötajad on sunnitud nägema kinnipeetavate isiklike traumasid ja läbielamisi. Inimeste tihe koosviibimine tihendab emotsionaalseid sidemeid üksteisega.² Mis omakorda siirast inimlikkusest paneb töötajaid kinnipeetavate suhtes passiivseid ja kergemaid aktiivseid rikkumisi sooritama.

Kui praktilises elus suhtutakse vangla organisatsioonikultuuri kõigi liikmete poolt raskematesse aktiivsetesse rikkumistesse taunivalt, siis kergemad aktiivsed ja passiivsed rikkumised on igapäevasemad. Paraku „väiksemate“ rikkumiste oht aga seisneb selles, et n-ö väiksemaid reegleid rikkunud töötajatega on kinnipeetavatel hiljem lihtsam manipuleerida – kord juba „libedale teele“ astunud töötajalt on kinnipeetaval võimalik ähvarduste teel oma tahtmist saavutada (näiteks töötaja ei soovi, et tema „paturegister“ ülemusteni jõuaks).³

Korruptiivsete käitumiste võimalikud põhjused:

- Organisatsioonis on madalad töölevõtmise ajendid ja standardid.⁴ Eesti oludes on vanglad seisnud silmitsi reaalse probleemiga, kus tööle tulla soovijate hulk on olnud äärmiselt väike, mistõttu uute töötajate värbamisel oldi äärmiselt vähenõudlikud ning tööle võeti kõik, kes vastasid minimaalsetele nõuetele. Taustakontroll piirdus enamasti vaid kriminaalkaristuse puudumise kontrollimisega.⁵
- Asutuses on madal tööalane kultuur⁶, mis võib väljenduda ebakonkreetsetel kehtestatud reeglites organisatsioonis, piiri hägususes rikkumise ja mitterikkumise vahel. Rikkumise tee võib suunata töötajat ka juhtide poolt antud kahemõttelised ja ebaeetilised käsud või töötaja kogenematus, teadmatus ja oskamatus ära tunda, millal kinnipeetav teda püüab ära kasutada.⁷

¹ Liiv, M-L. & Hanni, E. & Annist, A. 2006. Valvurite rikkumisi (sh korruptsiooni) soodustavad tegurid vanglas. Justiitsministeerium. Tallinn, 12-13.

² Liiv, M-L. & Hanni, E. & Annist, A. 2006. *op. cit.*, 15.

³ Liiv, M-L. & Hanni, E. & Annist, A. 2006. *op. cit.*, 14.

⁴ Pollock, J.M. 2007. Ethical Dilemmas and Decision in Criminal Justice. USA. Thomson & Wadsworth, 436

⁵ Liiv, M-L. & Hanni, E. & Annist, A. 2006. Valvurite rikkumisi (sh korruptsiooni) soodustavad tegurid vanglas. Justiitsministeerium. Tallinn, 6.

⁶ Pollock, J.M. 2007. Ethical Dilemmas and Decision in Criminal Justice. USA. Thomson & Wadsworth, 436

⁷ Liiv, M-L. & Hanni, E. & Annist, A. 2006. Valvurite rikkumisi (sh korruptsiooni) soodustavad tegurid vanglas. Justiitsministeerium. Tallinn, 16.

- Töötajatel on madal kompetentsus ametieetikas¹ ehk puudulik koolitus ja instruktaaž, kuidas kinnipeetavatega suhelda; ebapiisavad teadmised nii enda kui kinnipeetavate õigustest ja kohustustest.
- Korruptsiooni levikule aitab ka kaasa teiste (nii kinnipeetavate kui kolleegide) ebaõnnestumistele avalik kaasa elamine ehk arutlemine ja kuulujuttude levitamine.² Eriti komplitseeritud on olukord, kus töötaja ja kinnipeetav arutavad koos teise kinnipeetava või kolleegi käitumist või eraelu.

Näiteks isegi juhtudel, kui kinnipeetavad levitavad töötaja(te) ebaetilise käitumise kohta tahtlikult kuulujutte, millel puudub tõene sisu, on selliste kuulduste levik heaks pinnaseks nn rikkumiste kultuuri levikule. See annab uuele töötajale signaali, et rikkumised on organisatsioonis aktsepteeritud ning annab legitiimse õigustuse vangide soovidele vastutulekuks.³

- Juhtkonna ja organisatsiooni teiste liikmete seas on levinud suhtumine, millega pannakse mõni personaligrupp/töötajad negatiivsesse rolli, pidades neid ühiskonna põhjakihti kuuluvaiks, saamatuiks, laiskadeks ja mõtlemisvõimetuteks. Nii koheldakse töötajaid pigem palgal olevate vangidena, keda veel pole teolt tabatud kui võrdsete organisatsiooni liikmetena.⁴ Analoogne probleem Eesti vanglates esineb ka stereotüüpises suhtumises vangla sotsiaalosakonna naisametnikesse (kellele on organisatsioonikultuuris isegi omistatud seksuaalse alatooniga hüüdnimesid)⁵, mis kahjuks väljendavad organisatsiooni teiste liikmete eelarvamuslikku suhtumist neisse. Taoline suhtumine aga vähendab iga antud rollis oleva inimese võimet ja soovi tõestada vastupidist. Olukorras aga, kus töötaja oma tööülesannete tõttu puutub kinnipeetavatega tihedalt kokku ning kinnipeetavate poolt tuleb surve on reaalsem kui organisatsiooni moraalne tugi, tullakse pigem vastu kinnipeetavatele kui järgitakse vangla poolt esitatavaid nõudeid.⁶
- Vangla organisatsioonikultuur, mis n-ö soosib vaid tugevaid inimesi ning kus oma nõrkuste välja näitamine (näiteks hirmu näol, kui töötajat kinnipeetavate poolt ähvardatakse) ei ole aktsepteeritav, on töötajad tegelikult oma probleemidega üksi jäetud.⁷

Näiteks naisametnike lähisuhte kujunemisel kinni peetava isikuga on olnud üheks tõukejõuks suhte kujunemisel liigne töökoormus. Naisametniku jõud ei käi alati suurest hulgast kinni peetavatest isikutest üle ja abi võib tulla ka kinni peetavate isikutelt, mida ametnik kahjuks ei pea ohu märgiks. Samuti kui töökaaslaste tugi on nõrk ja ohu korral ei ole abi saabumine piisavalt kiire, siis selle tulemusena püütakse hoida häid suhteid hoopis kinni peetavate isikutega⁸

¹ Pollock, J.M. 2007. Ethical Dilemmas and Decision in Criminal Justice. USA. Thomson & Wadsworth, 436.

² Pollock, J.M. 2007. *op. cit.*, 433-435.

³ Liiv, M-L. & Hanni, E. & Annist, A. 2006. *op. cit.*, 13.

⁴ Liiv, M-L. & Hanni, E. & Annist, A. 2006. Valvurite rikkumisi (sh korruptsiooni) soodustavad tegurid vanglas. Justiitsministeerium. Tallinn, 6 .

⁵ Punn, C. 2004. Vangla sotsiaalosakonna, vangistusosakonna ja julgeosakuosakonna koostöö probleemidest. Magistritöö. Tallinna Ülikool. Tallinn, 57.

⁶ Liiv, M-L. & Hanni, E. & Annist, A. 2006. Valvurite rikkumisi (sh korruptsiooni) soodustavad tegurid vanglas. Justiitsministeerium. Tallinn, 8.

⁷ Liiv, M-L. & Hanni, E. & Annist, A. 2006. *op. cit.*, 17

⁸ Aus, M. 2006. Vanglas kujunenud lähisuhted kinni peetavate isikute ja ametnike vahel. Lõputöö. Sisekaitseakadeemia. Tallinn, 42.

Seega organisatsioonikultuur, kus tuleb olla „tugev“ ning kus nõrkused ei ole aktsepteeritavad (nii suheldes vangide kui teistega), pigem soodustab töötajatel oma probleemide mahavaikimist ning nõrkuste (sh vigade) eitamist¹, mis omakorda võib viia töötajaid rikkumisteni.

Korruptsiooni leviku tõkestamine:

Korruptsiooni pärssimiseks on mitmed autorid pakkunud välja ka omapoolsed ettepanekud:

1. Pöörata tähelepanu mõistvale suhtumisele töötajatesse/kolleegidesse ning nende tunnustamisele² (Poole & Regoli,1980);
2. Juhtide enda eeskujuga;
3. Töötajate regulaarne koolitamine ja instrueerimine;
4. Eetilise otsustusprotsessi meeskonnatöös (Mathews, 1988 & Freeman,1999);³
5. Rakendada ennetavaid meetmeid, mis aitavad avastada ja uurida töötajate rikkumisi;
6. Töötajate kaitsmine psüühilise pingest, pakkudes neile psühholoogilist nõustamist;
7. Paremate töötingimuste loomine;
8. Positiivse rollimudeli andmine alluvatele ja kolleegidele (J. M. Pollock, 2007).⁴

Aruteluteemana vt lisa 8 ülesanne 1.

8.4.1. Vanglatöötajate ebaetilise käitumise võimalikud põhjused

Eelolevas peatükis (8.4) tuli töötajate rikkumiste põhjustena teravalt esile organisatsiooni suhtumine erinevatesse töötajaskonna gruppidesse, kuid tuleb ka tunnistada, et mitte ainult konkreetne organisatsioon (vangla) vaid ka meie kaasaegne vanglasüsteem seab omal moel vanglaametnikud eetiliste dilemmade ette.

Näiteks järk-järgult vähem autoritaarseks muutuv vanglasüsteem toob vanglaametnikele palju teenindusfunktsioone, mis omakorda seab töötajad neile esitatavate uute ootuste ette.

Paraku aga taoline keskkond, kus üheaegselt tuleb täita nii kontrolli autoritaarset funktsiooni kui teeninduse humaanset funktsiooni, ei toeta oma funktsioonide vastuolulisuse tõttu sugugi vanglaametnikke⁵. Pigem tunnetatakse, et kinnipeetavatel on rohkem õigusi kui kohustusi ning vanglaametnikel vaid kohustused kinnipeetavate suhtes.

¹ Liiv, M-L. & Hanni, E. & Annist, A. 2006. Valvurite rikkumisi (sh korruptsiooni) soodustavad tegurid vanglas. Justiitsministeerium. Tallinn, 17.

² Liiv, M-L. & Hanni, E. & Annist, A. 2006. *op. cit.*, 10.

³ Liiv, M-L. & Hanni, E. & Annist, A. 2006. *op. cit.*,14.

⁴ Pollock, J. M. 2007. Ethical Dilemmas and Decision in Criminal Justice. USA. Thomson & Wadsworth, 437.

⁵ Pollock, J.M. 2007. Ethical Dilemmas and Decision in Criminal Justice. USA. Thomson & Wadsworth, 430.

Lisaks ei pruugi ka riigi kriminaalpoliitilised suunad ja ühiskondlikud otsused toetada töötajate vajadusi, mis omakorda võib sundida töötajaid ohvreid looma oma ohutuse tagamiseks, andes järele kinnipeetavate nõudmistele.¹

Näiteks meie vanglasüsteemi kontekstis peetakse paljude hinnangul rikkumiste põhjuseks vangla tüüpi ning valvurite vähesust.

Inimressursi nappus võib tuua kaasa protseduurilisi rikkumisi, mistõttu vanglas on raske korda tagada ilma vanglareegleid rikkumata. Taolises olukorras tehakse kinnipeetavatele soodustusi, kuna vastasel korral/juhul ei suudeta tagada korda ning ennast kehtestada.²

Üks põhjus taolise olukorra tekkimisel on see, et ühiskond ja kõrgemal seisvad organid ei kaitse alati töötajate huvisid. Paraku aga individuaalne vastutus eetilistes küsimustes (mingite lahenduste ees) kerkib üles praktilise töö käigus ja võib päevakorrale tulla alles hiljem, kui on tekkinud tõsisemad probleemid.³

Veel mõningad põhjused, mis võivad tingida ametnike ebaetilist käitumist:

- On leitud, et vangla töötajad kannatavad rohkem stressi all (mis kajastub haigestumistes ja sotsiaalsetes probleemides nagu alkoholism ja lahutused), mis on paljuski põhjustatud olukorrast, et vanglatöötajad töötavad päevast päeva kinnisel territooriumil suure hulga kurjategijatega;
- Vangla töötajad on paljudel juhtudel liigse kriitika objektiks kui nad on langetanud kas positiivse või negatiivse otsuse mõne kinnipeetava suhtes (näiteks lühiajalisele väljasõidule võimaldamine/mitte võimaldamine) ning neid koheldakse üldsuse või asjasse mitte puutuvate inimeste poolt lugupidamatult.

Tulemuseks on tihti oma töö mõttetuse tunnetamine, rahulolematuse ja depressioon ning taolises olukorras ei ole sugugi kerge moraalselt õiglast taju säilitada.

Samas ainus kaitse muutunud negatiivse ja vastuolulise vanglateskkonna suhtes võib olla töötaja enese püüd ja tahe säilitada enda individuaalset eetikat.⁴

USA vanglatöö eetika uurija Barrier (1999) on kirjeldanud, milliseid eetilisi printsiipe pidasid USA vanglatöötajad tähtsaks oma töös vangidega, kokkuvõtlikult esitatuna kõlavad need alljärgnevalt:

- väljendada end viisakalt (mitte ropendada jms);
- tegutseda erapooletult kinnipeetavate suhtes;
- aususe ja puutumatus säilitamine kinnipeetavate suhtes (töötaja ei või sekkuda kinnipeetava eraellu, kui see ei ole vajalik);
- vangidele tuleb rääkida tõtt;
- tuleb reageerida halvale/mittelubatud käitumisele ning sellega tugevdada lubatud käitumist;

¹ Pollock, J.M. 2007. *op. cit.*, 430.

² Liiv, M-L. & Hanni, E. & Annist, A. 2006. Valvurite rikkumisi (sh korruptsiooni) soodustavad tegurid vanglas. Justiitsministeerium. Tallinn, 15.

³ Pollock, J.M. 2007. Ethical Dilemmas and Decision in Criminal Justice. USA. Thomson & Wadsworth, 430.

⁴ Pollock, J.M. 2007. Ethical Dilemmas and Decision in Criminal Justice. USA. Thomson & Wadsworth, 430-431.

- oma töös tuleb olla enesekindel, mitte agressiivne;
- tuleb osata respektierida/austada nii kinnipeetavaid kui kolleege;
- toetada meeskonnatööd ja ühtekuuluvustunnet;
- vajadusel tunnistada enda vigu;
- mitte solvata „eksinud” lahkujat (kolleegi).¹

8.5. „Hea vanglaametnik”

Vanglatöötajad on tegelikult invidiidid, kes suhtuvad erinevalt oma igapäevasesse töösse vanglas.

Johnson (1987/1996/2002) on eristanud kolme tüüpi ametnike, kes sõltuvalt oma isikuomadustest, neile esitatud organisatsioonipoolsetest ootustest ja enese rõhuasetusest töös jagunevad alljärgnevalt:

1. **vägivallale aldis** – töötajad kes oma tööalases rollis olles toovad esile selle autoritaarse külje;
2. **võimaluste ärakasutajad** – töötajad kes kasutavad vanglas olevaid võimalusi nii nagu seda teevad kinnipeetavadki, vältides pahandusi ja lootes, et midagi ei lähe nende vahetuse ajal valesti;
3. **nõustajad** – töötajad, kes tahavad teha/töötada rohkem, kui nende ametijuhend ette näeb. Nad tajuvad oma rolli pigem kinnipeetavate nõustaja ja aitajana kui lihtsalt uste lukustaja ning kohanäitajana.²

Aruteluteemana vt lisa 8 ülesanne 2.

Reaalses elus on nii vanglatöötajad kui kinnipeetavad suhteliselt ühel nõul, kuidas kirjeldada head vanglatöötajat:

- Hea töötaja kohtleb kõiki kinnipeetavaid õiglaselt ega kasuta onupojapoliitikat, kuid kes alati ei järgi kirjutatud reegleid. Hea töötaja suudab vajaduse korral teha otsuseid kirjalikke reegleid järgimata, jäädes samal ajal diskreetseks ning juriidiliselt korrektseks;
- Hea töötaja ei kasuta kunagi eelisjärjekorras jõudu, kuid ei karda seda ka teha, kui see on vajalik;
- Hea töötaja kohtleb kinnipeetavaid professionaalsel viisil, koheldes neid respektiga, mida väärivad kõik inimesed;
- Hea töötaja suudab kohelda kinnipeetavat just sellisel viisil nagu teda on antud olukorras vaja kohelda (näiteks kui kinnipeetav solvab töötajat siis see kinnipeetav väärrib ka vastavat kohtlemist). Oluline on, et töötaja suudab kinnipeetava suhtes leida

¹ Pollock, J.M. 2007. *op.cit*, 421-424.

² Pollock, J.M. 2007. *op. cit*, 429.

õige kohtlemisviisi formaalsete võimaluste seas, ega kasuta mitteformaalseid vahendeid/võimalusi¹ (vt lisa 8 näide 1).

Tuleb tunnistada, et igapäevases kiires töös ei ole alati kerge leida ainuõiget lahendust ning mõnikord lähevad töötajad kinnipeetavate aitamisel pool ebateadlikult ja mitte pahatahtlikkusest ega omakasupüüdest organisatsiooni reeglitest ja enda formaalsetest kohustustest kaugemale, uskudes, et konkreetne kinnipeetav tõepoolest vajab seda.

Juhul, kui tegemist on kinnipeetava(te) poolse „mängu“ ja salakavala omakasupüüdega, suudab kogenud ametnik sellise olukorra n-ö „ära tabada“ ja lõpetada, mistõttu temaga ei ole võimalik enam manipuleerida.²

Üldjuhul proovivad kinnipeetavad just uusi töötajaid „proovile panna“ ja mõjutada neid mõnd väiksemat rikkumist sooritama intensiivselt küllalt lühikese aja vältel, kasutades veenmiseks nii palumist, kui ähvardamist. Taolisele salakavalale kinnipeetava poolsele veenmisele (nii palvetele kui ähvardustele) peetakse kõige otstarbekamaks vanglatöötaja poolseks käitumiseks selgesõnalist keeldumist, sest oma manipuleerimiskatsete ebaõnnestumise korral edasisest katsetest kinnipeetavad sageli loobuvad.³

Väärtused, mida peetakse vanglaametniku juures oluliseks on:

- 1) tema kalduvus järjekindlusele,
- 2) erapooletusele ja
- 3) piisavale paindlikkusele

ning üldjuhul on see ideaal ka saavutatav⁴ (vt lisa 8 näide 2 ja 3).

Seega igapäevastes töösituatsioonides vanglas on tööga toimetulekul tähtsateks isukuse-omadusteks iseseisvus, algatusvõime ja paindlikkus, sest ühest küljest on vanglaametnik oma rollis justkui kinnipeetava teenindaja kel tuleb tagada kinnipeetavatele seadusest tulenevad õigused, st. vajadusel tuleb kinnipeetavat juhtida/suunata, anda talle abi ja nõustada, kuidas on vanglas võimalik seaduslikult neid õiguseid kasutada.

Teisest küljest tuleb vanglaametnikele paralleelselt kinnipeetavate õiguste tagamisega tagada ka kontroll, et kinnipeetav kasutaks heasoovlikult talle antud õiguseid.

Üldjuhul professionaalne/hea vanglaametnik suudab hoida need funktsioonid (teenindamise ja kontrolli) tasakaalus.

Juhul kui rolliettekujutus professionaalsest/hea vanglaametnikust on kui eelkõige kontrollivast ametnikust, kes igal võimalikul juhul suudab endast võimupositsioonilt nõrgema alistada ja kuuletub vaid endast kõrgemal positsioonil olevale – siis sellisel juhul ei ole tegemist mitte professionaalsuse vaid pigem autoritaarsusega.

Autoritaarne ametnik ei arvesta klienti, ei muuda oma käitumist vastavalt olukorrale ega ole võimeline erinevatest olukordadest õppima, ta allub selgetele käskudele ning olles eelarvamuste küüsis, jagab maailma n-ö must-valgeks.

¹ Pollock, J.M. 2007. Ethical Dilemmas and Decision in Criminal Justice. USA. Thomson & Wadsworth, 429.

² Pollock, J.M. 2007. *op.cit.*, 430.

³ Liiv, M-L. & Hanni, E. & Annist, A. 2006. Valvurite rikkumisi (sh korruptsiooni) soodustavad tegurid vanglas. Justiitsministeerium. Tallinn, 32.

⁴ Pollock, J.M. 2007. Ethical Dilemmas and Decision in Criminal Justice. USA. Thomson & Wadsworth, 430.

Professionaalseks vanglatöötajateks peetakse ametnikku, kes kontrolli tagades austab ka kinnipeetava enesemääramisõigust (indiviidi võime teha iseend puudutavaid valikuid/otsuseid) võimalikult suures ulatuses.¹

Vanglatöös ning ka eelolevas, korruptsiooni käsitlevast peatükis (vt pt 8.4.), rõhutati, et kaastunnet vangidele jaguda ei tohiks, kuid tegelikult tuleb teadvustada tõsiasja, et reaalses tööelus ei jää võõraks need inimesed, kes veedavad koos päevi ja aastaid (vanglatöötaja ja vang, kuigi erinevas rollipositsioonis). Seetõttu on mõistetav, et vangide ja vanglatöötajate suhted ei saagi olla üheselt jäigad ja distantseeruvad: taoline suhtlemine ei sobi esiteks igale töötajale ning teiseks vaid rangete ja formaalsete suhete lubamine ei ole ka kinnipeetavate rehabilitatsiooni seisukohast normaalne. Niisiis on vanglatöös vajalik leida igapäevaseks suhtlemiseks vangidega toimiv ja inimlik suhtlemisviis.²

Vanglatöötajatele antud seadusliku võimu kasutamist kinnipeetavate üle ning seaduslikku õigust kasutada erinevaid vahendeid kinnipeetavate mõjutamiseks, peetakse siiski otstarbekaks/eetiliseks vaid situatsioonides, kus selle kasutamine muutub vajalikuks. Ehk teisisõnu, vajaduse korral esitatakse reeglid, soovitused jm juhised kinnipeetavale käsu vormis. Seega tuleb vanglaametnikul osata kasutada oma võimu optimaalselt ning kontrolli teostamise eetilisteks ja professionaalseteks elementideks on eelkõige *tunnustus ja respekt kinnipeetava suhtes.*³

8.6. Vanglatöötajate subkultuur ehk vanglaametnike kirjutamata reeglistik

Käesolevat õppematerjali sobib lõpetama peatükk vanglaametnike kirjutamata reeglistikust – käitumisreeglitest, mida peetakse üldiselt sobilikeks töises situatsioonis kinnipeetavatega, kuid mis ei ole esitatud normatiivsetes materjalides.

On teada, et vanglakultuur ei ole ainult vangide kultuur. Ka personalil, eriti valvureil, on oma kindel nägemus vanglast ja vangidest ning sellest kuidas käituma ja suhtuma peaks.

Tavaliselt nn vanglaametnike kirjutamata reeglistikus nähakse kinnipeetavat vaenlasena⁴ (vt p 8.3), ebanormaalse ja hälbivate isikutena, kelle iseloomus peitub ettearvamatu ohjeldamatus. Sellest lähtuvalt arvatakse ka, et vangid peavadki oma karistusajal kannatama. Soome uurija Anssi Perkylä (1986) arvates on sellisel tõlgendusel oma ülesanne: tunnistada vangla ja vangla raamides töötava valvuri töö moraalselt õiguslikuks. Vanglakorra kehtestamine ei tunduks valvurile mõislik, kui ta ei suhtuks vangidesse, kui hälbivatesse ja ohtlikesse teguritesse. Negatiivne suhtumisega vangidesse muudetakse vangla kord enda jaoks õiguslikuks/moraalseks ja vanglat vaadeldakse, kui korra sümbolit, mis kaitseb ühiskonda.⁵

USA vanglatöötajate subkultuuri uurija Kauffman (1988) leidis, et vanglatöötajate subkultuuri kujunemisel on olulist rolli mänginud nii vanglatöö eraldatus muust

¹ Pollock, J.M. 2007. Ethical Dilemmas and Decision in Criminal Justice. USA. Thomson & Wadsworth, 420.

² Liiv, M-L. & Hanni, E. & Annist, A. 2006. Valvurite rikkumisi (sh korruptsiooni) soodustavad tegurid vanglas. Justiitsministeerium. Tallinn, 9.

³ Pollock, J.M. 2007. Ethical Dilemmas and Decision in Criminal Justice. USA. Thomson & Wadsworth, 421.

⁴ Pollock, J.M. 2007. *op. cit.*, 424.

⁵ Laine, M. 1997. Sissejuhatus kriminoloogiasse ja hälbiva käitumise sotsioloogiasse. Eesti Riigikaitse Akadeemia. Tallinn, 124.

maailmast kui teistest institutsioonidest, kindlasti ka tööaeg, töö iseloom/iseärasused ning institutsiooni arhitektuur.

Kuigi üldiselt leitakse, et vanglaametnike suhtumine kinnipeetavatesse on negatiivne, tuleb siiski rõõmuga nentida, et tegelikult pööratakse vanglas meelsamini tähelepanu kinnipeetavate kohtlemisele ehk nendega verbaalsel teel konfliktide lahendamisele, kui üritatakse probleeme jõu ja võimuga lahendada.

Tihti peale on igal töötajal individuaalselt palju positiivsemad seisukohad kinnipeetavate suhtes kui see tegelikult töötajate nn kirjutamata reeglites kajastub.¹

Kauffman kirjeldas vanglaametnike subkultuuri norme ehk kirjutamata reegleid järgmiselt:

- ***Alati mine appi teisele ametnikule*** – mis oma olemuselt on meeskonna tööd tugevdav ja seetõttu vajalik norm töötajate seas.
- ***Ära tassi narkootikume*** – see keeld on määratud tagama töötajate ohutust ning vastupidisel korral annab tegelikult „relvad“ kinnipeetavatele.
- ***Ära ole reetur***, mis tähendab oma olemuselt seda, et ära ole kunagi konflikti korral kinnipeetava(te) poolt. Tegemist on subkultuurse normiga, mis eksisteerib ka kinnipeetavate kirjutamata reeglistikus, kus vihatakse seda, kes avaldab meie informatsiooni teistele.

Kauffman leidis, et see norm kätkeb eneses veel kahte normi: kunagi ei tohiks anda informatsiooni, mis tuleneb töötajalt, kinnipeetavale ja kunagi ei tohiks teha koostööd uurimisasutustega, kui see puudutab kolleegi hukkamõistu st, et ei tohiks tunnistada kohtus, kuidas teine töötaja kohtles kinnipeetavat.

- ***Ära tembelda kolleegi halvaks kinnipeetavate ees*** – see reegel rakendub juhtudel kui üks töötaja on teadmatuses käitunud valesti vms. Kolleegi halvustamisega kinnipeetavate ees riskitakse aga sama töötaja edaspidise tööalase efektiivsusega ehk autoriteediga kinnipeetavate silmis. Lisaks õõnestatakse ka töötajate vastastikust solidaarsust.
- ***Alati, kui toimub vaidlus/diskussioon kinnipeetava ja töötaja vahel, eelista kolleegi.*** Mitte ainult ei tohiks kritiseerida kaastöötajat kinnipeetavate ees, vaid vajaduse korral tuleks ka tema poolele asuda ja liituda kolleegiga kui näete, et temaga püüab vaielda kinnipeetav ning kolleegil on antud olukorras raske.
- ***Ei tohiks olla liiga poolehoidev kinnipeetavate suhtes***, sest taoline (liigsümpaatne) suhtumine võib muuta või nõrgendada asutusesiseseid norme.
- ***Alati eelistada formaalseid sanktsioone mitteformaalsetele sanktsioonidele***, st et alati tuleb toetada legaalseid karistamisvõimalusi kinnipeetavate omakohtu soodustamise asemel.
- ***Tuleb alles hoida ja säilitada solidaarsust teiste väliste gruppide suhtes***, selle all peetakse silmas politseid ja teisi sotsiaalselt aktsepteeritud gruppe, ka ühiskonda tervikuna.

¹ Pollock, J.M. 2007. Ethical Dilemmas and Decision in Criminal Justice. USA. Thomson & Wadsworth, 425

- ***Näita positiivset tähelepanu oma kaastöötaja suhtes***, see tähendab, et kunagi ei tohiks jätta kolleegi üksi mingit probleemi lahendama, samuti ei tohiks jätta kunagi oma tööd lõpuni tegemata ega teisele töötajale lõpetada.¹

Näidete ja aruteluteemadena vt lisa 9

¹ Pollock, J.M. 2007. Ethical Dilemmas and Decision in Criminal Justice. USA. Thomson & Wadsworth, 424-425.

KASUTATUD KIRJANDUS

1. **Aarino, A.** 1996. *Õiguse tõlgendamise teooria*. Tallinn. Õigusteabe AS Juura.
2. **Aavik, T & Keerus, K** j.t. 2007. *Eetikakoodeksite käsiraamat*. Tartu Ülikooli eetikakeskus. Tartu.
3. **Askur, A.** 2006. *Nudistid. Me võime igal pool alasti olla*. Eesti Päevaleht Online. 26.05.2006. <http://www.epl.ee/artikkel/321890> 02.07.2007.
4. *Avaliku teenistuse seadus*. 25.01.1995. – RT I 1995, 16, 228, RT III 2007, 34, 274
5. **Blackburn, S.** 2002. *Oxfordi filosoofialeksikon*. Oxford University Press.
6. **Farall, S & Calverley, A.** 2006. *Understanding desistance from crime: Theoretical directions in resettlement and rehabilitatsioon*. UK by Bell & Blain Ltd. Glasgow.
7. *Filosoofia leksikon*. 1985. Eesti Raamat. Tallinn.
8. **Ginter, J. & Laos, S. & Sootak, J.** 2002. *Eesti karistuspoliitika: üleminek totalitaarriiklikust õigusriiklikku kriminaalõigusesse*. Tartu Ülikooli õigusteaduskond.
9. **Ginter, J. & Kruusamäe, M. & Sootak, J.** 2004. *Eesti karistuspoliitika vabaduskaotuslikud karistused. Üleminek totalitaarriiklikust karistusõigusest õigusriiklikku karistusõigusesse*. Juura. Tallinn.
10. **Gräzin, I.** 1990. *Jeremy Bentham*. Olion. Tallinn.
11. **Ilm, U.** 1999. *Süüdimõistetute kriminaalne subkultuur slängis ja tätoveeringutes*. Magistritöö. Tallinna Pedagoogikaülikool. Tallinn.
12. **Ilm, U. & Tender, T.** 2003. *Trellide ja luku taga: sissevaade Eesti kinnipeetavate 20. sajandi slängi*. Atlex. Tartu.
13. *Eesti vanglasüsteemi ja kriminaalhoolduse aastaraamat*. 2006. Justiisministeerium. Tallinn.
14. *Eetika: interdistsiplinaarsed lähenemised*. 2006. Tartu Ülikooli eetikakeskus. Tallinn.
15. **Ellonen, E.** 2002. *Eetika ja politseitöö*. Sisekaitseakadeemia. Tallinn.
16. *Euroopa vanglareeglistik*. 2006. Euroopa Nõukogu Ministrite Komitee. Vastu võetud ministrite komitee 11. jaanuaril 2006 ministrite asetäitjate 952. kohtumisel.
17. *Karistusseadustik*. 6.06.2001. – RT I 2001, 61, 364, RT I 2007, 45, 320
18. **Kass, M.** 2007. *Nael läbi käe ja näpitsatega ninast kinni*. SL Õhtuleht. 19.05.2007. <http://www.sloleht.ee/index.aspx?id=230436&q=nael%20läbi%20käe%20ja%20näpitsatega%20ninast%20kinni> 27.06.2007.
19. **Kerner, G.** 1996. *Kolm kuulsat filosoofi: Mill, Kant, Starte*. AS Kuldsulg.
20. *Kinnipeetava individuaalse täitmiskava koostamise ja rakendamise juhend*. 29.11.2000. – RTL 2000, 126, 2014, RTL 2007, 18, 279
21. *Kinnipeetavale õppimise eest tasu maksmise määrad ning tasu arvutamise ja maksmise kord*. 28.06.2007. – RTI, 10.07.2007, 45, 321.

22. **Koorits, V.** 2007. *Poepidajad on hädas karistuspiiri alla jäävate vargustega.* Postimees 19.11.2007.
http://www.postimees.ee/191107/esileht/siseuudised/296353_foto.php#33
23. **Korruptsioonivastane seadus.** 27.01.1999. – RT I 1999, 16, 276, RT I 2007, 24, 126
24. **Kriminaalmenetluse seadustik.** 12.02.2003. – RT I 2003, 27, 166, RT I 2007, 44, 316
25. **Laanemäe, A.** 2000. *Eetika alused.* TTÜ Kirjastus. Tallinn.
26. **Laine, M.** 1997. *Sissejuhatus kriminoloogiasse ja hälbiva käitumise sotsioloogiasse.* Tallinn. Eesti Riigikaitse Akadeemia.
27. **Lang, K.** 2003. *Vanglateenistus: teine muudetud triikk.* Sisekaitseakadeemia. Tallinn, 8.
28. **Lill, A.** 1996. *Aristoteles. Nikomachose eetika.* Võrguteavik.
<http://www.ut.ee/klassik/aristoteles/nikomachos/>, X raamat.
29. **Masing, K.** 2007. *Nudistid saavad Piritall 180 meetrit randa.* Eesti Päevaleht Online. 08.06.2007. http://www.epl.ee/artikkel/389021_02.07.2007
30. **Narski, I.** 1979. *I. Kant : elu ja tegevus.* Tallinn. Eesti Raamat.
31. **Pojman, L.P.** 2005. *Eetika: Õiget ja väärast avastamas.* Eesti Keele Sihtasutus. Tallinn.
32. **Pollock, J.M.** 2007. *Ethical Dilemmas and Decisions in Criminal Justice.* Thomson & Wadsworth. USA.
33. **Puiatu Erikoolis mässasid kasvandikud.** 23.04. 2006. Eesti krimiuudiste portaal.
<http://www.krimi.ee/index.php?s=Puiatu+Erikool&x=28&y=6> 27.06.2007.
34. **Sootak, J.** 1997. *Kriminaalpoliitika.* Juura. Tartu Ülikool.
35. **Sootak, J & Pikamäe, P.** 2001. *Kriminaaltäitevõigus.* Ilo. Tallinn.
36. **Sootak, J.** 2003. *Karistusõiguse alused.* Kirjastus Juura. Tallinn.
37. **Sootak, J. & Pikamäe, P.** 2004. *Karistusseadustik: kommenteeritud väljaanne.* Tallinn. Kirjastus Juura.
38. **Tallinna Vangla põhimäärus.** 6.12.2001. – RTL 2001, 133, 1929, RTL 2007, 74, 1274
39. **Tiko, A. & Pints, P.** 1997. *Inimkäsitlused ja eetika sotsiaaltöö lähtekohana.* Tallinna Pedagoogikaukool. Tallinn.
40. **Tuulik, M.** 1997. *Eetika, moraal, kõlblus.* Riiklik Eksami- ja kvalifikatsioonikeskus. Tallinn.
41. **Tuulik, M.** 2002. *Eetika ja moraal.* Kirjastus ILO. Tallinn.
42. **Vangistusseadus.** 14.06.2000. – RT I 2000, 58, 376, RT I 2006, 63, 466
43. **Vangistuse ja eelvangistuse täideviimise üle järelevalve korraldamise määrus.** 1.04.2003. – RTL 2003, 45, 658, – RTL 2007, 18, 280
44. **Vangla sisekorraeskiri.** 30.11.2000. – RTL 2000, 134, 2139, RTL 2007, 82, 1399
45. **Veimer, J.** 1990. *Eetikast.* Kirjastus Valgus. Tallinn.
46. **Vääri, E & Kleis, R.** 2006. *Võõrsõnade leksikon.* Valgus. Tallinn.

Avaldamata allikad

1. **Aus, M.** 2006. *Vanglas kujunenud lähisuhted kinnipeetavate isikute ja ametnike vahel*. Lõputöö. Sisekaitseakadeemia. Tallinn.
2. **Koitla, M.** 2005. *Jõu kasutamine vanglas Tallinna Vangla näitel*. Lõputöö. Sisekaitseakadeemia. Tallinn, 22-23.
3. **Kruusamaa, T.** 2004. *Kinnipeetavate karistusaja planeerimine Murru Vangla näitel*. Lõputöö. Sisekaitseakadeemia. Tallinn.
4. **Liiv, M-L. & Hanni, E. & Annist, A.** 2006. *Valvurite rikkumisi (sh korruptsiooni) soodustavad tegurid vanglas*. Justiitsministeerium. Tallinn.
5. **Mardim, M.** 2005. *Šokivangistus*. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikooli Õigusinstituut. Tallinn.
6. **Mälk, E.** 2006. *Sotsiaaltöö diskursus vangla kontekstis: Murru Vangla näitel*. Magistritöö. Tallinna Ülikool. Tallinn.
7. **Punn, C.** 2005. *Vangla sotsiaalosakonna, vangistusosakonna ja julgeosakuosakonna koostöö probleemidest*. Magistritöö. Tallinna Ülikool. Tallinn.
8. **Tamm, A.** 2006. *Individuaalse täitmiskava rakendamine Ämari Vanglas*. Lõputöö. Sisekaitseakadeemia. Tallinn.
9. **Uulimaa-Margus, U.** 2001. *Naiskinnipeetavate arengulood ning hinnangud vangistuse mõjust edaspidisele elule ja suhetele lastega*. Bakalaureusetöö. Tallinna Pedagoogikaülikool. Tallinn.
10. **Uulimaa-Margus, U.** 2004. *Vangide hinnangud ja arvamused kasvukeskkonna ning vangistuse mõjust nende elule*. Magistritöö. Tallinna Pedagoogikaülikool. Tallinn.

Soovituslik kirjandus

1. **Aavik, T & Keerus, K** j.t. 2007. *Eetikakoodeksite käsiraamat*. Tartu Ülikooli eetikakeskus. Tartu.
2. **Pojman, L.P.** 2005. *Eetika: Õiget ja väärast avastamas*. Eesti Keele Sihtasutus. Tallinn.
3. **Pollock, J.M.** 2007. *Ethical Dilemmas and Decisions in Criminal Justice*. Thomson & Wadsworth. USA.

LISA 1

AVALIKU TEENISTUSE EETIKAKOODEKS¹

1. Ametnik on kodanik rahva teenistuses.
2. Ametniku tegevuse aluseks on ametivandes sätestatud austus Eesti Vabariigi põhiseaduse vastu.
3. Ametnik järgib oma tegevuses kodanikelt mandaadi saanud poliitikute õiguspäraselt väljendatud taht.
4. Avalikku võimu tohib kasutada ainult avalikes huvides.
5. Avaliku võimu teostamine toimub alati seaduse alusel.
6. Avaliku võimu teostamisega käib alati kaasas vastutus.
7. Avaliku võimu teostamine on reeglina avalik tegevus.
8. Ametnik peab avalikes huvides valmis olema ka ebapopulaarsete otsuste tegemiseks.
9. Avaliku võimu teostaja püüdleb võimalikult laia kodanike osavõtu poole võimu teostamisest.
10. Ametnik allutab oma tegevuses ametkondlikud huvid alati avalikele huvidele.
11. Ametnik peab oma tegevuses olema poliitiliselt erapooletu.
12. Ametnik lähtub otsustamisel avalikest ja üldarusaadavatest kriteeriumidest.
13. Ametnik hoidub ka näiliku olukorra loomisest, mis võib seada kahtluse alla tema erapooletuse ja asjade käsitlemise objektiivsuse.
14. Ametnik peab tema kätte usaldatud varaga ümber käima säästlikult, otstarbekalt ja heaperemehelikult.
15. Ametnik kasutab ametikohustuste läbi teatavaks saanud informatsiooni ainult avalikes huvides.
16. Avaliku võimu teostajat iseloomustab ausus ning austus avalikkuse ja kaastöötaja vastu.
17. Ametnik on inimestega suheldes viisakas ja abivalmis.
18. Ametnik on väarikas, vastutustundlik ja kohusetundlik.
19. Ametnik kindlustab pideva enesetäiendamisega endast parima andmise avalikus teenistuses.
20. Ametnik aitab igati kaasa ülaltoodud põhimõtete levikule.

¹ Avaliku teenistuse seadus. – RT I 1995, 16, 228

LISA 2

Poepidajad on hädas karistuspiiri alla jäävate vargustega¹

19.11.2007. Vahur Koorits, „Postimees”.

Riigikogu õiguskomisjon tuleb peagi välja ettepanekuga, millega muudetakse taas kriminaalkorras karistatavaks alla 1000-kroonised vargused, sest turvafirmade ja poodnike sõnul on varastel tekkinud karistamatuse tunne.

15. märtsil jõustus justiitsministeeriumi koostatud seadusemuudatus, mille järgi on korduvad, alla tuhandekroonised pisivargused väärteod, mida karistatakse kuni 18 000-kroonise rahatrahvi või kuni 30-päevase arestiga.

Seni pidid selle summa eest kaupu varastanud teistkordsel vahelejäämisel arvestama juba kriminaalmenetlusega. Justiitsministeerium teatas tollal, et selline muudatus on vajalik sest pisivargustega tekitatud kahju on väiksem kui kulu, mida selle menetlemine riigile tekitab.

Kaupmehed mures

Seadusemuudatus tõi aga omakorda poeomanike sõnul kaasa varaste karistamatuse tunde kasvu, sest tihti oli tegemist narkomaanidega, kes trahve ära ei maksnud ning keda arestimajadesse ka ei pandud.

Hiljuti nõudis Eesti Kaupmeeste Liit seetõttu siseministeeriumilt ja justiitsministeeriumilt alla 1000-krooniste varguste uuesti kriminaliseerimist. Põhjuseks toodi, et pärast pisivarguste dekriminaliseerimist on varguste ja röövimiste arv poodides kasvanud poole võrra.

«Probleem ei ole niivõrd poevarguste kriminaliseerimises, kuivõrd selles, kas kauplustevargustega tegeldakse või mitte,» selgitas kaupmeeste liidu tegevdirektor Marika Merilai.

Vargus on Merilai sõnul ikka vargus hoolimata sellest, kas summa on 10 või 25 või 1000 krooni. «Karistus olgu aga vastavalt sellele, kas tegu oli esmakordne, korduv, tellimustöö või miski muu,» lausus ta.

Justiitsministeerium pisivarguste uuesti kriminaliseerimist mõistlikuks ei pea, küll oli kaupmeeste ja turvameeste murede suhtes oluliselt mõistvam riigikogu õiguskomisjoni esimees Ken-Marti Vaher.

¹ Koorits, V. 2007. Poepidajad on hädas karistuspiiri alla jäävate vargustega. Postimees 19.11.2007. http://www.postimees.ee/191107/esileht/siseuudised/296353_foto.php#33

«Sel nädalal (s.t eelmisel nädalal – toim) arutasime tekkinud olukorda õiguskomisjonis eri osapooltega ning nüüd hakkame ette valmistama seaduseparandust, mis pakub muudatuse praegusse olukorda,» lausus Vaher.

Vaher arvas, et märtsis kehtimahakanud seadusemuudatuse eelset olukorda pole mõtet samal kujul taastada. Kiüll aga võiks tema hinnangul kriminaalkorras karistada neid paadunud vargaid, kes on ühe aasta jooksul korduvalt vargusega vahele jäänud, isegi kui summad on alla 1000 krooni.

Seadus võimaldab aresti

Õiguskomisjoni aseesimees Kalle Laanet, kes oli tüli põhjustanud seadusemuudatuse ettevalmistamise ajal siseminister, polnud aga pisivarguste taaskriminaliseerimisega nõus.

«Pisivarguste kriminaliseerimine ei aita, sest probleem on laiem,» leidis ta.

Laaneti sõnul tuleb kogu karistuspoliitika ja muud võimalikud meetmed niisuguste juhtumite valguses üle vaadata, et mõjutada ühiskonda õiguskuulekale käitumisele. Vaid pisivargustega eraldi pole endise siseministri arvates praegu mõtet liiga palju tegelda.

Samas nõustus Laanet justiitsministeeriumi seisukohaga, et alla 1000-kroonise pisivarga kriminaalprotsess läheb maksma palju rohkem, kui on vargusega tekitatud kahju.

«Kui 500 krooni suuruse varguse eest saadetakse inimene vanglasse, siis kui ta välja tuleb, on tal kriminaalkurjategija märk küljes,» tõdes ta.

Seadus võimaldab lisaks trahvile pisivarguse eest mõista ka kuni 30-päevast aresti, kuid seda kasutatakse arestimaja kohtade nappuse tõttu harva.

Vaheri sõnul pole õige, kui inimene saab kalkuleerida, et pidevalt kuni tuhande krooni eest varastades ta kriminaalkaristust ei saa, vaid äärmisel juhul istub arestimajas.

Merilai lisas, et pisivarguste probleemi lahendamiseks tuleks kaaluda kõiki võimalusi, sealhulgas karistusi, millele lisaks trahvidele ja arestidele võiks lisanduda ühiskondlik töö või poodides viibimise keeld.

Arvamus

Ain Taube, Selveri kaubandusketi juhataja:

Ka meil on varguste arv kasvanud ligikaudu 50 protsenti, kuid peast ei oska ma täpset arvu öelda. Ühed ja samad tüübid varastavad ja tunnevad end suhteliselt karistamatult.

Meile tähendab see oluliselt lisatööd ja suuremat kahju. Täpset kahjusummat on samuti raske öelda, sest kõiki vargusi ju ei avastata.

Olukorra lahendamiseks tuleks karmistada seadusi, sisuliselt tuleks naasta sinna, kus olime enne. Samas on raske öelda, kas (riigikogu liikme Ken-Marti) Vaheri seaduseparandus suudab olukorda päästa.

See kindlasti muudab olukorda, aga kas see vähendab vargusi endisele tasemele, seda on raske öelda. Mitmekordse varastamise kriminaliseerimine mõjutab kindlasti elukutselisi vargaid.

Samal ajal on säärast seadus ikka väga vaja, muidu poleks kaupmehed ja turvafirmad sellist avaldust teinud.

Mis puudutab riigi seisukohta, et pisivarguste menetlemine on liiga kulukas, siis miks peaksid erafirmad selle kulu enda peale võtma, et riik saaks kokku hoida.

Teine tahk on, et miks ühiskond peaks sallima sellist käitumist ja varaste karistamatuse tunnet.

Kaupmehed nõuavad meetmeid

Kaupmeeste Liit ja Eesti Turvaettevõtete Liit edastasid 6. novembril siseminister Jüri Pihlile ja justiitsminister Rein Langile pöördumise, milles nõudsid lisaks alla 1000-krooniste varguste uuesti kriminaalkorras karistamisele ka õigust hoida karistatud vargaid poodidest eemal.

«Ühtlasi soovitatakse algatada seadusemuudatus, mis võimaldaks sarnaselt paljude teiste Euroopa riikidega piirata ning monitoorida elektrooniliselt süüdimõistetud varaste liikumist kaubandusasutustes,» teatasid kaupmehed ja turvatöötajad.

Näite niisugusest vargusevastasest meetmest võib leida Suurbritanniast, kus crasbo-nimelise karistuse üks liik on keeld siseneda poodidesse, kusjuures keeluala võis olla päris lai, hõlmates kõiki poode Inglismaal ja Walesis.

Püüdke leida vastused:

1. Miks peeti vajalikuks alla 1000 kroonine vargus dekriminaliseerida, millist eesmärki see ühiskonnas täidab/täitis?
2. Kas seaduse rakendumine osutus õiglaseks? Palun põhjendage oma arvamust.
3. Milline on Teie arvates õiglasem/parem lahendus?

LISA 3

VÄÄRTUSTE ÜLESANNE¹

1. Reasta järgnevad väärtused tähtsusjärjekorda nii, et Sinu jaoks tähtsaim väärtus oleks esimesel kohal ja põhjenda, miks Sa nii tegid.
2. Peale seda läbi oma koostatud nimekiri uuesti ja reasta antud väärtused vastavalt nagu Sa arvad, et suurem osa inimesi need reastaks.
3. Võrrelge oma ülesande tulemust kaasüliõpilaste tulemustega.

saavutused;	edu;
sõprus;	loomevõime/loovus;
võim;	teadmised;
altruism;	rikkus;
tervis;	kohustused;
tunnustus;	armastus;
autonoomia;	elutarkus;
ausus;	emotsionaalne heaolu;
usk(religioon);	lojaalsus;
ilu;	perekond;
õigus;	tänulikkus;

¹ Pollock, J.M. 2007. Ethical Dilemmas and Decision in Criminal Justice. USA. Texas State University. Thomson & Wadsworth, 15.

LISA 4

Puiatu erikoolis mässasid kasvandikud¹

Krimi.ee 23.04.2006.

Viljandi politsei sai laupäeva õhtul väljakutse Puiatu Erikooli, kus kasvandikud olid määratsema hakanud. Krimi.ee-ga vestelnud noorukid tunnistasid, et mässasid enamjaolt igavusest.

Puiatu erikooli korrapidaja palus laupäeva õhtul kell 23 politseilt abi, kuna kaks kooli kasvandikku läksid omavahel näaklema. Sündmuskohale saadetud patrull teatas aga veerand tundi hiljem, et kooli on vaja suuremaid politseijõude, kuna üksikust korrariikumisest oli kujunenud üldine määratsemine. Poisid lõhkusid kooli kolmandal korrusel asuva magamisruumi sisustust, uksi ja aknaid ning lõhutatud akendest loobiti välja mööbliesemeid. Politsei saatis sündmuskohale lisaks 26 politseiametnikku, kes saavutasid peagi määratsejate üle kontrolli. Politseioperatsiooni käigus selgus, et kolm poissi olid eelnevalt omavoliliselt koolist lahkunud. Neist kaks pidas politsei peagi kinni ning kolmas tuli ise kooli tagasi. Politseisse toimetati kuus noormeest. Neli neist pidid seletusi andma ning hiljem viidi nad kooli tagasi. Kaks koolist omavoliliselt lahkunud poissi, kelle politsei kinni pidas, paigutati kuriteos kahtlustatavatena esialgu 48 tunniks arestimajja. Ühe poisi viis kiirabi Viljandi haiglasse, kuna ta oli laamendamise käigus kergelt kätt vigastanud. Puiatu erikooli direktor Toivo Luik ütles Krimi.ee-le, et määratsemise käigus lõhuti üle kahekümne akna, umbes sama palju siseukse klaase ning purustati 6 siseust. Puiatu erikooli avalduse põhjal alustati kriminaalmenetlust avaliku korra rasket rikkumist käsitleva paragrahvi alusel.

Krimi.ee käis Puiatus kohal ning vestles laamendamisest osa võtnud noormeestega. Põhiliselt nimetasid noormehed, kelle vanus jäi 10-17 eluaasta vahele, mässamise põhjuseks igavust. Samuti ei olnud noormehed rahul toiduga.

¹ Puiatu erikoolis mässasid kasvandikud. 23.04. 2006. Eesti krimiuudiste portaal. <http://www.krimi.ee/index.php?s=Puiatu+Erikool&x=28&y=6> 27.06.2007

Nael läbi käe ja näpitsatega ninast kinni¹

Martti Kass 19.05.2007. "SL Õhtuleht".

RÄIGE NALI: Puiatu koolipoisid piinavad kaamera ees oma kaaslast. Võigast toimingut saadab naer.

Veebikeskkonnas levivad aprillist saati šokeerivad videod Puiatu erikooli õpilastest, kes piinavad oma eakaaslast. Naljavihiks, öeldakse. Kooli direktor on asja uurimiseks palunud politsei abi.

Populaarses videote jagamise portaalis Youtube.com on juba 25. aprillist näha neli lühikest koduvideot, milles Puiatu erikooli noored piinavad võikalt üht oma kaaslast. Kui kahel videol näib, et piinatav noormees teeb filmitavaid asju vabatahtlikult kaasa, siis kolmandal hoitakse teda kinni ning poiss palub piinajatel lõpetada.

Foto: Youtube.com

<http://www.sloleht.ee/index.aspx?id=230436&q=nael%20läbi%20käe%20ja%20näpitsatega%20ninast%20kinni>

Nael läbi käe

Ühel kahest räigemast videost on noormees asetanud käe lauale ning teine, noorem õpilane, lööb näpitsatega käenahast läbi naela. Pärast paari hoopi tõmbab noormees käe ära ning läbi naha tunginud naela juurest immitseb verd. Samal ajal on toas veel neli-viis noormeest, kes ropendavad ning naeravad.

"Läbi... Las ma lükkan läbi! Pane käsi tagasi," nõuab näpitsatega noormees, kui piinatav poiss keeldub ja tõmbab end eemale. "Eksperiment nael läbi käe. Eriti jõhker," tutvustab naerdes tegevust filmiv noormees.

"Anna ma tõmban näpitsatega välja," nõuab tangidega vehkiv poiss ja haarab piinataval kaaslasel käest. Kaamera ees tõmmatakse verine nael välja ning näidatakse seda kõva naeru saatel kaamerasse. Samuti näidatakse poisi veritsevat kätt.

"Järsku hakkasin valu tundma. Sa löid ju esimese paugu mööda," räägib piinatud noormees.

"Jumala lahe!" kiidab keegi kaamera tagant.

¹ Kass, M. 2007. Nael läbi käe ja näpitsatega ninast kinni. SL Õhtuleht. 19.05.2007.

<http://www.sloleht.ee/index.aspx?id=230436&q=nael%20läbi%20käe%20ja%20näpitsatega%20ninast%20kinni> 27.06.2007

Nina keerati kõveraks

Teisel videol hoiavad sama noormeest kinni kolm kaaslast ning taas on kohal näpitsatega poiss. Kõike üles filmiv noormees tutvustab kinnihoidjaid ja näpitsatega poissi. Seejärel haarab noor näpitsatega piinatava ninast kinni ning pigistab tugevalt. Kinnihoidav poiss karjub samal ajal ja üritab end lahti rebida. "Ära tee!" röögib pisarates poiss, kuni näpitsad lahti lastakse. "Ära lõuga!" käsutab samal ajal keegi kaadri tagant.

"Näita ninnut. Ah sa raisk, päris kõver on. Näe, nutab, need on mehe pisarad," kostub kaadri tagant mõnitamisi ning poisi pisarates nägu näidatakse lähiplaanis. Kolmandas videos kägistavad kaaslased sama noormeest, üritades teda teadvust kaotama panna. Neljas video on filmitud talvel ja sellel veeretatakse üks poiss tühjas tünnis väiksest mäest alla.

Filmiti tööõpetuseruumis

Kooli direktor Toivo Luik kinnitab, et on videotest teadlik ning need on filminud tõepoolest Puiatu erikooli õpilased koolikompleksi kõrvalhoones, kus poisid saunas käivad ning tööõpetusetunde saavad.

"Jah. Need on tõepoolest meie kooli õpilased ja ma käisin mõned päevad tagasi politseis avaldust tegemas. Politsei on videod lindistanud ja peaks alustama üsna varsti menetlust," ohkab direktor. Videod on tema sõnul tehtud eelmisel õppeaastal ning ilmselt ühe õpilase sülearvuti veebikaameraga.

Ükski videos osaleja direktori kinnitusel enam Puiatus ei õpi, kuid ta teab neid.

Kas piinatud noormeest sunniti kõike seda läbi tegema või osales ta tõesti vabatahtlikult, peab direktori sõnul selgitama uurimine. "See võib olla ühtpidi, aga võib ka teistpidi. Selge on see, et üle piiri on kõvasti mindud," lisas Luik.

Videotele saadi jälile tänu Viljandi noortevanglas töötanud inimestele.

Lõuna ringkonnaprokuratuuri Viljandi prokuröri abi Merike Tikk tunnistas, et menetlust alles alustatakse ning eelseks polnud veel selge isegi see, millise paragrahvi alusel asja menetletakse. Prokuröriabi meelest võib tegemist olla piinamisega.

Palun kommenteerige.

Mida soovite öelda/lisada antud artiklites kirjeldatud juhtumite kohta?

Millised väärtused/väärtushinnangud lubasid juhtumis kirjeldatud noormeestel vastavalt käituda?

LISA 5

Tsitaate aruteluteemaks ja mõtlemisaineks:

Nii kinnipidamisasutustes kui mujalgi võib juhtuda, et kehtivate reeglite vastu eksitakse, kuid oluline erinevus nende vahel seisneb selles, et kui teistes organisatsioonides ei too see isiksuse ellu suuri muutusi, siis kriminaalses subkultuuris käib kõik vastupidi. Eksinu lastakse hierarhiaredelil alla. Ta pannakse tõrjututega ühele astmele ja see toob kaasa palju ebameeldivusi.¹

Näiteks vangi kohta tahtlikult või juhuslikult öeldud sõna „allalastu“ tähendab kinnipeetavale halva inimese maine ülekandmist... Temale kleebitakse külge märk, mida on mõnikord võimatu maha võtta. Protsessi edasine kulg võib olla kriminaalse suunitlusega. Kinnipeetaval (nimetame teda allalastuks) jääb üle tõestada, kes ta tegelikult on. Alati ei piisa slängist või mitteverbaalsetest suhtlemisvahenditest, vahel tuleb kasutada ka muid vahendeid (nuga, teritatuid elektroodi jms). Siin peitubki uue kuriteo oht ja tavasuhetlemisprotsess võib asenduda kriminaalsega.²

Arvamus korrektsiooni eriala kaugõppe üliõpilase esseest: „Kuivõrd vajalik ja millistes küsimustes/olukordades on vajalik arvestada kinnipeetavate subkultuuri normidega.“

„Vahest on tark arvestada vangla kinnipeetavate subkultuuri normidega, et mingisuguseid võimalikke arenguid suunata meile sobivasse suunda, vältides võimalikke negatiivseid arenguid. See võib tuua üleüldises plaanis kasu ja liigsete pingete vältimist, mis aga omakorda soodustab vanglaelu turvalisust ja tõrgeteta tööd... Ma leian, et vanglaametniku suurim tarkus on konfliktsituatsioonide ära hoidmine ja vangla subkultuuri mõistmine, rõhutan, selle mõislik kasutamine aitab asjale ainult kaasa.

Vangla subkultuuri ja seaduse vaheline piir on õhkõrn ja ametnik peab tajuma kus on piir vastutulelikkuse ja ametniku ärakasutamise vahel. Tuleb olla leidlik ja kaval, et suhtlemises kinnipeetavatega saavutada vaimne tasand, mis tagab omavahelistes suhetes vanglale kasuliku positsiooni saavutamise aga ka kinnipeetavate õiguste ja võimaluste tagamise.

Olen arvamusel, et kui me tahame saavutada vanglatöös maksimumi siis ilma subkultuuri norme arvestamata on seda raske, praktiliselt võimatu teostada ja meie püüded võivad päris suure vastuseisu osaliseks saada. Subkultuuril nagu muudel kultuuridel on nii häid kui halbu omadusi ja tark oleks kasutada kasulikke neist vangla julgeoleku aga ka normaalse suhtlemise ja üksteise respektuuri huvides ära.“

Kas eeltoodud seisukoht on põhjendatud?

¹ Iim, U. 1999. Süüdimõistetute kriminaalne subkultuur slängis ja tätoveeringutes. Magistritöö. Tallinna Pedagoogikaülikool. Tallinn, 10.

² Iim, U. 1999. *op.cit*, 31.

Lisaks katkendeid korrektsiooni eriala kaugõppe üliõpilaste esseedest, mis olid kirjutatud teemal:

„Kuivõrd vajalik ja millistes küsimustes/olukordades on vajalik arvestada kinnipeetavate subkultuuri normidega.“

Palun kommenteerige alljärgnevaid situatsioone.

Mida arvate, kas nendes situatsioonides subkultuuri reeglitega arvestamine on põhjendatud? Kas nõustuse autorite arvamustega ja miks?

SIGARETTIDE JAGAMINE KINNIPEETAVATELE

Suitsetamine ja sigarettide puudumine kinnipeetavatel ja nende pöördumised vangla personali poole selles küsimuses on muidugi osa vangla subkultuurist ja iga ametnik lahendab selle juba oma eetika, moraali ja ka seaduses selleks ettenähtud sätete alusel. On juhuseid kus vaimsete hälvetega ekspertiisialuse kinnipeetaval suitsu puudumine ja sellest tekkiv hüsteeria ja lärm võivad ajada „pöördesse“ terve sektori, millest omakorda võivad tekkida juba tõsisemad julgeoleku probleemid, mida oleks targem ennetada ja mitte lasta tekkidagi.

* * *

Mingil määral võib eetiliseks pidada sellist olukorda kui on vaja arvestada üldist korra hoidmist vanglas. Näiteks, kui kinnipeetav on vaimselt ebastabiilne ja küsib suitsu.

Siis on otstarbekas see suits anda, et vältida ohtu, et teised kambrikaaslased omakorda tema märatsemise peale märatsema hakkavad.

* * *

Palju on olnud juhuseid kus kinnipeetav on kartsas juba 10 päeva. Tal puuduvad sigaretid, kohvi, tee ja palju muud. Kas te olete ennast kordki mõelnud tema olukorda, sulgeda ennast mõne ruutmeri peale ilma vajalike asjadeta. Tore on, kui ta ainult kisab ja karjub või lõhub ja märatseb. Hullem, kui ta pöörab selle kõik ise enda vastu ja püüab ennast vigastada või siis ähvardab enesetapuga. Kui me tunneme ja teame kinnipeetavat siis võime öelda kas asi on tõsine või mitte. Kui kinnipeetav mõtleb seda tõsiselt ja temaga on ka enne selliseid probleeme olnud siis oleks meie töö see ära hoida. Ei saa me siin lähtuda ametijuhendist ega seadusandlikest aktidest, mis kartsas lubatud või keelatud, vaid peame lähtuma olukorrast ja otsustama, mis hetkel on parem. Kui küsimus on ühes suitsus siis ma arvan, et me peaks selle ühe suitsu talle ohverdama. Kindlasti peaks rääkima ka korrapidajaga ja teavitama, ka oma käitumisest, et ei tekiks ootamatusi.... Kinnipeetavate elu on raskem, kui meie elu. Meil on ühed ettekirjutused aga neil on peale meie ettekirjutuste ka omad reeglid.“

* * *

Üheks levinuimaks kinnipeetavate“ premeerimisvahendiks“ on teatud teenete eest suitsude andmine. Eriti agaralt armastavad seda teha just julgeoleku töötajad, et saada neid huvitavat informatsiooni vangide käest. Minu arvates on see ebaeetiline.

* * *

Üks subkultuuri reegel on kinnipeetavatest töötajate premeerimine sigarettidega, peale seda, kui nad on oma töö ära teinud. Kas ma peaks seda tegema ainult sellepärast, et see on nende subkultuuri osa? Minu arvamus on, et kui kinnipeetavaid on vaja sigarettidega premeerida, kas siis hea töö või mingite muude teenuste eest jäägu see julgeoleku töötajate otsustada.

* * *

Olen teadlikuks saanud ka mõnedest vanadest kirjutamata reeglitest vanglaametnike ja kinnipeetavate vahel, näiteks ametnike ruumide koristamise eest kinnipeetava tasustamine suitsudega. ...Koristajad on lihtsalt täitnud oma tööülesandeid ja pean seda ka õigeks, sest oma töö eest saavad nad ka palka, nii et eraldi tasustamist vangla n-ö põhilise „valuutaga“ pean valeks.

* * *

Sattus vanglasse ca 16 aastane viks ja viisakas noormees, kes ei teadnud vanglaelust ja subkultuurist midagi ega soovinud seda ka omandada. Käitus vanglaametnikuga ontlikult ja viisakalt. Võiks öelda, et paistis silma oma n-ö ebatavalise ja teistest vangidest erineva käitumisega. Valvurionule see muidugi meeldis ning ta premeeris poissi sigarettidega. Taoline ebaseaduslik ja mõtlematu tegu tõi aga meie poisile häda ja viletsust. Kaasvangid tembeldasid ta „kitseks“ ning ta hakkas lihtsalt peksta saama.

SLÄNGI JA SÕNAVARA KASUTAMINE VANGLAAMETNIKE POOLT

Meil vanglas on kinnipeetavate eluhoones neli korrust. Kui kinnipeetaval on vaja kuhugi minna (kooli, kirikusse, julgeolekusse, arstile jne) pean ta saatma liftiga esimesele korrusele, kust ta edasi toimetatakse. Aga ma ei või kunagi öelda, et ma lasen sind alla, sest „allalastul“ on siin oma kindel tähendus ja just mitte kõige positiivsem. Muidugi ma olen eksinud ja vahel öelnud, et lasen su alla, aga millele on alati vastatud, et ära mind alla küll lase. Seega kõige mõistlikum on end väljendada, et lasen su esimesele korrusele. Pisiasi, kuid neile on see oluline.

* * *

Kui olen kinnipeetavatega spordisaalis ja kui aeg on täis, siis teatan, et hakkame nüüd minema. Kinnipeetavad ikka küsivad, kuhu me lähme. Ei ole mõistlik öelda, et lähme tagasi vangi või siis koju minek. Kõige mõistlikum on end väljendada, et tagasi oma sektorisse.

Sellega ma tahan öelda, et alati pean natuke enne mõtlema mida ja kuidas öelda, sest on ju alati võimalik ühte ja sama asja väljendada mitut erinevat moodi.

* * *

Üks subkultuuri osa on näiteks släng. Igapäevatoos on huvitav olnud jälgida slängi kasutamist kinnipeetavate poolt. Olen enda jaoks püüdnud selgeks teha põhilisemad käibelolevad mõisted. See on nii huvipakkuv kui ka vajalik, sest erinevates olukordades võib selle mõistmine osutada vägagi vajalikuks... Kuid küsimus on, kas ametnik peaks ise kasutama slängi suheldes kinnipeetavatega. Leian, et ei peaks, see oleks kinnipeetavatega ühele tasemele langemine. Slängist arusaamist pean aga vajalikuks. Samas esineb mõnikord olukordi, kus humoorikas suhtumine slängi päästab pingeolukorra ega lase sündmustel kontrolli alt väljuda.

* * *

Kunagi ei tea, millest võib konflikt tekkida, sest tegu on ebastabiilsete ja tihti äärmustesse kalduvate inimestega. Tahestahtmata tuleb kinnipeetavat tähelepanelikult kuulata, sest kõnes kasutatakse vanglale nii omast subkultuurilist kõnet. Just siin ongi parimaks lahenduseks see, kui mõistetakse täpselt seda, mida öelda tahetakse. Kindlasti on sellisel juhul abiks, kui vanglaametnik žargooni valdab ja langeb hetkekski kinnipeetava tasemele. Tulemuseks võib olla rahumeelne kokkulepe ja suurema arusaamatuse vältimine.

* * *

Kindlasti väga keerulises olukorras tuleb kasuks, kui parima lahendusena eriolukorras tuleb kinnipeetava rahustamiseks langeda mõneks minutiks tema tasemele (sinatada, kasutada temale teadaolevat sõnavara) ning võtta istet (kui võimalik) seniks kui olukord stabiliseerub. Kindlasti arvestada kogu asjaolu ning ei tohi kunagi unustada, et naistöötaja on alati füüsilisest seisukohast nõrgem pool.

* * *

Igapäevases töös tuleb vanglatöötajal arvestada vanglaelaniku (vangi) pahameeleväljendustega ning siingi on hea, kui teed süütut nalja vanglateemal. Sellises situatsioonis võib trotslikkus muutuda muigavaks arusaamiseks, et ollakse nn "ühest ettevõttest". ... Kuid loomulikult tuleb selliste asjadega olla väga ettevaatlik, sest vanglaametnik ei tohi lasta end kompromiteerida ja mõnele võib meie huumor mõjuda punase rätikuna.

HIERARHIA PROBLEEM

Minule teadaolevalt ainus subkultuuri norm, millega on vaja vanglasüsteemis kindlasti arvestada on situatsioon kus vangla hierarhia tipus olev kinnipeetav ja sama hierarhia kõige alumisel astmel olev kinnipeetav ei sobi elama ühte kambrisse. Juhul, kui need kaks vastandit on paigutatud ühte kambrisse on probleemid vältimatud.

* * *

Kuna meil on kambersüsteem tekib tihti probleeme nn „allalastutega“ ja muidu kinnipeetavate hierarhias kõige madalamal pulgal olevate kinnipeetavatega, kellega kõrgemal positsioonidel olevad vangid ei taha ühes toas/kambris olla. Alati ja koheselt ei ole võimalik neid ümber paigutada ja nii võib tekkida sündmuste ahel, mille tagajärjel võib kinnipeetav ennast vigastata või on asjal hoopis letaalne tagajärg.

* * *

On teada, et pedofiile ja vägistajaid ei sallita ja nemad „lastakse alla“ esimesel võimalusel, seega peab ka nende puhul arvestama, kuhu nad paigutada, et nende julgeolek oleks tagatud.

* * *

Üks probleem on see kui pannakse ühte kambrisse liider ja allalastu. Vanglas töötades olen kogenud, et kogu info kinnipeetavate vahel liigub küllaltki kiiresti ja see, kes on uustulnuk saadakse teada juba tavaliselt mõne minuti jooksul, mil ta on jõudnud kambris viibida. Kui see uus kinnipeetav juhtub olema „allalastu“

pannakse ta tavaliselt kohe „suuskadele“, sest temaga ühes kambris viibimine on teistele häbistav, kuna nad võivad ka omale selle nime külge saada.

Kuid on ka teine võimalus, et teda hakatakse liidri poolt taga kiusama, kas siis pekstakse, sunnitakse tegema talle alandavaid või üle jõu käivaid asju, sh ka seksuaalne ärakasutamine. Sellepärast on vanglatöötajatel, kes tegelevad kinnipeetavate kambrisse komplekteerimisega vajalik teda, kes on kes ja keda kellega ühte kambrisse paigutada.

* * *

Samuti hierarhiast tulenev küsimus on ka näiteks kinnipeetavate kambrisene paigutus. Kambris toimub omamoodi võimuvõitlus „paremate“ voodikohtade pärast. Tavaliselt kujunevad kambris välja oma liidrid, kes hõivavad soositumad kohad. Kas võiks lubada kinnipeetavatel valida, kes kus magab? Paraku see nii on. Oma vanglatöö praktika jooksul olen kohanud vaid üht juhtumit, kus epilepsiahaige kinnipeetav paigutati vanglaametniku korraldusel kambris ümber alumisele narile.

* * *

Eks ikka arvestatakse keda kellega ühte kambrisse istuma pannakse. Kahe erineva jõugu liidrit ju keegi kokku ei pane...

* * *

Vangide subkultuuris on vägivald õigustatud vahend eesmärkide saavutamiseks. Ka see on üks oluline küsimus, kus tuleb arvestata kinnipeetavate subkultuuriga.

Lisaks vangide omavahelistele vägivaldajuhtumitele (mida tuleb vanglas küllaltki tihti ette ja mis tuleb julgeolekuosakonnal viia miinimumini), tuleb teinekord ette ka vanglaametnikele suunatud rüündeid.

Siin tuleb arvestata, et kinnipeetavate hulgas on rünne vanglaametniku vastu vägagi prestiiži tõstev tegu, millega väljendatakse oma vihkamist süsteemi ja selle esindajate vastu ja tõstetakse oluliselt mainet ja oma kohta hierarhias.

JA LISANÄIDE SUBKULTUURIGA ARVESTAMISE KOHTA

Eeluurimise all oli 16 aastane nooruk, kes oli ühes kongis samavanuse noormehega. Valvurite kõrva oli jõudnud kuulujutt, et antud noormees on kellegi vanglaametniku sugulane. Täpselt seda aga keegi ei teadnud ja siis otsustas üks valvurionu seda kõval häälel tollelt noormehelt küsida, nii et seda kuulsid ka kõrvalkongide vangid. Eeluurimise all viibiv noormees küll eitas sugulust, kuid kahtlus jäi püsima. Nii tehtigi selle noormehe elu põrguks, sest trellitatud maailmas on omad seadused ja arusaamad.

Millise subkultuuri reegli vastu eksiti?

LISA 6

Näide 1:

Katkend korrektsiooni eriala kaugõppe üliõpilase esseest: „Vanglaametnikud vastuolulistes situatsioonides ja valikutes”.

Mõne teenistuja, olenevalt sellest, millises osakonnas ta töötab, eesmärgiks on kinnipeetavale heade tegude tegemine (nt kaplan, sotsiaaltöötaja). Nemad on abistaja rollis vastupidiselt järelevalvele, kes on pigem karistaja rollis.

Ja kuna kinnipeetavad on kavalad, siis kipuvad nad sageli oma karistajate peale just neile kaebama. Tihti peale tulevad sotsiaaltöötajad ja lausa küsivad meie käest, et miks see või teine vang sai karistada....

Toon selle kohta näite. Sotsiaaltöötaja andis kambrisse kinnipeetavatele ajalehti, mis on täiesti normaalne ja seaduslik. Läbiotsimisel aga olid valvurid sunnitud seda vangi karistama nimelt tänu nendele ajalehtedele. Seda seepärast, et vang selle asemel, et lehti korralikult lugeda, rebis sealt pildid välja ja kleepis kambri seinad täis, mis järelevalve seisukohalt on keelatud tegevus. Vang seletas meile, et sotsiaaltöötaja andis need ajalehed ja ta ei pea neid tagasi andma jne – ühesõnaga õigustas ennast pugesdes sotsiaaltöötaja seljataha.

Hiljem selgus, et tõepoolest sotsiaaltöötaja ei tahtnud neid vanu ajalehti tagasi, et vang lugegu neid kaua tahab. Ta ei tulnud selle pealegi, et vangil tuleb pähe pilte seina peale kleepima hakata, vastasel juhul oleks ta vangi hoiatanud keelatud tegevuse eest.

Lisaülesanded:

Püüdke läheneda nii programmipersonali kui vanglaametnike eetilistest seisukohtadest.

Millega põhjendate, käitumise eetilistust/ebaetilistust. Arvestage ka teo võimalikke tagajärgi.

2005.a suvel pöördus vahistatu X vanglas töötava kaplani Y poole palvega kanda enda vangla isikuarvele raha, mis on vajalik dokumendi koopia eest maksmiseks. Y pöördus Vene Õigeusu Nikolai kiriku kõrgema vaimuliku Z poole ja küsis, kas viimane peab raha andmist kinnipeetavale õigeks. Z ütles, et see on jumalale meelepärane tegu ja andis kiriku kassast 100 krooni. Y lisas omalt poolt 50 krooni ja kandis raha (summas 150.- krooni) vahistatu X isikukontole.

X ostis 98 krooni ja 50 sendi eest erinevaid kaupu vangla kauplusest, ülejäänud raha jättis oma arvele.

Vangla viis kaplan Y suhtes läbi distsiplinaarmenetluse, mis jõudis järgmiste järeldesteni:

Vastavalt Vangla sisekorraeeskirja § 10 lg 5 võib vanglatöötaja kinnipeetavaga suhelda üksnes töösuhetest tulenevate tööülesannete täitmiseks. Eelneval kokkuleppel X arvele raha kandmine ei olnud Y tööülesannetega seotud. Y-ga käsunduslepingut ei lõpetatud ja piirduti vestlusega. Vangla kirjutas Y-i kirikule kirja, milles juhtis tähelepanu, et kinnipeetava arvele kirikukassast raha kandmine

oli vastuolus vangistuse eesmärkidega. Menetluse tulemustest teavitati vanglasüsteemi peakaplani.

Y oli lõpuni veendunud, et usklikuna ei olnud tal valikuvõimalust ja ta pidi kinnipeetava palvele vastavalt raha üle kandma. Mõne aja pärast lõpetati tema leping poolte kokkuleppel.

Kas kaplan käitus eetiliselt, kui kandis vahistatu isikuarvele raha?

ERIETTEKANNE nr. 6

ZZ. ZZ.2007.a.

09.02.2007.a. kell 13.53 teavitas vanemvalvur peavalvekeskust sellest, et kinnipeetav XXXX s. XXX.XXX.a. (karistatud KrK § 101 p 1, 8, § 195 lg 3 ja KarS § 274 lg 1 järgi, karistusaja algus XX.XX.XXXX. a, kannab eluaegset vanglakaristust), kambri LLLL tekitas ise endale tahtlikult tervisekahjustuse, olles teinud vasaku käe küünarliigese sisepinnale ca pooleteise cm pikkuse haava. Kinnipeetav XXXX enesevigastusest teavitas vanemvalvurit viimase kambrikaaslane. Vanemvalvuri sõnade järgi esialgu kinnipeetav keeldus meditsiinilisest abist.

Koheselt teavitatud antud vahejuhtumist valvemedikut.

Kui valvemedik jõudis kambri nr LLLL juurde, nõjatus eluaegset vabadusekaotust kandev kinnipeetav tualettruumi ukse juures vastu seinale, vereklompidega kaetud põrandal, ei kontakteerunud. Valvemedik kutsus kell 13.58 appi meditsiiniosakonna juhataja ja spetsialist-arsti. Objektivselt oli kinnipeetav teadvuseta, kontakt puudus, korises, vasema küünarvarre painutus pinnal küünarliigese välimisel serval lõikehaav pikkusega 1,5 cm, millest venoosne verejooks. Põrandal oleva verehulga alusel äge verekaotus – ca 1,5 liitrit. Verejooks peatatud esmalt rõhksidemega ja rajatud perifeerne veenitee. Kinnipeetav toimetatud meditsiiniosakonda kandetakil..

Enesevigastuse põhjuseks tõi kinnipeetav selle, et temale ei võimaldatud pikaajalist kokkusaamist abikaasa ja lapsega. Pikaajalise kokkusaamise keelamise põhjuseks oli aga intsident, kus antud päeval pikaajalisele kokkusaamisele saabunud eluaegset vabadusekaotust kandva kinnipeetava abikaasa isiklike esemete läbiotsimise käigus avastati viimase õlakoti küljesahtlist kilekotti pakituna sularaha (10 Eurot). Kuna aga eluaegset vabadusekaotust kandva kinnipeetava XXXX abikaasa NNNN on eelnevalt käinud vanglas pikaajalisel kokkusaamisel ning ka tänasel päeval teavitati kokkusaajat, milliste esemetega tohib vanglasse siseneda ning peapääsle paluti NNNN ära anda kõik keelatud esemed.

Kuna vabatahtlikult NNNN keelatud esete ära ei andnud ja sularaha leiti läbiotsimise käigus, siis vastavalt vanglas seisukohale on sellise teo toime pannud isiku maines vangla direktoril piisavalt alust kahelda. Lähtuvalt asjaoludest jäeti eluaegset vabadusekaotust kandva kinnipeetava pikaajaline kokkusaamine pereliikmetega ära. Antud intsidenti raames kogutud materjalide alusel võtab vanglas seisukoha kriminaalmenetluse alustamise suhtes.

Koheselt teavitatud antud juhtumist vangla juhtkonda.

Tegemist oli c-kategooria sündmusega.

Arutage juhtumit erinevatest aspektidest:

- 1) Kas oleks olnud õiglasem/ õigem, kui kinnipeetava abikaasa oleks lubatud kokkusaamisele, sest ta kaotas juba 10 eurot, mis võeti läbiotsimise käigus ära ja arvati riigi tuludesse, seega vanglas julgeolek oli kaitstud ning pikaajalise kokkusaamise võimaldamine peale antud intsidenti oleks ära hoitud kinnipeetava enesevigastamise?

- 2) Kas antud probleemilahenduse puhul ei olnud tegemist kinnipeetava perekonna n-ö „topelt karistamisega“, kus nad kandsid nii majanduslikku kui moraalselt kahju (10 eurot arvati riigi tuludesse ja pikaajaline kokkusaamine jäeti ära)? Oli otsus õiglane?
- 3) Kui vanglaametnikud kasutasid antud juhtumit võimalusena tüütule ja ebameeldivale kinnipeetavale „ära teha“, sest legaalseid võimalusi selleks tavaliselt ei teki, kuna kinnipeetav XXXX on haritud ja intelligentne ning teda „nurka suruda“ ei ole kerge. Kuidas arvate, kas sellisel juhul oli vanglaametnike otsus õigustatud?

Mõned nädalad enne vanglast vabastamist võimaldati kinnipeetav X sotsiaalprogrammi raames lühiajaline väljaviimine, kus tutvustati pikka vangistust kinnipeetavale elementaarseid sotsiaalseid oskusi, mida vabaduses võib vaja minna. Üheskoos külastati raamatukogu, avati kinnipeetavale panka arveldusarve jmt.

Meeldiva ja kasuliku päeva lõpetuseks kutsus kinnipeetav nii vangla sotsiaaltöötaja kui järelevalveametniku tagasihoidlikku restorani, kus soovis ise tasuda restoraniarve.

Mida arvate, kas on eetiline vastu võtta üks õhtusöök kinnipeetavalt? Kuidas antud olukorras reageerida, kui ta pakub seda heast südamest?

Näide 2:

„Igal neljapäeval käisid kinni peetavad isikud duši all, kuid seda ei teinud üks kinnipeetav, kelle kamber teatud aja pärast hakkas väljakannatamatult haisema ning kinnipeetav ise oli täiesti määrdunud. Kinnipeetav keeldus kambrist välja tulemast ning väitis, et kui ta sealt väljub siis ta tapetakse ...

Kui vanglaametnikud läksid kinnipeetava kambrisse ning üritasid temaga viisakalt vestelda, et viimane vabatahtlikult pesema läheks, seisis kinnipeetav seina küljest lahti kangutatud voodil, hoidis terariista hammastevahel, ühes käes metalltoru ja teises käes kivi ning andis märku, et vajaduse korral kasutab neid vahendeid enesekaitseks vanglaametnike vastu.

... vanglaametnikud olid end turvalisuse huvides varustanud kaitsekilpidega, kuna kinnipeetava poolt oli reaalne ründeoht olemas ning vanglaametnikud üritasid takistada tema teo lõpule viimist.

Kambrisse sisenesid neli vanglaametnikku, kellest esimesel oli kilp, mille pihta kinnipeetav kivi viskas ning seejärel metalltoruga vehkima hakkas. Lõpuks surusid vanglaametnikud kinni peetava isiku kilbiga nurka, kuid ka siis ei olnud ta veel nõus alla andma ning üritas terariistaga seina ja kilbi vahelisest praost torgata.

Lõpuks kinnipeetav väsis ning vanglaametnikel õnnestus ta voodilt alla tuua, käed raudu panna, riidest lahti võtta ning duši alla viia, kus vanglaametnikud ta puhtaks pesid ...”¹

Kas Teie arvates oli jõu kasutamine antud juhtumi korral õigustatud?

¹ Koitla, M. 2005. Jõu kasutamine vanglas Talinna Vangla näitel. Lõputöö. Sisekaitseakadeemia. Tallinn, 22-23.

LISA 7

Näiteid eetilise suhtumise kohta kinnipeetavatesse korrektsiooni eriala kaugõppe üliõpilaste esseedest: „Kuivõrd ja millistes olukordades on vajalik arvestada kinnipeetavate subkultuuri normidega“.

Näide 1:

„Paljudel vanglatöötajatel on negatiivne arvamus kinnipeetavatest, nad võtavad neid, kui hälvikuid. Vähe sellest, et kinnipeetavad on juba karistatud vabadusekaotusega, karistavad nad neid veel solvangute ja elementaarsete vajaduste piiramisega. Tegelikult loob see aga negatiivse ja kättemaksuhimulise suhtumise kinnipeetava ja vanglatöötajate vahele.“

Näide 2:

Viimaseks tahaks rääkida ametnike ja kinnipeetavate vahelistest suhetest. Tahame või ei, ikka kujuneb igas seltskonnas välja kas liider või liidrid. Kellega arvestatakse ja kelle meele järgi tahetakse olla. Mingil määral on isegi mõistlik ametnikul nn liidriga normaalseid suhteid hoida. Kui sa ikka suudad totaalselt kellegagi tüli minna siis kinnipeetavad oskavad imehästi ka teisi sinu vastu pöörata. See ei tähenda muidugi seda, et hakkad kellelegi mingeid privileege tegema. Aga pole ka mõistlik, et kui tead, kes on autoriteet ja nimelt hakkad teda norima ja vigu otsima, sest ta tundub ülbe. Kui ta vähegi millegagi eksib kohe teen ettekande, et tõestada seda, kes on tugevam. Kõige mõistlikum on ikka see, et tunned hästi seadust, tead, mida ja millal nõuda ning selleks on seaduslik alus.

Ülesandeid aruteluks:

Näide 3 :

Sisekaitseakadeemia vanglaametniku eriala õpilase essee teemal: „Manipuleerimine vanglas“.

Olen vanglasüsteemis töötanud üle seitsme aasta ning kinnipeetavate poolse manipuleerimisega kokku puutunud vahelduva eduga. Alljärgnev lugu juhtus minuga esimesel tööaastal vanglas.

Olin loonud endale ettekujutuse kinnipeetavatest, kui jõhkratest ja vägivaldsetest tüüpidest, kes esimesel võimalusel on valmis mind ründama. Mind pandi teostama järelevalvet kinnipeetava üle, kes tegi tööd vangla juurviljalaos. Minu üllatus oli suur, kui kinnipeetavaks osutus minu kujunenud arvamusele hoopis vastupidine tüüp. Esimesed töönädalad möödusid n-ö ametlikult – kõik käis määrustiku järgi ilma üleliigse omavahelise suhtlusega. Mõne nädala möödudes hakkas kinnipeetav rääkima endast, oma olukorrast ja et ta mõistab, miks ta vanglas on. Samas vaikselt proovis ta võita minu poolehoidu sellega, et hakkas rääkima, kui raske töö siin on nii vangidel kui valvuritel ja milliseid hirmsaid kurjategijaid leidub. Ühesõnaga rääkis ta kõike seda, mida mina tahtnuks kuulda. Umbes veel nädal ja see kinnipeetav teadis ka minu kohta peaaegu kõike. Endale märkamatult olin rääkinud talle enda elu-olust ja ikka tihedamini rääkis ta kui raske siin vanglas on, kuidas siin kõik üksteise peale kaebavad ja kedagi ei tohi usaldada.

Varsti olime kinnipeetavaga nii head „tuttavad“, et jõime koos kohvi selles laos, mida kinnipeetav tegi. Samas andis ta vaikselt kogu aeg mõista, kui raske siin

vanglas on ja et kogu raha läheb kohvi peale. Eneselegi ootamatult pakkusin, et kui vaja, võin ise kohvi tuua. Sellepeale kinnipeetav puikles vastu, et ei tohi, mind võidakse töölt kõrvaldada aga mina olin valmis siiski riskima. Järgmine kord juba jõime minu toodud kohvi. Varsti teatas ta juba varakult, et meie kohvi tagavara hakkab lõppema ja et seda oleks vaja täiendada ning minul ei olnud selle vastu midagi.

Ühel päeval tuli nagu muuseas jutuks, et mu autoraadio ei tööta ja peaksin endale vist uue ostma. Kinnipeetav laitis selle mõtte kohe maha: „Vaata, kus sa töötad! Kas sa ei tea, kuidas asjad käivad?” Vastasin, et ei tea ning ta seletas, et järgmine kord kui tuled võta automakk kaasa, tema teadvat inimest, kes selle ära parandaks ja ärgu ma üldse kartku. Need asjad käivad siin nii.... Oma kogenemastusest ei osanud ma midagi kahtlustada ja järgmine kord tulin koos automakiga. Kinnipeetav rääkis veel lugusid, kuidas kõik – kaasa arvatud ülemused talitavad siin nii. Mõne päeva möödudes sain oma remonditud autoraadio tagasi. Taas „kohvilauas” teatas kinnipeetav, et oleks vaja selle eest paar pakki suitsu elektrikule viia. Ma hakkasin vastu puiklema, et sellest küll mingit juttu ei olnud. Kinnipeetav ütles ka, et tema ka ei teadnud aga nüüd käiakse peale, et on vaja „maksta” ja teatas veel, et oli kõvasti hinnast alla tinginud. Nähes, et ma ei kavatse midagi ette võtta, teatas ta, et arveldab ise selle elektrikuga poepäeval arved, kui ma teda natukene suitsudega toetaks. Ega mul siis muud üle ei jäänud, kui igal päeval loovutada oma suitsupaki sisu. Kinnipeetav ikka vabandas ette ja taha, et sellist asja ei ole varem küll juhtunud, et nõutakse mingit tasu ning koos kirusime neid pätte ja kaabakaid siin vanglas.

Taas ühel päeval „kohvilauas” mainisin, et mu tuttav käib autokoolis ja kavatseb endale load teha. Sellepeale kinnipeetav teatas, et ärgu olgu loll ega mingu sinna autoregistrikeskusesse eksameid tegema, nagunii kukub läbi esimese korraga. Tema teadvat inimesi kelle kaudu saab asjad korda aetud palju lihtsamalt ja ühe päevaga. Samuti ütles ta, et tutvuse poolest teeb „sooduka” aga vaja oleks telefonikaarti, et inimesega täpselt kokku leppida. Sel hetkel mõtlesin, et see on hea pakkumine ja olin sellega päri. Kinnipeetav andis mõned numbrid ja ütles, et ma helistaks sinna ja lepiksin aja kokku. Inimesed olevat juba kursis ja ootavat minu kõnet. Samas kurtis kinnipeetav, et suitsudega on kehvasti ja kohvi oleks ka vaja. Ega mul ei saanud kahju olla inimese jaoks, kes oli nii palju head teinud minu heaks vangla müüride vahel.

Ma ei tea, millega see asi oleks lõppenud, aga mind viidi sealt laotöölt ära teise osakonda, sest seal olevat keegi lahti lastud ja inimest oli hädasti vaja. Ma olin pettunud, et mulle tehtud pakkumised ära langesid.

Umbes paar kuud hiljem, kui olin juba olukorraga leppinud, sain kokku inimesega, kes pandi minu koha peale sinna lattu. Tal oli käes ringkäigu leht, kogumaks allkirju teenistusest lahkumiseks. Hiljem ta rääkis, et langes selle sama kinnipeetava manipuleerimise ohvriks, kuna kinnipeetav lubas talle oma tuttava firmas hankida tasuva töö. Ta oli juba käinud nn töövestlusel, kohtunud oma „tulevase ülemusega”. Vastutasuks palus kinnipeetav tuua endale natuke alkoholi, mida saatis uus ülemus jõuludeks ja natuke raha. Aga hiljem selle kinnipeetava nõudmised aina kasvasid. Need ei olnud enam palved vaid nõudmised: „Vaata ennast, sa oled samasugune kurjategija nagu meie, isegi hullem!”... psühhoterror.

Ma ei taha mõelda, millega see kõik oleks minu jaoks võinud lõppeda, kuid sellest ajast peale on iga kinnipeetava analoogsed palved minu jaoks nende poolsed

püüded mind oma manipulatsiooni ohvriks meelitada. Sellega ma enam kaasa ei lähe. Võib-olla selle pärast olen suutnud nii kaua teenistuses olla, et sain omal nahal tunda, kui lihtne on langeda kinnipeetavate manipuleerimise võrku.

- 1) Millistes olukordades käitus töötaja ebaeetiliselt?
- 2) Leidke eelolevast esseest katkendid, millega kinnipeetav püüdis ametniku poolehoidu ja „sõprust“ võita, et teda ebaeetilisele käitumisele mõjutada?

Näide 4:

Uurimusest „Valvurite rikkumisi (s.h korruptsiooni) soodustavad tegurid vanglas.“

... Õhtul vanglast töölt ära minnes tuli töötaja juurde üks kinnipeetav ja ütles niimoodi „Kuule, ole hea, võta see kiri ja pane posti. Siin ei ole mitte midagi keelatud, vaata ümbriku sisse, siin on ainult kaart. Tead, ma unustasin oma tüdrukule sünnipäevakaardi saatmata. Saada see ära.“ ...ja töötaja võttis selle kaardi ja läks ja pani posti. Järgmine kord tuli jälle see kinnipeetav ning nii ta käis, tuli ka järgmine mees ning ajapikku kogunes neid mehi päris palju kelle kirju oli vaja posti viia. Kusjuures alguses need mehed tegid kirja lahti ja näitasid talle, lõpus nad enam ei näidanud. Toodi juba kinniseid kirju. Töötaja aga oli inimlik inimene ja pani kirjad posti, et“ no mis selles ikka on – sugulastega sidepidamine, see ju igati positiivne...“

Ja järsku oli töötajale enesele „plahvatanud“ ja oli mõelnud: „ mida ma teen. Esiteks ma rikun seadust, ma ei tohiks seda teha, sest kirjade väljasaatmiseks on oma kord, oma reeglid ja need on paigas..“

Töötajat kasutati lihtsalt ära.

LISA 8

Ülesanne 1:

Kuidas arvate, kas alljärgnev refereering levitatuna vanglas, kui organisatsioonis, on eetiline?

Palun põhjendage oma arvamust.

VORMI JA ERALDUSMÄRKIDE MÕJU

Organisatsiooni liikmete erilisust aitavad rõhutada mitmesugused sümbolid, alates riietusest ning lõpetades keelekasutuse ja kõnepruugiga. Riietus ei ole mitte lihtsalt riietus, see on vorm. Vormi kandmine täidab ennekõike kahte olulist funktsiooni:

1) eristab organisatsiooni liikmeid selle mitte-liikmetest, tõmbab silmnähtava piiri meie ja nende vahele.

2) kindlustab organisatsiooni sisemise ühtsuse, nivelleerides selle liikmete individuaalsust, nende isiku- ja eripära. Vorm seega nii diferentseerib kui nivelleerib organisatsiooni liikmeid ja integreerib seeläbi organisatsiooni kui tervikut.

Vorm on instrument, mis reguleerib vormikandja käitumist, vorm on see, mis paneb politseiniku sekkuma ja tõstab kaitsevälase käe kõrva äärde. Vorm kujundab sisu, paljukordsel kordamisel tekib automaatne reaktsioon. Tekib sisemine sund, mille mõjul inimene käitub etteantud viisil mitte karistuste hirmus või hüvituste armust, vaid seepärast, et talle ei tule pähegi teistmoodi käituda. Ta ei mõtle enam, kuidas käituda, ta käitub. Inimene muutub selleks, mille rekvisiite ta kannab.

Eraldusmärkidel on eraldi funktsioonid need muudavad visuaalselt nähtavaks organisatsiooni sisemise hierarhia. Tärnid ja paelad panevad inimese organisatsiooni struktuuris paika, näitavad, kes on väärtuslikum liige, ja kes veelgi väärtuslikum. Sealt tulenevad inimeste omavahelised suhted, aga ka nende maailmapilt. Maailm ei ole egalitaarne, maailmas on ülemad ja alamad, on juhid ja juhitud, sotsiaalne ebavõrdsus on igati normaalne ja soovitatav. Muidu kaob kord¹.

Eeltoodu on meeldetuletuseks meie vormikandjatele.

Vormi tuleb kanda ja seda tuleb teha nõuetekohaselt.

Ülesanne 2:

Prognoosige palun, milliseid eetilisi eksimusi/vigu võivad Johnson (1987/1996/2002) poolt pakutud ametnike tüübid oma töös teha.

Näiteid ülesande lahendamiseks ja aruteludeks vt lisa 9.

¹ Roots, H. 2002. Organisatsioonikultuuri tüübid. Sisekaitseakadeemia. Tallinn, 184-185.

Näide 1:

Korrektsooni eriala kaugõppe üliõpilase esseest, mis oli kirjutatud teemal: „Kuivõrd ja millistes olukordades/küsimustes oleks vajalik arvestada kinnipeetavaga k.a. nende subkultuuri normidega.“

„... Tegelikult vanglaametnikud töötavadki selles suunas, et vangla toimiks võimalikult väheste probleemidega, kasutades selleks seaduses ette nähtud võimalusi.

Näiteid, kus tulla kinnipeetavale vastu oleks palju, kasvõi helistamise pikkus, kus mõnel helistajal läheb numbri valimiseks kogu ettenähtud 10 minutit ja rääkimiseks nagu aega ei jäägi. Kõik sõltub muidugi ametniku kasutuses olevast ajast ja helistajate arvust aga muidugi kõige tähtsam – kinnipeetavast endast ja tema käitumisest.

Igal juhul inimlik suhtumine kinnipeetavasse teatud olukordades on positiivne ja aitab vanglaametnikul saavutada oma põhieesmärki – saavutada kinnipeetavate seaduskuulekas käitumine....“

Näide 2:

Korrektsooni eriala kaugõppe tudengi esseest teemal: „Kaasaegne vanglasüsteem versus vanglatöötajad vastuolulistes situatsioonides ja valikutest.“:

„Ametnikul on soovitatav olla hea psühholoog ja inimeste tundja, et kui tehagi mingi pisike järele andmine, siis vangla üldise turvalisuse ja rahu saavutamiseks. Tihtipeale piisab siin tule pakkumisest suitsule või mõne ajalehe või raamatu lugeda andmisest. Pean silmas just ekspertiisialuseid ja statsionaare, kes nangunii lisaks meie ka meditsiinilise personali valve all.

Vanglaametniku peaeesmärk – valve teostamine – on tegelikult ka vastutus kinnipeetavate elu ja tervise eest... Väga täpselt ametijuhendeid järgides ei ole tulemused kõige paremad...

Parim lahendus on ilmutada iga kinnipeetava suhtes õiget lähenemisviisi ja olla paindlik, kuid mitte järeleandlik. Säilitada tuleb kindlasti ülemus – alluva suhe.“

Näide 3:

Vägivallale kalduvaid kinnipeetavaid tuleb kohelda eriliselt, ettevaatlikult ja kõiki julgeolekumeetmeid tarvitusele võttes. Samas loeb väga palju ka vanglaametniku enese käitumine. Eks vanglatöötajaidki ole mitmesuguseid. Kõige tähtsam on jääda oma töös ausaks, nii kinnipeetavaga suheldes, kui neilt seaduse ja korra täitmist nõudes. Loomulikult ka enda tööülesandeid täites ja suheldes kolleegidega.

Mitte kusagil, aga eriti vanglas ei peeta lugu „tuulelippudest“. „Täna ütles nii, homme naa. Täna lubab, homme keelab jne.“ Vaja on suhtuda põhimõttekindlalt täna, homme ja ülehommega ja ühtviisi kõigisse kinnipeetavatesse, ilma mingite eranditeta.

LISA 9

Näiteid ja aruteluteemasid praktilisest vanglatööst.

Katkendid korrektsiooni eriala kaugõppe tudengite esseedest:

„Vahest saavad teatud kinnipeetavate vahelised probleemid omavahelise lahenduse. Ei ole üllatus, et igas vanglas on vanglasisene omakohus, mis põhineb subkultuuril ja kohtumõistjaks on seal kinnipeetavad ise. Vahel ei jõua asi isegi vanglatöötajani. Tavaliselt proovitakse ka karmimaid probleeme lahendada omavahel ja kui see just ei lõpe suure kisa või nutuga siis ei pruugi ka vanglatöötaja ka sellest teada. Paljud vanglaametnikud on ükskõiksed ja tahavad rahus oma tööaega ära istuda. Seda teavad ka kinnipeetavad ja seda parem on probleem just selles vahetuses klaarida...“

Paljudel vanglatöötajatel on negatiivne arvamus kinnipeetavatest, nad võtavad neid, kui hälvikuid. Vähe sellest, et kinnipeetavad on juba karistatud vabaduse kaotusega, karistavad nad neid veel solvangute ja ka elementaarsete vajaduste piiramisega. See aga loob negatiivse ja kättemaksuhimulise suhtumise kinnipeetava ja ametitöötaja vahele...“

...nagu teada on noormehed sattudes vanglasse, oma käitumiselt üpris agressiivsed. Pahatihti nad ei saa aru ega tahagi aru saada enda vigadest. On käitumiselt nõudlikud ja neile meeldib end teiste ees näidata...

Ja meil oli üks julgeoleku töötaja, kes (oma vanuse poolest 23-24) mõne valvuri ja vangi vahelise probleemi esilekerkimisel, andis selliseid käske, mida paljud töötajad ei mõistnud.

Nimelt selle asemel, et rahulikult probleem lahti arutada ja lahendada, ta hoopis koos teatud valvuritega sõna otseses mõttes „lendas“ antud kambrisse ja hakkas vangi või vangide peale karjuma, neid ähvardama ja teine kord pani mõnele, kes julges midagi öelda, rusikaga kõhtu...

Oli juhuseid, kus ta vangi nn maharahustamiseks, mida väga paljudel juhtudel ei olnud üldse tarvis, kasutas jõhkraid meetodeid. Näiteks paigutas vangi karistuseks kambrisse, kus ta teadis, et sel on seal kohe probleemid või kartseris oleva vangi käskis valvuritel riputada aknatrellide külge ja seda järgmisel kombel – mõlemad käed laiali, kumbki käsi eraldi raudades ja parasjagu nii kõrgel, et ta jäi peaaegu põrandapinna puuteta (kikivarvul).

... õnneks tema poolt kasutatav karistamise viis, mida ta kasutas ei jäänud kauaks saladusse tema ülemuste eest ning tal tuli meie kollektiivist lahkuda.

Kuid hiljem, vesteldes antud julgeolekutöötaja „komando“ liikmetega, mida nad asjast ise arvavad, et kuidas neile selline asi meeldis, siis enamus pidas seda julmaks ja jõhkraks. Kuid nad ei julgenud selle vastu midagi teha, sest tegemist oli ametiastmelt kõrgema käsuga, nad kartsid, et keeldumisel leiab ta julgeolekutöötajana põhjuse nad lahti lasta...

Kergem on ametnikel kellel puudub igasugune kaastunne kinnipeetavate suhtes, kes näevad vangides vaid kriminaalset kontingenti....

Mina ei mõtle kinni peetavast kui kurjategijast, vaid kui inimesest, kes on eksinud ja kannavad karistust. Loomulikult on ka selliseid kinni peetavaid, kes kohe kuidagi kaastunnet ei ärata ja selliste inimestega suheldes on seadusi kergem täita...

Tihti peale tuleb vastuolusid ette just siis, kui peab järgima teatud seadusi. Näiteks, kui vahistatule pakki vastu võttes ja neid kontrollides jääb mulle tihti peale arusaamtuks, miks ei tohi teatud asju vastu võtta nagu šokolaad, kohvi jne...

Meil (arestimajas) ei ole lubatud kohvi kambrisse anda, kuid nii mõnelgi kinnipeetaval on vajadus – kasvõi üks tass kohvi päevas, see on ju nii loomulik.

Probleeme tekitab ka kinni peetutele kirjades saadetud fotod. Kirjades olevad fotod tuleb ära võtta, samas kui vanglast tulnutel on kaasas terved albumid...

Keelatud on kambrist kambrisse asju üle anda (raamatuid, ajakirju, ajalehti)...

Need on mõned näited, mis minul tekitavad vastuolulisi tundeid ja mis seal salata – nii mõnigi kord käitun ma lihtsalt inimlikult.

Kust läheb piir, mis on eetiline ja mis mitte?

Toon näite, kus pidime järelevalvet teostama sünnitushaiglas...

Mulle, kui naisele ja kolme lapse emale, tundus väga võõristav, et selline püha üritus toimub relvastatud järelevalve all. Ka teised arvasid, miks peab sünnitusmajas olema relvaga? Aga reeglid on sellised...

Meie kui ametnikud ei tohi kinni peetava asju kanda, aga kui sa näed, et naine on valudes ja teades oma kogemustest, mis tunne see on, siis lihtsalt rikud natuke reegleid ja kannad need asjad kuhu tarvis.

Sellises olukorras, kus sa tead, et inimene ei ole võimeline kuhugi minema, oled sa vanglaametnikuna kohustatud viibima ikka tema juures...

Selline huvitav tööalane kogemus täita teenistuskohustusi uue elu sünni juures...

Eriti jõhker on see, et ema ja laps lahutatakse. Nii ei tohiks ju tegelikult olla, ema ja laps võiksid ju ikka koos olla. Mõni ütleb, et pole midagi, kes käsib kuritegu sooritada, ise on süüdi ja tal polegi midagi vaja... siin tekibki vastuolu. Inimlik seisukoht ja ametlik. Ametlik on see, et ema ja laps lahutatakse. Inimlik aga oleks, et lapsel oleks ema hoolitsus.

Ühe näite võiks tuua osakonnas töötanud valvuri kohta. Kas tema käitumine oli eetiline või mitte?...

Nimelt käitus ta teiste valvuritega vangide juuresolekul mitteametlikult. Seda näiteks, kui osakonnas, kus tema valves oli tekkis kolleegil mõne vangiga probleem, hakkas ta, ootamata teise valvuri reaktsiooni antud probleemi lahendamiseks, kohe seda enda probleemiks pidama, laskmata kolleegil sõnagi sekka öelda ja mis kõige hirmsam, ta ei vaevunud küsimagi milles üldse asi on...

Lisaks oli juhuseid, kus keegi, äsja tööletulnutest tegi mingi vea, kas vangis saatmisel v.m. tegevuse juures, siis hakkas ta vaatamata sellele, et vang oli kuulajaks, noort kolleegi õpetama või isegi sõimama – juhtus ka, et ebatsensuursete sõnadega.

Oma käitumiselt pidas ta end osakonna kuningaks...

Ülesanne 1.

Palun kommenteerige alljärgnevat situatsiooni:

„... mul tuli organiseerida saatemeeskond valvamaks ja saatmaks kinnipeetavat riiklikku haiglasse operatsioonile. Organiseerisin relvastatud konvoi nagu ette nähtud

Peale operatsiooni lõppu helistas mulle saatemeeskonna ülem ja esitas küsimuse: „Kas konvoi peab kanderaami tassima?“ (opilaua juurest etapiautosse). Mina loomulikult vastasin, et: „konvoi ülesannetesse selline asi ei kuulu, teie asi on valvata, et kinnipeetav jooksu ei paneks – selleks ongi teil relvad, erivahendid ja teie mõte.“

Tuli välja, et meditsiiniõde, kes meil alati peab kaasas olema, kui keegi kinnipeetavatest saadetakse üldraviasutusse, andis konvoeerijatele taolise korralduse.

Olin lausa jahmunud..., kuid kuna olukord tuli lahendada kiirelt ja samas inimlikult, küsisin meestelt nende endi arvamust selle kohta, kas nad oleksid nõus kanderaami tassima. Kas kinnipeetava tervislik seisund on selline, mis ei võimalda tal jooksu panna jms küsimusi seoses julgeolekuga.

Pika jutu peale jäid mehed nõusse ja tegid asja ära. Kuid egas see asi nii ei lõppenud, kuna medõde kaebas meie peale, kui pahad ja ebainimlikud me oleme. Asi jõudis ka minu ülemuseni ja siis sain ka mina sõimata... üritasin ülemale konvoi põhimõtteid selgitada ja küsisin, mida ta ise oleks teinud, kui temale – vormikandjale, kellel on relv vööl, oleks selline korraldus antud... siis ta jäi mõttesse ja lubas asja lahendada.

Vastust ootan ülemuselt siiani, seega ei tea, mis teha, kui järgmine kord on sarnane olukord, kas võtta inimlikust seisukohast ja panna mehed kanderaame tassima avalikes kohtades (nt raviasutus), kus tsiviilinimesed vaatavad vormis ja hambuni relvastatud sanitarid...”

Kas olukord lahendati eetiliselteel?